

SINTER 25

Založený v roku 1989

Ochrana prírody a jaskyniarstvo v roku 2015 z pohľadu múzea

Vydalo: © Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva Liptovský Mikuláš, október 2017

Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, Školská ul. 4, 031 01 Liptovský Mikuláš
tel.: 044/547 72 21; 547 72 17; fax: 044/551 43 81; <http://www.smopaj.sk>; e-mail: smopaj@smopaj.sk; IČO 361 45 114

Editor: doc. RNDr. Danka Šubová, CSc.

Výkonný redaktor: RNDr. Dagmar Lepišová

Redakčná rada: Mgr. Leonard Ambróz, Ing. Jiří Goralski, Mgr. Eva Greschová, Ing. Peter Holúbek, Mgr. Iveta Korenková, Mgr. Eva Mauritzová, Edita Paprčková

Grafická úprava: Miroslava Sýkorová

Jazyková úprava: Edita Paprčková

Tlač: RNDr. Daniel Kollár, CSc. – DAJAMA, Obchodná 48, 811 06 Bratislava

Náklad: 150 ks

Cena: nepredajné

ISSN 1336-7595

Predná strana obálky: Paleontologické zbierky múzea; Foto: M. Oravec. **Druhá strana obálky:** Babia hora, Foto: L. Ambróz, **Tretia strana obálky:** Mapa Babej hory, Archív SMOPaJ. **Zadná strana obálky:** Koláž fotografií z detskej letnej univerzity.

<i>Dana Šubová: Slovo na úvod</i>	3
Populárno-náučné články	
<i>Peter Holúbek: Jaskyne a speleologicky zaujímavé miesta zaregistrované a preskúmané počas získavania zemepisných súradníc v roku 2016</i>	5
<i>Tomáš Čeklovský: Nové osteologické nálezy stavovcov z jaskynných lokalít v Nízkych Tatrách</i>	11
<i>Peter Laučík: Nové trendy v jaskynnej epigrafii a ikonografii v prvých decéniách 21. storočia</i>	14
<i>Zuzana Šimková, Peter Laučík:</i>	17
<i>Gabriel Lešínský: Nové objavy v južnom svahu Zádielskej planiny v Slovenskom krase</i>	21
<i>Jozef Psotka: Nové objavy v jaskyni Stratený potok (Muránska planina)</i>	22
Z fondov a zbierok múzea	
<i>Iveta Korenková: Nové akvizície zbierok v roku 2016</i>	25
<i>Iveta Chomová: Historické fotografie Drienovskej jaskyne</i>	26
<i>Miroslava Nekorancová: Činnosť knižnice</i>	28
<i>Ivica Hlaváčová: Národná databáza jaskýň v roku 2016</i>	29
<i>Eva Bartošová: Zasadnutie archívnej rady</i>	30
Z histórie	
<i>Zuzana Šimková: Čriepky z histórie budovy múzea – Útok na väznicu a vlámanie do budovy súdu</i>	30
<i>Iveta Chomová: Rodina Alexy a počiatky nášho múzea</i>	33
<i>Eva Greschová: Počiatky múzejnej kultúry v Liptovskom Mikuláši</i>	35
<i>Leonard Ambróz: 90 rokov od vyhlásenia Babej hory a Kotlového žľabu za prírodné rezervácie</i>	40
Aktivity múzea	43
Spoločenská kronika	48
Recenzie	53

Historická budova múzea, pôvodne kláštor z druhej polovice 18. storočia, bola sprístupnená verejnosti 4. januára 2016 po rozsiahlej rekonštrukcii a prestavbe v rokoch 2011 – 2015. Návštevníci, ktorí po rokoch nútenej uzávery múzea začali v početných skupinách znovu objavovať aj obdivovať múzeum, mohli vzhliadnuť nielen vynovené priestory budovy, ale najmä expozície situované na 4 podlažiach. Expozície sú rozšírené o mnohé zaujímavé časti, ktoré umožňujú chápať problematiku životného prostredia v širších súvislostiach. Tieto informácie sú zobrazené nielen klasickými múzejnými formami ako sú informačné panely, zbierkové predmety a zobrazenia, ale aj formou moderných komunikačných prostriedkov a interaktívnych prvkov, ktoré majú za cieľ ľahkú dostupnosť informácií, prehľadnosť a pútavosť prezentácií pri zachovaní odborného hľadiska. Predpokladáme, že aj tieto skutočnosti boli príčinou, prečo môžeme konštatovať, že rok 2016 patril medzi najúspešnejšie. Celkovo múzeum navštívilo 23 274 návštevníkov. Ich cieľom boli nielen vynovené expozície Kras a jaskyne Slovenska a Chránená príroda Slovenska, ale aj ďalších 259 podujatí múzea, ako sú vernisáže putovných a dočasných výstav, špecializované akcie pre rôzne cieľové skupiny a workshopy. Okrem toho je návštevníkom k dispozícii aj široká ponuka vzdelávacích programov koncipovaných vo vzťahu k informačnému obsahu expozícií pre osem cieľových skupín, od predškôľakov a školskej mládeže až po odbornú verejnosť. Celková ponuka poskytovaných prezentačných možností a foriem múzea si žiada veľké nasadenie múzejných pracovníkov a celého kolektívu na zabezpečenie prevádzky múzea tak, aby návštevník od nás odchádzal s pocitom spokojnosti, obohatenia a nutkavou potrebou sa do múzea vrátiť. A keďže takúto skúsenosť častokrát zažívame, radi veríme, že naše úsilie a mnohokrát neľahká múzejná práca boli odmenené.

A Successful Year of Service of the Revitalized Permanent Exhibitions

A historical Museum building, originally Jesuitical monastery from the 2nd half of the 18th century, was made public on January 4, 2016 after complex reconstruction during 2011 – 2015. After the years of its forced closure, visitors in numerous groups started to uncover and admire not only renewed building spaces but also expositions installed on four storeys. Permanent exhibitions are enlarged by parts that enable to understand problems of environment in a broader context. This information is presented not only by museum forms such as information panels, collection items, and visual displays but also by forms of modern means of communication, and interactive elements, which are aimed at easily accessibility of information as well as transparency and attractiveness of presentations in keeping the professional point of view. We suppose that all these facts also contributed to the statement that the year 2016 belonged to the most successful ones. A total attendance rate was 23,274 visitors. They were aimed not only at renewed permanent exhibitions Karst and Caves of Slovakia, and Protected Nature of Slovakia but also at the next 259 events of the Museum such as vernissages, exhibitions, specialized events for various target groups, and workshops. Besides this, there was prepared a broad offer of environmental programmes. They were conceived in relation to the informative content of permanent exhibitions for eight target groups from preschoolers, pupils, students till professionals. A total offer of presentation possibilities and forms requires a great endeavour of the whole collective to provide the Museum service by such manner to visitors leave the Museum with filling of satisfaction and enrichment as well as interest to come back again. And because we often have such experience, we hope that our effort, and many times uneasy museum work are rewarded by this way.

Dana Šubová

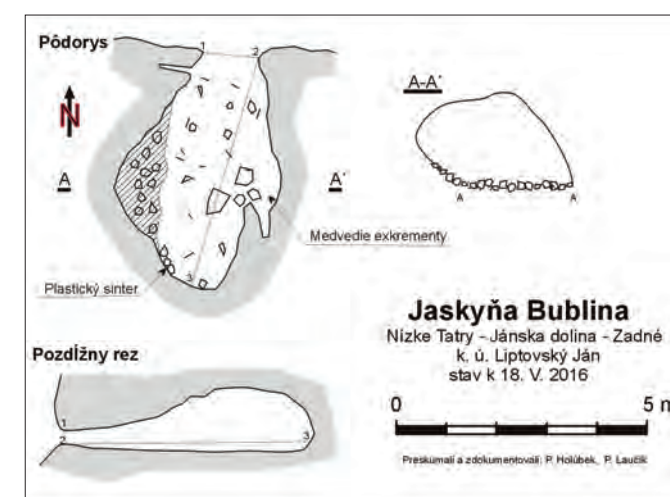
Jaskyne a speleologicky zaujímavé miesta zaregistrované a preskúmané počas získavania zemepisných súradníc v roku 2016

Peter Holúbek, Ján Obuch, Miroslava Haršaniková

Aj v roku 2016 pracovníci múzea pokračovali v získavaní zemepisných súradníc vchodov do jaskýň v rámci už finančne ukončeného projektu (2008 – 2012) Získavanie zemepisných súradníc vchodov do jaskýň a dobudovanie archívu podzemných javov múzea. Najzaujímavejšie lokality preskúmané počas terénnych prác predkladáme v tomto príspevku.

Bublina

Na vchod do tejto lokality, ktorá sa nachádza nevysoko nad horným vchodom do Jaskyne zlomisk v Jánskej doline sa natrafilo náhodne na konci roku 2015 pri výstupe k Jaskyni na Zadných a k diere, ktorá sa pri nej nachádza, aby sme tu skontrolovali zimné prievany. Vtedy sme jej nenápadný vchod iba zaregistrovali, podzemné priestory sme ale nepreskúmali. V hmle sa vtedy poblúdilo, hľadané lokality na kóte Na Zadných sa nenašli, ale zaregistrovali sme väčší previs a šikmo klesajúci vchod do podzemia vysoko v Škopovej dolinke. Tieto miesta sa nám však v roku 2016 už nájsť nepodarilo. Priestory za nájdeným tesným vchodom sme preskúmali až dňa 18. mája roku 2016 (Peter Holúbek, Peter Laučík). Ide o horizontálnu jaskyňu s dĺžkou 5 metrov. Ide pravdepodobne o starý fragment jaskynnej chodby, ktorá sa odkryla ústupom svahu. Výkopové práce by pravdepodobne viedli na povrch. Vnútro jaskyne je pokryté bielym plastickým sinterom a počas merania sme tu našli medvedí exkrement svedčiaci o občasnom výskyte tohto tvora v podzemí. Kvôli charakteru priestoru sme jej dali názov Bublina. Jej zemepisné súradnice v systéme JTSK x-1203226,917; y-376968,572; nadmorská výška 1037 metrov.

Previs na Zadných

Pri neúspešnej lokalizácii nových otvorov v Škopovej dolinke sme dňa 18. mája narazili v nadmorskej výške 1202 metrov na dvojitý previs. Môže byť zaujímavý z hľadiska prípadných archeologických nálezov po pastierskom osídlení, pretože v susednej dolinke Šindliarka sme našli

v podobnom previse črepy krčahu zo 17. storočia, určil archeológ J. Labuda z Banskej Štiavnice. Do Národnej databázy jaskýň ho zatiaľ nedoporučujeme zaradiť. Jeho zemepisné súradnice v systéme JTSK x-1204305,346; y-377279,267; nadmorská výška 1202 metrov.

Depresia s jaskyňou

Pri turistickej návšteve s deťmi sme dňa 9. augusta navštívili lokalitu Šarkanova diera pri Poráči v pohorí Galmus. Nad jaskyňou sme našli v tesnej blízkosti turistického chodníka terénnu zníženinu, akúsi depresiu, z ktorej šikmo dolu smerovala tesná, neprielezná diera. Určite by bolo zaujímavé lokalitu navštíviť v zime za účelom zistenia prievanov. Jej zemepisné súradnice v systéme JTSK x-1218693,097; y-300383,637; nadmorská výška 819 metrov.

Pohľad na dieru v depresii. Foto: P. Holúbek

Vchod do Šulkovej priepasti na Veľkom boku v Nízkych Tatrách. Foto: P. Holúbek

Brloh v záreze železničky pod Benkovom

Dňa 10. júla sme pri výlete do doliny Benkovo v údolí Čierneho Váhu v Kráľovohoľských Tatrách zaregistrovali v záreze železničnej trate výhrab po jazvecovi. Pri jeho bližšom preskúmaní sa zistilo, že v tejto oblasti vyúsťujú na povrch tri riečne freatické rúry s priemerom okolo 60 cm. Zo stredného otvoru vanul v zimnom období mier-ny prievan, správal sa ako horný vchod. V letnom obd-obí by bolo dobré pokúsiť sa tu preniknúť do podzemia kopaním sedimentov a overiť možnosť pokračovania. Túto lokalitu navrhujem zaevidovať do NDJ pod názvom Brloh v záreze železničky pod Benkovom, k. ú. Liptov-ská Teplička. Pri získavaní jeho zemepisných súradníc dňa 27. 4. 2017 sme zistili, že výhrab sa oproti minu-lému roku podstatne zväčšil, odhad je až 0,5 m³. Jeho zemepisné súradnice v systéme JTSK x-1202079,563; y-354545,092; nadmorská výška 791 metrov sú nie úpl-ne presné, pri meraní bol rozptyl merania až 28 metrov.

Vchod do hornerného otvoru v Brlohu. Foto: P. Holúbek

Výhrab jazveca v spodnom otvore do Brlohu. Foto: P. Holúbek

Ľľanovský meander

Pri prieskume lokality Liborova studňa v severných svahoch Krakovej hole v Ľľanovskej doline v N. Tatrách sa dňa 16. augusta našiel vchod do neregistrovanej stúpajúcej riečnej jaskyne v Národnej databáze jaskýň. Vo vchode bol brloh medveďa vystlaný čerstvou zelenou kosodrevinou. S obavami ju vtedy preskúmali Zdenko Jurík a Peter Holúbek s tým, že na jej konci treba trochu pokopať a lokalita bude určite ďalej pokračovať. Jej prieskum a zameranie podzemných priestorov prebehlo dňa 27. augusta Pavlom Herichom a Petrom Holúbekom.

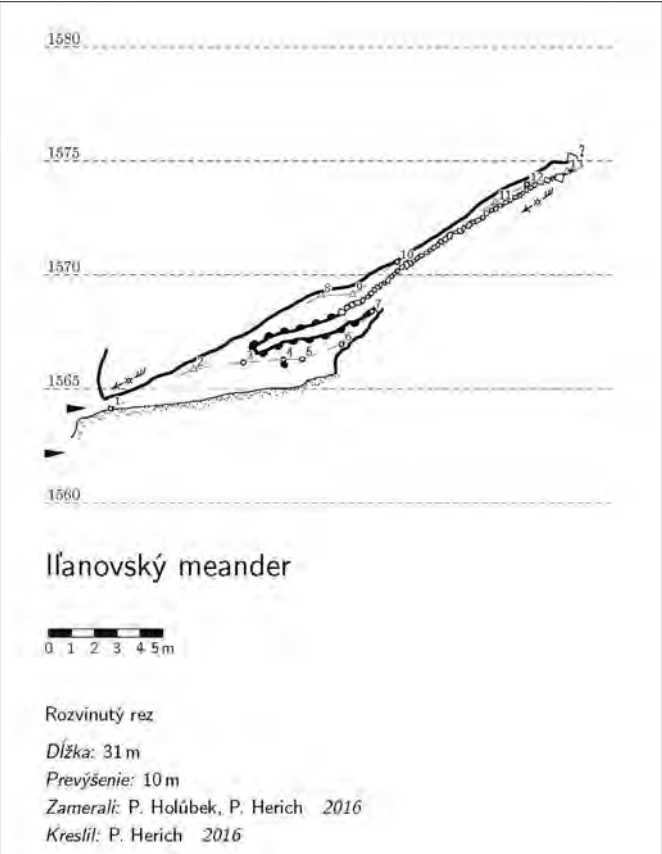
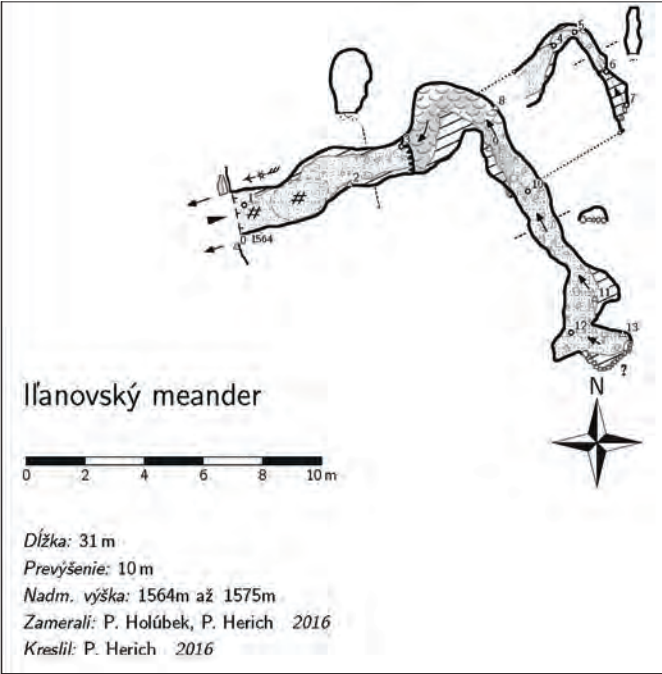
Po krátkom kopaní sme v stúpajúcom meandri prekonali úzku zasutenú úžinu a postúpili o niekoľko metrov ďalej. Zastavil nás zhora visiaci nepríjemný zával s miernym prievanom smerujúci pravdepodobne na povrch. Ide o fragment riečnej freatickej jaskyne s deniveláciou 10 a dĺžkou 31 metrov, ktorá v minulosti zrejme súvisela s Liborovou studňou. Skalopsy tu smerujú od vchodu dohora, čiže smerom od dnešného povrchu k Liborovej studni. Zachovali sa tu riečne sedimenty nekrasového pôvodu. Našli sme tu nočné motýle napadnuté hubou cordyceps, zub z medveďa a bližšie neurčené kosti drobných stavovcov. V závere jaskyne, v najvyššej časti pod závalom, sme počas jej zameriavania lokalizovali veľké množstvo komárov. Ľľanovský meander predstavuje spolu s Liborovou studňou fragment starého riečného jaskynného systému, ktorého časť je už zničená postupujúcim časom, ale určite ďalej pokračuje smerom do hĺbky Krakovej hole. Podľa nášho názoru sa jedná o perspektívnu speleologickú lokalitu, ktorej skúmaním by sa mohli objaviť ďalšie priestory, ktoré odvodňujú tento krasový masív a hydrologicky pravdepodobne súvisia s Hipmanovým jaskynným systémom a vyvieracami v Medzibrodí a Hlbokom v Jánskej doline. Určite by bolo zaujímavé zaoberať sa otázkou veku a pôvodu vodného toku, ktorý tieto lokality vytvoril. Jej zemepisné súradnice v systéme JTSK x-1202753,832; y-379851,799; nadmorská výška 1583 metrov.

Medveďí brloh v Ľľanovskom meandri. Foto: P. Holúbek

Vchod do Ľľanovského meandra. Foto: P. Holúbek

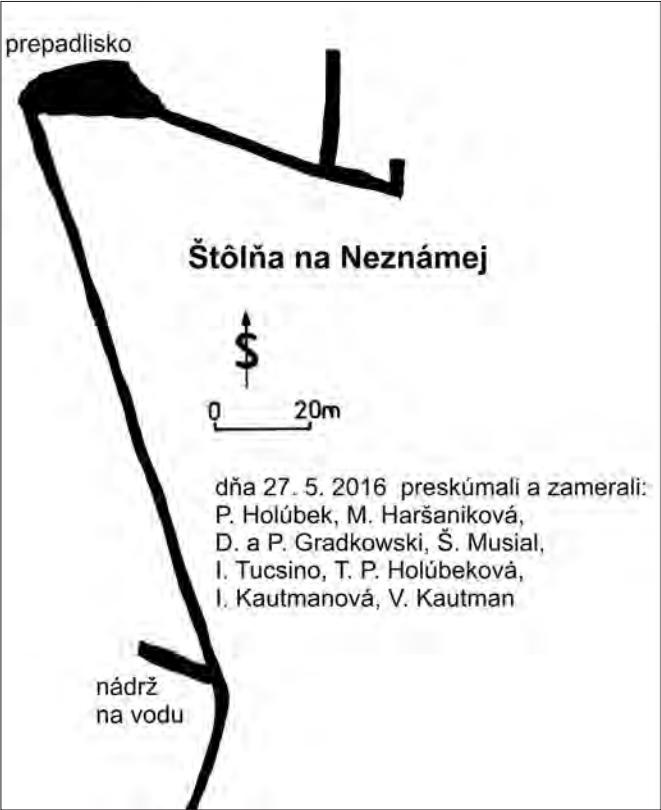

Štôľňa pod hornou nádržou Čierny Váh

V jarnom období vznikol v ŠPR Turková v Kozích chrbtoch pod hornou nádržou PVO Čierny Váh požiar. Pri jeho likvidácii lesníci a požiarnici chodili popri vstupe do jaskyniarom neznámej štôľne, ktorú sme následne preskúmali. Pri prvej návšteve sme tu prešli iba 160 metrov, zastavil nás rozsiahly zával, v ktorom bol postup možný iba plazením. Na nasledujúcej akcii sme ho prekonali a postúpili ďalej ešte asi o 90 metrov. Štôľňa končí za závalom jednou rozrážkou s čelbou a hlavnou chodbou, kde sa taktiež prestalo raziť. Za vchodom do štôľne sa nachádza 15 m dlhá rozrážka, kde je vybetónovaná nádrž na vodu. Zával vytvoril v jaskyni priestor, ktorý vznikol prírodnými procesmi, ale na základe ľudskej činnosti, je preto otázka, či túto lokalitu nezaraďiť k typu konsekvencných lokalít známych zo Štiavnických vrchov. Vo vstupných častiach štôľne našli manželia Kautmanovci nočné motýle napadnuté hubou cordyceps. Vo vchode je značné množstvo banského železa, ktoré však nie je jednoduché odtiaľto odviezť, pretože tu neexistuje prístupová cesta. Je to zaujímavý objekt súvisiaci so stavbou Prečerpávacej vodnej elektrárne Čierny Váh. Jej zemepisné súradnice v systéme JTSK x-1201441,414; y-359697,641; nadmorská výška 1079 metrov.

Zával v štôľni. Foto: D. Gratkowská

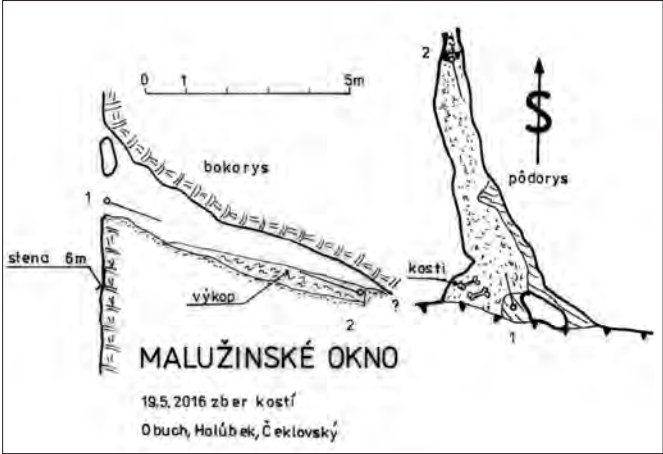

Banícky materiál vo vchode do štôlny. Foto: D. Gratkowská

Malužinské okno

Ide o lokalitu nachádzajúcu sa vo vápencovom brale, približne 50 metrov vysoko nad potokom Bocianka pod Malužinou, v pravej strane údolia, už v geomorfologickom

celku Kráľovohoľské Tatry. Vchod je vo výške asi 6 m v skalnej stene dostupný iba lezením a v roku 2015 ho preskúmali jaskyniari pod vedením J. Šmolla zo Speleoklubu Červené vrchy. Je to riečna jaskyňa ukončená až po strop hlinenými sedimentmi, kde sa aj krátko sondovalo. Vo vchode do lokality sa nachádzali početné nálezy drobných kostí, o ktorých nás informoval J. Šmoll a ktoré preskúmal J. Obuch za asistencie T. Čeklovského a P. Holúbeka dňa 19. 5. 2016. Ide o hniezdo výra, ktorý tu hniezdil, keď táto oblasť nebola zalesnená. Po zalesnení svahu lesným porastom, ktorého vek sa odhaduje na 80 – 100 rokov, tento nelesný druh sovy hniezdo opustil. Determinovaných bolo 3089 jedícov z 25 druhov cicavcov, 22 druhov vtákov a s početným zastúpením žiab. Zemepisné súradnice lokality v systéme JTSK x-1203306,324; y-370730,505; nadmorská výška 793 metrov.

Malužinské okno. Foto: P. Holúbek

J. Obuch s nazbieraným materiálom v Malužinskom okne. Foto: P. Holúbek

Nálezy z Malužinského okna. Foto: P. Holúbek

Jaskyňa pod Veľkou kopou

Ide o lokalitu, ktorá sa nachádza v bočnej dolinke Huňová v Suchej doline v Západných Tatrách. Jej vchod poznali už v 70. rokoch jaskyniari z Liptovského Trnovca Milan Valaštiak a Pavel Vozárik, no upadla do zabudnutia.

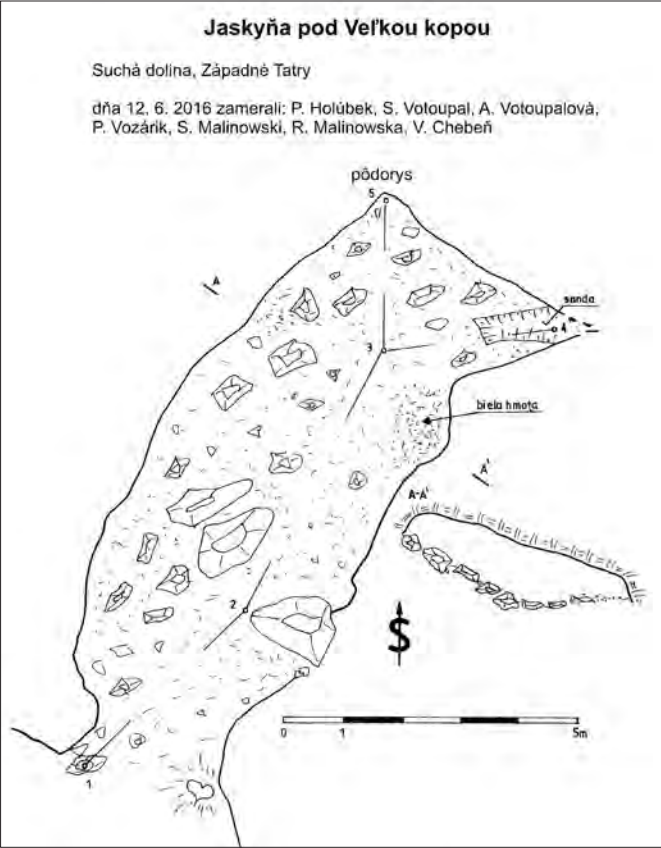
Nočný motýľ napadnutý hubou v Jaskyni pod Veľkou kopou. Foto: P. Holúbek

Tabuľka nálezov z jaskyne Malužinské okno

druhy	počet
<i>Erinaceus roumanicus</i>	6
<i>Talpa europaea</i>	4
<i>Sorex araneus</i>	1
<i>Neomys fodiens</i>	1
<i>Myotis myotis</i>	1
<i>Lepus europaeus</i>	14
<i>Sciurus vulgaris</i>	11
<i>Glis glis</i>	5
<i>Eliomys quercinus</i>	7
<i>Dryomys nitedula</i>	8
<i>Muscardinus avellanarius</i>	7
<i>Sicista betulina</i>	1
<i>Mus cf. musculus</i>	1
<i>Apodemus flavicollis</i>	19
<i>Apodemus sylvaticus</i>	2- 11
<i>Apodemus microps</i>	7
<i>Apodemus agrarius</i>	2- 0
<i>Rattus norvegicus</i>	25
<i>Cricetus cricetus</i>	1- 0
<i>Arvicola amphibius</i>	1+ 239
<i>Terricolasubterraneus – Micritus subterraneus</i>	10
<i>Microtus arvalis</i>	281
<i>Microtus agrestis</i>	18
<i>Chionomys nivalis</i>	2
<i>Vulpes vulpes</i>	1
<i>Mustela erminea</i>	2
<i>Mustela nivalis</i>	3
Mammalia	685
<i>Accipiter gentilis</i>	6
<i>Accipiter nisus</i>	3
<i>Falco peregrinus</i>	1
<i>Tetrastes bonasia</i>	9
<i>Lyrurus tetrix</i>	3
<i>Rallus aquaticus</i>	1
<i>Actitis hypoleucos</i>	2
<i>Scolopax rusticola</i>	1- 1
<i>Columba palumbus</i>	1
<i>Streptopelia turtur</i>	1
<i>Aegolius funereus</i>	2
<i>Strix aluco</i>	3
<i>Caprimulgus europaeus</i>	1
<i>Alauda arvensis</i>	1- 0
<i>Hirundo rustica</i>	1
<i>Delichon urbica</i>	1
<i>Turdus iliacus</i>	1
<i>Turdus philomelos</i>	6
<i>Turdus viscivorus</i>	4
<i>Emberiza citrinella</i>	2
<i>Fringilla coelebs</i>	1
<i>Garrulus glandarius</i>	2
<i>Corvus cornix</i>	1
<i>Passeriformes sp.</i>	1
Aves	1- 54
<i>Rana temporaria</i>	2320
<i>Salmo trutta</i>	23
<i>cf. Lotalota</i>	6
<i>Cypriniformes sp.</i>	1
Amphibia,Reptilia,Pisces	2350
Suma	3089

Vchod do Jaskyne pod Veľkou kopou. Foto: P. Holúbek

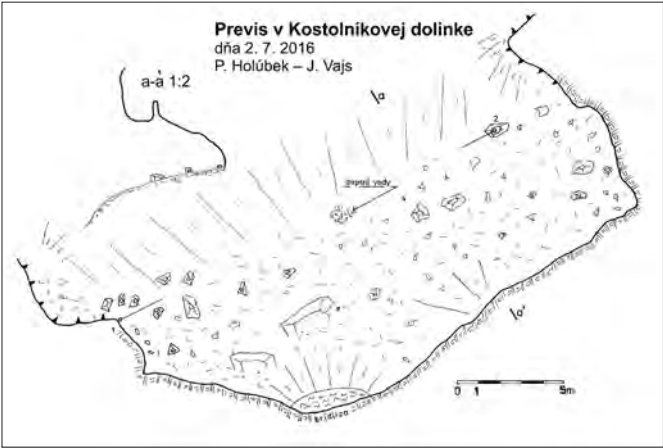

V roku 2016 pri hľadaní opustenej bane v tejto oblasti na ňu jaskyniari natrafili opäť a dňa 12. 6. 2016 sa preskúmala a zdokumentovala. Ide o desať metrov dlhý horizontálny podzemný priestor vytvorený v silno narušených karbonátových horninách. Niekoľko metrov severne od vchodu do jaskyne sa nachádza v tom istom brale vodopád prameniáci na neďalekom nekrasovom území. Vo vchode do jaskyne sa nachádzajú veľké zrútené bloky a v podzemí sa nachádza pozoruhodná sypká hmota, ktorá nepredstavuje typický plastický sinter nachádzajúci sa v podobných lokalitách. V GÚ SAV v B. Bystrici Adrian Biroň RTG metódou identifikoval nasledujúce minerály: kremeň, muskovit, plagioklas, K-živec, ílové minerály (smektit, kaolinit). Podľa informácií Pavla Vozárika v minulosti sa z jaskyne táto biela hmota ťažila a používala sa na bielenie dreveníc. Nie je úplne zrejmé, aká je genéza jaskyne, no predpokladáme, že na jej vývoj mala vplyv korózia, neďaleko tečúci vodný tok a kryogénne procesy. Ďalšie pokračovanie jaskyne je asi nepravdepodobné. Pri meračskom bode č. 4 je vykopaná sonda. Pravdepodobne sa na tomto mieste ťažila biela

hmota. Jej zemepisné súradnice JTSK x-1180461,117; y-378573,915; nadmorská výška 1444 metrov.

Previs v Kostolníkovej dolinke

V nedeľu 15. mája 2016 sme s jaskyniarskym krúžkom zo Základnej školy v Liptovskom Jáne uskutočnili kratší výlet do Bielej dolinky, ktorá prechádza do kaňonovitej dolinky Záskočie. Pre upršané počasie sme sa snažili nájsť poľovnícku chatku pod kótou Kopa. No bohužiaľ sa nám ju nájsť nepodarilo, ale naďabili sme pri tom na veľký, už z diaľky viditeľný portál. Keď sme ku nemu prišli bližšie, tak nás milo prekvapil 10 metrov vysoký vchod do previsu s vodopádom. Lokalitu dovtedy podľa našich vedomostí nik nespomína a nevedeli sme zistiť ani názov dolinky, v ktorej je táto zaujímavosť vytvorená. Istý čas sme rozmýšľali, či sa nejedná o lokalitu, ktorú spomínal Petr Hipman. Podľa jeho slov v Čiernej dolinke je jaskyňa, kde sa zmestí 100 kráv, len ju nik nevie nájsť. Túto informáciu mal od Stana Šrola a on mal vo zvyku zámerne vymeniť dolinku pri lokalizovaní jaskýň. Keď totiž Dušan Jančovič hľadal jaskyňu a opýtal sa na jej

Previs v Kostolníkovej dolinke v zime. Foto: P. Holúbek

Previs v Kostolníkovej dolinke v lete. Foto: P. Holúbek

Nové osteologické nálezy stavovcov z jaskynných lokalít v Nízkych Tatrách

Tomáš Čeklovský

Úvod a metodika

Slovensko je známe množstvom krasových oblastí, ktoré predstavujú špecifický biotop. Krasové pukliny a jaskynné priestory sú priaznivé miesta pre fosilizačný proces fosílnych zvyškov stavovcov. Podrobná analýza takýchto nálezov prináša nové poznatky, ktoré sa môžu použiť napríklad aj v archeologickom výskume (zooarcheológia). Na určenie materiálu sa použila morfometrická metóda s použitím prác SCHMIDOVEJ (1972), PALESA et al. (1981) a anatomická terminológia používaná pri opise jednotlivých kostí je z práce NAJBRTA et al. (1980). Použitý taxonomický systém je prevzatý z práce McKENNU a BELLOVEJ (1997). Stupeň abrázie zubov mäsožravcov bol stanovený podľa prác STINEROVEJ (1998; 2004). Tafonomické činitele boli determinované podľa prác BINFORDA (1981) a LYMANA (1994). Informácie k jaskynným lokalitám boli prevzaté z práce BELLU et al. (2007) a z Národnej databázy jaskýň Slovenska (I. HLAVÁČOVÁ).

Jaskyňa Dvere (Veľká jaskyňa v Bašte)

Poloha lokality: k. ú. Demänovská Dolina, okr. Liptovský Mikuláš, 836 m n. m., Nízke Tatry
Typ lokality: fluviokrasová inaktívna jaskyňa, dl. 128 m, hl. 12 m
Nálezové okolnosti: povrchový zber 22. júl 2016, M. Orvošová
Systematická časť:

Trieda MAMMALIA Linnaeus, 1758
Rad ARTIODACTYLA Owen, 1848
Čeľaď BOVIDAE Gray, 1821
Rod Capra LINNAEUS, 1758 / Ovis LINNAEUS, 1758
Capra sp. / Ovis sp.

Materiál: metatarsus sin.
Kosť je zachovaná celá, je svetložltej farby s prisadnutým svetlým až bielym sedimentom na povrchu. Na povrchu sa tiež nachádza zárez, ktorý bol spôsobený pravdepodobne ľudským predmetom.

polohu Stana, tak mal istotu, že tam, kde ho Stano poslal, ju hľadať nemusí, tam určite nebude. Ako to vlastne bolo s tou lokalitou kde sa zmestí 100 kráv, sa na tomto svete už asi nedozvieme. Od poľovníka Jána Kulhavého zo Závažnej Poruby sme sa o niekoľko mesiacov dozvedeli, že dolinka, v ktorej sa vytvoril tento previs s vodopádom sa volá Kostolníkova. Pri rozhovore sme sa od neho dozvedeli, že začiatok Kostolníkovej dolinky sa volá Baraniarky, lebo tu stál salaš, kde sa pásli mladé ovce – jarky. Z detstva si spomenul na pytlíaka, ktorý v tejto oblasti poľoval a ulovenú zver si ukrýval v jaskyni. Sľúbil nám, že sa pokúsi na lokalitu spomenúť a ukázať nám jej vchod. Doporučujeme túto lokalitu zaevidovať v Národnej databáze jaskýň Slovenska. Zemepisné súradnice previsu v systéme JTSK x-1201368,892; y-379226,741; nadmorská výška 1075 metrov.

Studňa na Jame

Poloha lokality: k. ú. Demänovská Dolina, okr. Liptovský Mikuláš, 1435 m n. m., Nízke Tatry
Typ lokality: fluviokrasovo-korózna inaktívna jaskyňa, dl. 24 m, hl. 16 m
Nálezové okolnosti: vrstva nad nálezom ľudskej kostry, zber 23. – 27. júl 2016, kolektív jaskyniarov z Jaskyniarskeho klubu Demänovská dolina
Systematická časť:

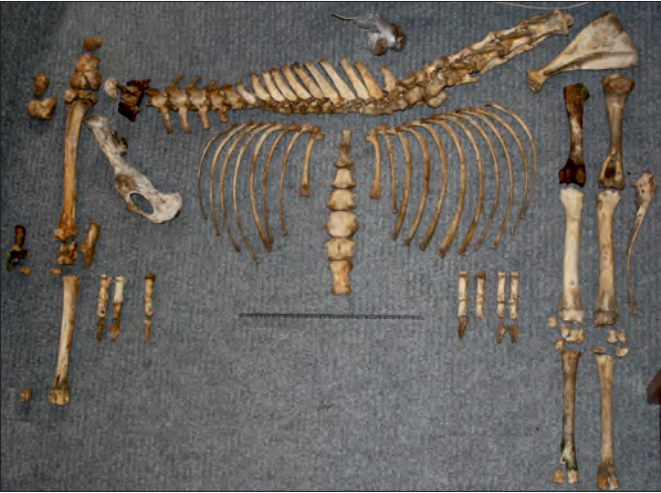
Trieda AMPHIBIA Linnaeus, 1758
Rad ANURA Duméril, 1806
Anura indet.
Materiál: os antebrachii / os cruris, fr. os coxae
Fragment panvovej kosti pozostáva z bedrovej kosti (os ilium) a kĺbovej jamky (acetabulum).
Trieda MAMMALIA Linnaeus, 1758
Rad ARTIODACTYLA Owen, 1848
Čeľaď CERVIDAE Goldfuss, 1820
Cervus LINNAEUS, 1758
Cervus elaphus LINNAEUS, 1758

Materiál: 6 vertebrae cervicales (C2 – C7), 12 vertebrae thoracicae (T1 – T12), 5 vertebrae lumbales (L1 – L4, L7), scapula dext., os sternum, 11 costae sin. (c1 – c11), 8 costae dext. (c1 – c8), 2 fr. costae indet., humerus sin., humerus dext., radius sin., radius dext., ulna sin., fr. ulna dext., scaphoideum dext., scapholunatum sin., scapholunatum dext., triquetrum sin., triquetrum dext., pisiforme dext., trapezoideocapitatum sin., hamatum sin., hamatum dext., metacarpus sin., metacarpus dext., os coxae sin., fr. femur sin., fr. femur, patella sin., patella dext., tibia sin., tibia dext., astragalus sin., calcaneus sin., calcaneus dext., cuneiforme sin., cuneiforme dext., metatarsus sin., fr. metatarsus dext., 7 phalanges proximales, 7 phalanges mediales, 6 phalanges distales
Hrudná kosť pozostáva zo 7 častí. K ľavej ramennej, ľavej lakťovej a ľavej holennej kosti patria aj nájdené proximálne epifyzy, kým proximálna epifyza pravej ramennej

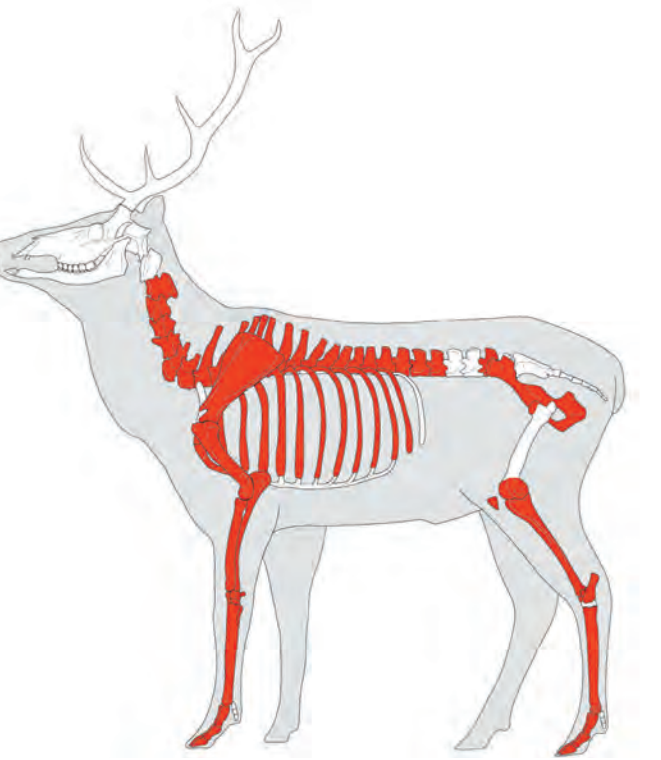
Sinter 25

kosti chýba; proximálne epifýzy pravej laktovej, pravej holennej a kĺbová hlavica stehnovej kosti (*caput femoris*) sa našli bez zvyškov kostí. Nájdené distálne epifýzy patria vretenným, záprstným a ľavej predpriehlavkovej kosti; distálna epifýza ľavej stehnovej a vnútorná hlavica distálnej epifýzy pravej predpriehlavkovej kosti sa našli bez zvyšku kosti. Všetky separované epifýzy neboli ešte zrastené s kosťami. Panvová kosť je zachovaná vcelku zo všetkých troch kostí – bedrová (*os ilium*), sedacia (*os ischii*) a lonová (*os pubis*).

Na povrchoch pravej ramennej kosti a pravej záprstnej kosti sa nachádzajú stopy po činnosti korienkov rastlín a prirastený mach s pôdnym sedimentom; proximálna oblasť pravej ramennej kosti je poškodená – diera sprevádzaná puklinou, ktorá vznikla pri výkopových prácach. V proximálnej oblasti pravej vretennej kosti sa nachádzajú zárezy spôsobené tenkým ostrým predmetom; v distálnej oblasti tej istej kosti sa nachádza stopa po zahryznutí.

Fosílnne zvyšky jeleňa lesného (*Cervus elaphus*) nájdené vo vrstve nad nálezom ľudskej kostry na lokalite Studňa na Jame.

Jeleň lesný (*Cervus elaphus*) – vizualizácia nájdených častí kostry z lokality Studňa na Jame.

Vyhodnotenie: Všetky kosti a ich fragmenty patria tomu istému, mladému jedincovi jeleňa lesného. Stopy po činnosti korienkov rastlín a prirastený mach naznačujú, že kosti museli ležať istý čas na povrchu (čiastočne) prikryté vegetačným pokryvom alebo ležali tesne pod povrchom. Pravá vretenná kosť nesie stopy po činnosti človeka a v distálnej oblasti tej istej kosti sa nachádza stopa po činnosti predátora.

Rod *Capreolus* GRAY, 1821
Capreolus capreolus LINNAEUS, 1758

Materiál: *cranium* s M1 – M3 dext., *cornus* sin. a *cornus* dext., *mandibula* sin. s p2, p4 – m3, *mandibula* dext. s p2, p4 – m3, 6 *vertebrae cervicales* (C2 – C7), 12 *vertebrae thoracicae* (T1 – T12), 7 *vertebrae lumbales* (L1 – L7), *scapula* sin., *scapula* dext., *os sternum*, 9 *costae* sin., 10 *costae* dext., 4 *costae*, *humerus* sin., *humerus* dext., *radius* sin., *radius* dext., *ulna* sin., *ulna* dext., *metacarpus* sin., *metacarpus* dext., *os coxae* sin., *os coxae* dext., *femur* sin., *femur* dext., *tibia* sin., *tibia* dext., *calcaneus* sin., *calcaneus* dext., *astragalus* sin., *metatarsus* sin., *metatarsus* dext., 3 *phalanges proximales*, *phalanx medialis*, *phalanx distalis*

Hrudná kosť pozostáva zo 6 častí. Podobne, ako u horeuvedených nálezov jeleňa lesného, niektoré proximálne epifýzy dlhých kostí neboli ešte zrastené so zvyškom kosti. Panvové kosti sú zachované vcelku zo všetkých troch kostí – bedrová (*os ilium*), sedacia (*os ischii*) a lonová (*os pubis*).

Srniec lesný (*Capreolus capreolus*) – vizualizácia nájdených častí kostry z lokality Studňa na Jame.

Vyhodnotenie: Všetky kosti a ich fragmenty patria tomu istému, mladému jedincovi srnca lesného.

cf. *Capreolus capreolus*
Materiál: *tibia* dext.

Čeľaď BOVIDAE Gray, 1821
Rod *Ovis* LINNAEUS, 1758

cf. *Ovis aries* LINNAEUS, 1758
Materiál: *scapula* sin.

Cervidae / Bovidae indet.
Materiál: *phalanx distalis*
Vyhodnotenie: Prstový článok patrí pravdepodobne buď srncovi lesnému (*Capreolus capreolus*), koze (*Capra* sp.) alebo ovci (*Ovis* sp.).

Studňa na Jame
Poloha lokality: k. ú. Demänovská Dolina, okr. Liptovský Mikuláš, 1435 m n. m., Nízke Tatry
Typ lokality: fluviokrasovo-korózna inaktívna jaskyňa, dl. 24 m, hl. 16 m
Nálezové okolnosti: vrstva pod nálezom ľudskej kostry, zber 23. – 27. júl 2016, kolektív jaskyniarov z Jaskyniarskeho klubu Demänovská dolina
Systematická časť:

Trieda AMPHIBIA Linnaeus, 1758
Rad ANURA Duméril, 1806
Anura indet.

Materiál: *os antebrachii* / *os cruris*, 3 *ossa coxae*, 3 *ossa longa*
Kosti patria minimálne dvom jedincom rôznych rozmerov.

Trieda AVES Linnaeus, 1758
Aves indet.

Materiál: fr. *cranium*, 2 *vertebrae*, *scapula*?

Trieda MAMMALIA Linnaeus, 1758
Rad LAGOMORPHA Brandt, 1855
Čeľaď LEPORIDAE Fischer de Waldheim, 1817
Rod *Lepus* LINNAEUS, 1758
Lepus cf. *europaeus* PALLAS, 1778

Materiál: *ulna* sin., 2 fr. *femora* sin., *tibiofibula* sin., *tibiofibula* dext.
Fragmenty stehnovej kosti tvoria tú istú kosť, ostatné kosti sú zachované celé a patria minimálne jednému dospelému jedincovi zajaca.

Rad RODENTIA Bowdich, 1821
Čeľaď SCIURIDAE Fischer de Waldheim, 1817
Rod *Marmota* BLUMENBACH, 1779
Marmota marmota LINNAEUS, 1758

Materiál: *cranium* s dentíciou, *mandibula* sin. s dentíciou, *mandibula* dext. s dentíciou, *scapula* dext., *humerus* sin., *ulna* dext.

Lebka a sánky nesú kompletnú dentíciu, korunky zubov sú takmer neabradované. Lopatka má ulomený hrebeň (*spina scapulae*), laktová kosť je zachovaná celá a ramenná kosť nemá úplne zrastenú proximálnu epifýzu.

Vyhodnotenie: Materiál patrí minimálne jednému mladému jedincovi svišťa vrchovského.

Rad LIPOTYPHILA Haeckel, 1866
Čeľaď TALPIDAE Fischer de Waldheim, 1817
Rod *Talpa* LINNAEUS, 1758
Talpa europaea LINNAEUS, 1758

Materiál: *humerus* sin.

Rad ARTIODACTYLA Owen, 1848
Čeľaď CERVIDAE Goldfuss, 1820
Cervus LINNAEUS, 1758
Cervus elaphus LINNAEUS, 1758

Sinter 25

Materiál: P2 sin.
Zub má slabo abradovanú korunku – mladý jedinec a s najväčšou pravdepodobnosťou patrí horeuvedenému zvyšku kostry jeleňa lesného.

Rod *Capreolus* GRAY, 1821
Capreolus capreolus LINNAEUS, 1758

Materiál: *maxilla* dext. s DP1-4, *mandibula* sin. s dp1-4, *mandibula* sin. s dp1-3, fr. *mandibula* sin. s i2-3 a c, *mandibula* dext. s dp1-4, *mandibula* dext s dp1-3, *atlas* (C1), 2 *vertebrae cervicales* (C4, C5), 2 *vertebrae thoracicae*, 3 *vertebrae lumbales*, *humerus* dext., *radius* sin., 2 *metacarpi* sin., 2 *metacarpi* dext., 2 fr. *ossa coxae* dext., *tibia* dext., *astragalus* dext., 2 *phalanges mediales*
Obidve vetvy ľavých sánok a jedna vetva pravej sánky nesú aj neprerezaný zub m2. Na vetvách ľavej a pravej sánky so zubom dp1-3 sú zachované aj alveoly po dp4. Ramenná kosť je zachovaná len v podobe diafýzy. Epifýzy vretennej kosti a distálne epifýzy všetkých záprstných a holennej kosti neboli ešte zrastené. Fragmenty panvových kostí pozostávajú z jednej kosti a tvoria ju kosť bedrová (*os ilium*), sedacia (*os ischii*) a časť kĺbovej jamky (*acetabulum*). Jeden prstový článok patrí juvenilnému a druhý prstový článok dospelému jedincovi.

Vyhodnotenie: Materiál patrí minimálne dvom juvenilným a jednému dospelému jedincovi srnca lesného.

Čeľaď BOVIDAE Gray, 1821
Rod *Ovis* LINNAEUS, 1758
cf. *Ovis aries* LINNAEUS, 1758

Materiál: 5 *vertebrae lumbales*
Stavce sú radené za sebou a tvoria časť chrbtice toho istého jedinca.

Capra sp. / *Ovis* sp.
Materiál: *humerus* sin., *humerus* dext., fr. *os coxae* sin.
Ramenným kostiam chýbajú nezrastené proximálne epifýzy a patria tomu istému mladému jedincovi; obidve kosti v oblasti distálnej epifýzy nesú stopy po ľudskej činnosti – zárezy spôsobené ostrým predmetom.

Cervidae / Bovidae indet.
Materiál: 6 fr. *crania*, 2 *atlases* (C1), *axis* (C2), fr. *vertebra*, *os sternum*, 16 *costae*, fr. *humerus* sin., *radius* dext., *femur* dext., fr. *humerus* / *femur*, fr. *metapodium*, 2 *phalanges proximales*, *phalanx distalis*
Dva fragmenty lebiek predstavujú ľavú a pravú čelovú kosť (*os frontale* sin., *os frontale* dext.), ďalší fragment predstavuje pravú jarmovú kosť (*os zygomaticum* dext.) a ďalší bubienkovú vydutinu (*bullula tympanica*). Vretenná kosť je v strednej časti tela kosti ulomená – pílkovitá fraktúra a pravá stehnová kosť nesie zárezy spôsobené tenkým ostrým predmetom. Epifýzy všetkých dlhých kostí neboli ešte zrastené.

Vyhodnotenie: Materiál patrí minimálne dvom juvenilným jedincom, a to pravdepodobne buď srncovi lesnému (*Capreolus capreolus*), koze (*Capra* sp.) alebo ovci (*Ovis* sp.). Na jednej kosti sa nachádzajú stopy po činnosti človeka.

Mammalia indet.

Materiál: fr. *vertebra*, 7 *costae*, *humerus* dext., *radius*, *femur* sin., *femur* dext., *tibia* sin., *tibia* dext., *fibula*?, *phalanx distalis* (pazúr), 3 fr. *ossa longa*, fr. *os planum*

Dlhé kosti nemali ešte zrastené epifýzy a spolu s fragmentami stavcov a rebier veľkostne odpovedajú zvierat'u veľkosti zajaca alebo svišťa.

Vertebrata indet.

Materiál: fr. *femur*, fr. *os / dens*?

Fragment stehnovej kosti pozostáva z distálnej časti a patrí buď obojživelníkovi alebo vtákovi.

Sliačanska jaskyňa

Poloha lokality: k. ú. Liptovské Sliače, okr. Ružomberok, Nízke Tatry

Typ lokality: fluviokrasová inaktívna jaskyňa, dl. 12 m

Nálezové okolnosti: 2016, Jaskyniari z OSS Ružomberok

Systematická časť:

Rad CARNIVORA Bowdich, 1821

Čeľaď URSIDAE Fischer de Waldheim, 1817

Rod *Ursus* LINNAEUS, 1758

Ursus arctos LINNAEUS, 1758

Materiál: *cranium* s M2 sin. a M2 dext., fr. *cranium* s P4, M1 a M2 dext., fr. *cranium*, fr. *mandibula* sin. s p4 – m3

Korunky zubov lebky sú značne abradované (abrázny stupeň VII), kým korunky zubov fragmentu druhej lebky nie sú abradované tak výrazne (abrázny stupeň IV). Fragment druhej lebky pozostáva okrem pravej čeľuste so zubami aj časť jarmového oblúka (*arcus zygomaticus*) a podľa stupňa opotrebovania zubov zodpovedajú tejto lebke zuby (abrázny stupeň IV), ktoré nesie fragment sánky.

Vyhodnotenie: Materiál patrí minimálne jednému mladšiemu dospelému a jednému staršiemu dospelému jedincovi medveďa hnedého.

Nové trendy v jaskynnej epigrafii a ikonografii v prvých decéniách 21. storočia

Peter Laučík

Zaiste aj bez človeka a jeho kultúry by existovala príroda, hory a jaskyne. Bez človeka a kultúry by však neexistovalo žiadne múzeum, veda ani jaskyniarstvo. Jaskyne sú v istom slova zmysle časové schránky, kde sa uchovávajú informácie nielen o geologickej minulosti zeme či o procesoch genézy a deštrukcie samotného priestoru, ale aj informácie o predošliých ľudských návštevách, ktoré sa neodvolateľne zapísali do jej kamennej pamäti. Ľudia boli s jaskyňami odjakživa v určitom vzťahu, navštevovali a navštevujú ich z najrôznejších dôvodov. Jednou čiastkou tohto vzťahu je jaskynná epigrafia a ikonografia, teda pamiatky zanechané na stenách jaskýň v podobe nápisov alebo obrazov. Aj keď o jaskynnej epigrafii a ikonografii nemožno vynášať všeobecne platné výroky bez množstva výnimiek, skúmaním jednotlivých vrstiev výtvarného prejavu v jaskyniach môžeme, podobne ako v architektúre, dospieť k pozorovaniu určitých charakteristických vývojových etáp – akýchsi prevažujúcich

Záver

Fosílnne nálezy z jaskýň sú často pokryté spevneným pôvodným sedimentom a nie sú známe všetky ich nálezové okolnosti. Z týchto dôvodov nie je možné sledovať niektoré tafonomické vplyvy, ale na základe všeobecne platných tafonomických princípov ich bolo možné aspoň odhadnúť.

Nálezy osteologických zvyškov v jaskyniach sú pomerne časté, no väčšine z nich sa nevenuje veľká pozornosť. Preto je dôležitá spolupráca medzi speleológiou, paleontológiou a archeológiou.

Literatúra

BELLA, P., HLAVÁČOVÁ, I & HOLÚBEK, P., 2007: Zoznam jaskýň Slovenskej republiky (stav k 30. 6. 2007). Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, Liptovský Mikuláš, 364 s.

BINFORD, L. R., 1981: Bones: Ancient Men and Modern Myths. Academic Press, New York, 312 s.

LYMAN, R. L., 1994: Vertebrate Taphonomy. Cambridge University Press, Cambridge, 524 s.

MCKENNA, M. C. & BELL, S. K., 1997: Classification of Mammals Above the Species Level. Columbia University Press, New York, 634 s.

NAJBRT, R. a kol., 1980: Veterinární anatomie. Státní zemědělské nakladatelství, Praha, 520 s.

PALES, L., LAMBERT, C. & GARCIA, M. A., 1981: Atlas Ostéologique pour servir à l'identification des Mammifères du Quaternaire. Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris.

SCHMID, E., 1972: Tierknochenatlas (Atlas of Animal Bones). Elsevier Publishing Company, Amsterdam – London - New York, 153 s.

STINER, M. C., 1998: Mortality analysis of Pleistocene Bears and its paleoanthropological relevance. University of Arizona, Tuscon, 312–313.

STINER, M. C., 2004: Comparative ecology and taphonomy of spotted hyenas, humans and wolves in Pleistocene Italy. Revue de Paléobiologie, 23 (2), 771–785.

štýlov alebo trendov, ktoré sú pre tú – ktorú historickú epochu charakteristické, či už technikou prevedenia, estetickou úrovňou alebo samotným obsahom – zámerom zdelenia.

Na úvod mi dovoľte predostrieť stručné zhrnutie štúdia jaskynných nápisov a malieb na Slovensku. Jednou z najstarších stôp po prítomnosti ľudí v jaskyniach na našom území sú maľby pochádzajúce z obdobia mladého paleolitu v Ardovskej jaskyni, prípadne v Domici, ktorých vek, cca 11 300 rokov rádio-karbónovou metódou dávala A. Šefčáková a Prof. J. Svoboda z Masarykovej univerzity v Brne. Najstarší známy písomný záznam nachádza sa na stene Jasovskej jaskyne a pochádza až z roku 1452 (Lalkovič, 2006). Otázku overenia skutočného veku pravekých kresieb alebo pravosti stredovekého nápisu môžeme nateraz odložiť bokom, keďže informácie o nich vzhľadom k našej téme len ilustrujú starobylosť fenoménu. Historicky významnou

vrstvou jaskynnej epigrafie a ikonografie v našich jaskyniach sú pamiatky z obdobia novoveku. Zvláštnou vrstvou je obdobie 19. a prvej polovice 20. storočia. V tomto období boli jaskyne popri hospodárskom využívaní turisticky navštevované ako hlavný, prípadne vedľajší cieľ romantických vlastivedných vychádzok do prírody – a to najmä u vrstiev meštianstva a inteligencie. O návšteve jaskyne rozhodovali faktory všeobecnej vedomosti o jej existencii a relatívne ľahkej prístupnosti danej terénom, vzdialenosťou od ľudských sídel a od dopravnej infraštruktúry. V tejto súvislosti spomeňme aj prvé pokusy o sprístupňovanie jaskýň širokej verejnosti. Z tohto obdobia nachádzame epigrafické pamiatky v podobe mien a dátumov návštevy z prevažne maďarskej a nemeckej proveniencie, menej mená české a slovenské, ktoré naopak dominujú skôr po roku 1918, kedy vznikla samostatná ČSR a vlastiveda sa postupne stávala doménou pomaly sa vzťahujúcej domácej inteligencie. Z ikonografie z prelomu storočí dominujú emblémy označujúce predovšetkým kolektívne identity, teda príslušnosť k turistickým alebo telovýchovným spolkom (TJ Sokol), štátnu príslušnosť (slovenský znak v Stanišovskej jaskyni), vierovyznanie alebo svetonázor (hákový kríž v Liskovskej jaskyni, židovská hviezda v Malej Stanišovskej jaskyni), profesiu (ihličnatá vetvička v Stanišovskej jaskyni, banícke kladivká v jaskyni Dolná Túfna) a podobne. Celkovo možno konštatovať, že písané alebo kreslené prejavy na stenách z tohto obdobia vykazujú pomerne vysokú kultivovanosť prejavu v snahe o vysokú estetickú úroveň výtvoru a ich primeranú veľkosť vzhľadom na okolie. Písalo sa prevažne ozdobným písaným písmom, niekedy gotickou kurzívou. Z použitých techník dominuje obyčajná ceruzka a tzv. tintovka – fialová ceruzka citlivá na vlhkosť. Nápis po tintovkách sa vplyvom vlhkosti zmenili na fialové flaky a len zriedka sa dajú čítať. Z hľadiska zámeru išlo o zanechanie podpisu a dátumu na miestach „na to určených“. Charakteristickou konvenciou tohto obdobia

Líška na stene v previse pod Sokolom. Foto: P. Laučík

Mesiak s ľudskou tvárou v Lučivianskej jaskyni 1. Foto: P. Laučík

je podpisovanie všetkých členov skupiny, meno aj priezvisko, presný dátum návštevy, zriedka s krátkym sprievodným textom. Podobne ako v Moravskom Krase, môžeme i u nás pozorovať pravidlo zvýšených koncentrácií nápisov v tzv. epigrafických hniezdach (porov. Čermáková – Golec, 2014). Epigrafické hniezdo vzniká prvým „iniciálnym“ podpisom na vhodnom mieste, pričom ďalšie návštevy vidiac, že „na tomto mieste sa asi podpisuje“ postupne pridávajú aj svoje podpisy. Aktuálne esteticky nevelmi chvályhodnú a historicky zatiaľ tiež nevelmi hodnotnú vrstvu jaskynnej epigrafie a ikonografie tvoria prejavy datovateľné do druhej polovice 20. storočia. Speleológ Ján Vajs pri inventarizačnom prieskume Veľkej Stanišovskej jaskyne v roku 1992 sformuloval pravidlo pre výskum epigrafie 20. storočia zásadné – a síce, že estetická úroveň a celková kultivovanosť nápisov klesá priamo úmerne k ich veku (porov. Vajs, 1992). Čím sú nápisy mladšie, tým sú menej kultivované, presnosť prevedenia klesá, naopak stúpa rozmer, teda priestorový nárok, ktorý si návštevník činí na svoju pamiatku v jaskyni. Isteže je to aj parabolou meniaceho sa vzťahu moderného človeka k prírode a jej výtvorom. Techniky písania na jaskynnú stenu sú rôzne, od uhlíkov z ohnísk, cez čierne plameňom sviečky či karbidky až po voskové pastelky, olejové farby a spreje. Z tohto obdobia nachádzame veľa podpisov písaných tlačným písmom, často len meno bez priezviska s rokom (napr. „Jano 87“) a len veľmi málo kresieb, ktoré môžeme považovať skôr za piktogramy. Zvláštnu vrstvu jaskynnej epigrafie 20. storočia tvoria objaviteľské podpisy speleológov v novoobjavených priestoroch. Isteže, z hľadiska súčasných ochranárskych paradigiem je každá epigrafická alebo ikonografická stopa zanechaná v jaskyni jej poškodením a teda vandalizmom. Ak by sme vyladili súčasnú argumentáciu ešte citlivejšie, môžeme konštatovať, že vplyv človeka na jaskyňu môže byť vždy len negatívny. Či už sa jedná o seriózne argumentovaný vedecký výskum alebo

Odtlačok (maľba) ľudskej ruky a „paleo-zvieratá“ v Lučivianskej jaskyni č. 1. Foto: E. Laučíková

náhodnú návštevu zo zvedavosti, aj ten najšetrnejší prístup bude v stupni poškodenia jaskyne prinajlepšom konvergovať k nule. Zistenie, že to najlepšie, čo môžeme pre ochranu jaskyne urobiť, je nechať ju na pokoji, prípadne ju vôbec neobjaviť, môže byť pre niekoho mierne znepokojivé. Na druhej strane sa takýto netýkavý postoj nezlučuje s prirodzenou ľudskou túžbou po poznaní, z ktorej napokon vyrastá každá veda. Podobne ako množstvo iných pamiatok i súčasné „prejavy vandalizmu“ môžu časom nadobúdať úplne inú hodnotu a preto je potrebné ich skúmať a dokumentovať takpovediac „zahorúca“.

V období prvých decénií 21. storočia môžeme v jaskynnej epigrafii konštatovať úbytok mien a dátumov, čo dávame do súvislosti najmä s platnou legislatívou zameranou na ich ochranu a strachom pred prípadným vypátraním a postihom autora. Najmä po roku 2010 však v niektorých jaskyniach zaznamenávame aj nový trend, ktorý je charakteristický vznikom obrazov formálne napodobňujúcich paleolitické maľby (zvieratá, postavy, časti tela a podobne) známe napríklad z francúzskych jaskýň Trois-Frères, Chauves a ďalších. Na nápadnú podobnosť aktuálne „posledných“ jaskynných malieb s „prvými“

som už upozorňoval inde (pozri Laučík, 2015, s. 128). Nové „praveké“ kresby sme zatiaľ našli v jaskyniach uvedených v nasledujúcom prehľade.

Kresby sa nachádzajú prevažne vo vchodových častiach niektorých relatívne známych a dobre dostupných jaskýň lokalizovaných v blízkosti turistických chodníkov či horolezeckých cvičných skál. Zdá sa, že súvisia s príležitostným bivačovaním, nakoľko vždy bolo prítomné aj ohnisko, z ktorého bol v niektorých prípadoch použitý uhlík na maľovanie. Pozoruhodnou zhodou okolností je, že ide o lokality osídlené aj v praveku. Tiež archeológovia v Českom raji zistili, že v 80 % prípadov našli stopy pravekého osídlenia v miestach, kde si svoje nocľaziská urobili moderní trampovia (Cílek, 2010a, 127). Moderní návštevníci teda svojím konaním v jaskyniach nevedome reaktualizujú niečo, čo už tam dávno bolo. Využívanie jaskýň ako prechodných táborísk či turistických bodov záujmu je dané predovšetkým ich prirodzenými danosťami a polohou v krajine. Mnoho ciest a turistických chodníkov kopíruje staršie komunikácie, ktoré súvisia s dávnym výmenným obchodom, ale aj s migračnými trasami zverí. Do vchodov jaskýň pod skalné previsy sa pred dažďom možno pohodlne schovať aj dnes. Svoju rolu pri príležitostnom osídľovaní jaskýň zohráva tiež rozširovanie informácií o nich pomocou geografických internetových aplikácií a zverejnených GPS súradníc, či už z osobnej potreby podeliť sa o autorizované poznanie alebo v rámci záujmov iných skupín. Z radu novodobých spoločenských fenoménov venovaných poznávaniu krajiny spomeňme hnutia ako napríklad Geocaching, Montanistika, Urbex, Suburbex, Čierne diery a podobne. Je len otázkou času, kedy nadšenci „objavovania zabudnutých miest“ objavia aj čaro nesprístupnených jaskýň.

Čo sa estetickej úrovne moderných obrazov v jaskyniach týka, až na pár výnimiek (ktoré snáď vzišli z kombinácie nudy a alkoholu), je výtvarné prevedenie známych kresieb na pomerne vysokej úrovni. Vidno, že ich autori sa snažili nakresliť niečo pekné. Podpisy a vročenie absentujú.

Rytina ľudského oka so špirálou v sintri v Hornej Túfnej jaskyni. Foto: P. Laučík

Čo sa analýzy obsahu obrazov týka, ich pôvodný kontext a význam zostáva podobne ako pri pravekých maľbách neznámy. Inšpirácia pre kreslenie na steny pravdepodobne pochádza zo všeobecne rozšírených predstáv o živote v praveku hojne distribuovaných médiami a internetom. Môžeme vysloviť pochybnosť o tom, že autori súčasnej jaskynnej ikonografie mali potrebu niečo konkrétne vypovedať resp. odovzdať obrazom nejaké vedomé posolstvo. Skôr sa zdá, že obsah malieb je výsledkom spontánnej inšpirácie na mieste a preto tieto obrazy môžeme vnímať a vysvetľovať ako archetypálne symboly. Vzhľadom na rôznosť lokalít a štýlu prevedenia možno vylúčiť možnosť, že obrazy sú dielom jedného človeka. Ide teda skôr o sociálny (kolektívny) fenomén nevedomej povahy. Ako aj z prehľadu vyplýva, prevažujú prírodné motívy. Pozoruhodný je viacnásobný a nezávislý výskyt symbolov nebeských telies (slnko, mesiac), tiež ľudského oka v rôznych lokalitách. Tieto symboly úzko súvisia s pozorovaním cyklov prírody a najmä so svetlom, ktoré sa práve v jaskyni prirodzene nenachá-

Dokumentácia vzťahov medzi jaskynným osídlením a mimo jaskynnými sídliskovými aglomeráciami

Zuzana Šimková, Peter Laučík

Aj v minulom roku pracovníci SMOPaJ pokračovali v riešení úlohy Dokumentácia vzťahov medzi jaskynným osídlením a mimojaskynnými sídliskovými aglomeráciami od praveku do súčasnosti. Cieľom nášho výskumu je komplexne dokumentovať všetky stopy človeka v jaskyniach vzhľadom k širšiemu okoliu, t. j. vzhľadom k známym historickým sídliskám či iným vyvýšeným polohám potenciálne vhodným na osídlenie, k cestám, umelým úpravám terénu, stopám po banskej a inej hospodárskej činnosti (vápenné jamy, pece), pozostatkom pastierstva, nápisom a rytinám na skalách a pod. V rámci antropocénu, teda geologického obdobia, kedy ľudstvo začalo zreteľne pretvárať celý zemský ekosystém vrátane podzemia a krajinného reliéfu, je zmyslom tejto metódy pokus o nachádzanie širších súvislostí vo vzťahu medzi človekom, jaskyňami a ich okolím. Predpokladáme, že v rámci priestorových vzťahov v krajine zohrávali jaskyne, podobne ako iné terénne dominanty, špecifické úlohy. Napríklad v prípade

dza. V tradičnej ľudovej kultúre má takýto symbol aj silný ochranný charakter: „oko ktoré vidí“ je synonymom pre „múdrosť“, ale aj pre „strážcu“. Obdobia vzniku obrazov možno usudzovať, že sú dielom mladšej generácie, ktorá 1) má pozitívny vzťah k prírode 2) je zhruba orientovaná v platnej ochranárskej legislatíve 3) v myslení aj vyjadrovaní uprednostňuje obraz pred textom, čo dávame do súvislosti s prevažujúcim používaním internetu a obsluhou sociálnych sietí. Použitie uhlíka na maľbu v exteriéri je pomerne ekologické, pretože takáto maľba vplyvom klimatických podmienok nevydrží dlho. Hoc v prípade súčasných jaskynných malieb ide o jav mladý a zatiaľ nevýrazný, predsa len je potrebné ho v rámci dokumentácie jaskyniarstva evidovať a do budúcnosti sledovať jeho vývoj, pretože tvorí malú čiastku dlhej reťaze historického vývoja jaskynnej epigrafie a ikonografie.

Literatúra

CÍLEK, V. 2010: Krajiny vnitřní a vnější, vyd. Dokořán, Praha 2010, ISBN 80-7363-042-7, 269 s.

ČERMÁKOVÁ, E., – GOLEC, M. 2014: Turistická kolonizace Moravského krasu ve světle epigrafických památek Býčí skály. EVA ČERMÁKOVÁ, MARTIN GOLEC. In: Český lid : Etnologický časopis = Ethnological Journal. Praha : Etnologický ústav AV ČR Roč. 101, č. 4 (2014), s. 459-482.

ŠEFCÁKOVÁ, A., – FARKAŠ, Z., – SVOBODA, J. A., – PLICHT, J.: Radiokarbónové datovanie uhľových stôp zo steny jaskyne Domica. AVANS 2006, 2008, s. 158-159.

LALKOVIČ, M. 2006: Nápis z roku 1452 – významná pamiatka z Jasovskej jaskyne. Slovenský kras, 44, 99-118. ISBN 80-88924-51-0, iSSn 0560-3137.

LAUČÍK, P. 2015: Kultúrna dimenzia jaskýň na Slovensku, vyd. OZ Salvator – Vyšná Boca, 186 s. ISBN: 978-80-971860-0-5

VAJS, J. 1992. Inventarizácia nápisov v Stanišovskej jaskyni, In Slovenský Kras 30, vyd. SMOPaJ, Liptovský Mikuláš 1992, ISSN 70-062-72, s. 161 – 168.

pravekých osídlení je už v súčasnosti dosť dobre možné uvažovať o súvislostiach medzi jednotlivými typmi nálezísk (osídlenie, refúgium atď.) v určitom období a využívaním blízkych jaskýň pravekými obyvateľmi. A podobné je to aj s inými historickými obdobiami. Ide v podstate o obdobu Foucaltovej myšlienky „kultúrneho obsadenia priestoru“: nežijeme v pustatine, ktorá by mohla byť vyfarbená rôznymi farbami, ale žijeme v súbore vzťahov, ktoré vytyčujú miesta – a tieto miesta sú neredukovateľné a medzi sebou nezameniteľné. Priestory sú heterogénne, každé jedno miesto má funkciu, ktorá vyplýva zo vzťahu s inými miestami (Soya 1989, s. 17). Čo sa skúmaných území týka, ťažiskom nášho výskumu zostáva predovšetkým oblasť Demänovskej, Jánskej a Suchej doliny. Keďže sme jaskyniarskou inštitúciou s celoslovenskou pôsobnosťou, rozšírili sme záber výskumu aj o niektoré ďalšie jaskyne v iných lokalitách. Informácie sme získavali metódou povrchového prieskumu, ktorý bol zameraný na

vyhľadávanie, lokalizáciu a evidovanie antropogénnych aktivít viditeľných voľným okom. Osobitne sme sledovali porušené svahy, nelegálne výkopy, sutinové nánosy (kužele), sedimenty porušené divou zverou, vývraty a pod. s cieľom identifikovať prípadné doklady osídlenia, resp. využitia danej lokality človekom v minulosti. Keďže v krajine nachádzame všetky vrstvy histórie prekryté akoby „cez seba“, je toto rozplietanie a nachádzanie súvislostí náročnou úlohou, ktorá vyžaduje veľa úsilia a času nielen v teréne, ale aj následne pri spracovaní nových údajov. Preto ide o aktivitu plánovanú na niekoľko rokov. Najzaujímavejšie zistenia za uplynulý rok ponúkame v nasledujúcom príspevku.

Jaskyne Demänovskej, Jánskej a Suchej doliny

Veľká Stanišovská jaskyňa

k.ú. Liptovský Ján, okr. Liptovský Mikuláš, 761 m n. m., dl. 3138 m, fluviokrasovo-rútivá

Stanišovská jaskyňa patrí k najstarším známym jaskyniam v Liptove. Pohodlný a blízko cesty situovaný otvor do jaskyne iste oddávna lákal obyvateľov blízkeho okolia a náhodných návštevníkov. Najstaršie písomné zmienky sa nachádzajú v prácach M. Szentiványiho (1689), G. Buchholza a M. Bela (18. storočie). Početné návštevy zanechali stopy či už v podobe nápisov na stenách, alebo zničenej sintrovej výzdoby (Mitter – Lalkovič 1970-71, s. 6). Z archeologického hľadiska existuje zmienka od archeológa J. Mihalíka, ktorý vo svojej práci z roku 1889 o prehistorických miestach na Liptove spomína val, nachádzajúci sa pred vchodom do Stanišovskej jaskyne. Píše, že val má kruhový tvar strmo sa zvažujúci na obe strany (smerom k vchodu do jaskyne aj smerom do doliny) a vďaka nemu nevidno z doliny pomerne veľký vchod do jaskyne. Predpokladá, že ide o ľudský výtvor a jaskyňa že slúžila v minulosti ako útočisko pračloveka. Sám však jaskyňu neskúmal a spomína iba nálezy, ktoré tu nachádzali miestni obyvatelia (fragmenty keramiky a kostí) (Lalkovič 2010, 111). Jaskyňu niekoľkokrát navštívil a preskúmal aj prof. J. Volko-Starohorský, pravdepodobne však s negatívnym výsledkom, keďže vo svojich prácach nespomína archeologické nálezy ani stopy osídlenia (Archív SMOPaJ, Fond J. Volko-Starohorský). Archeológ J. Bárta preskúmal v roku 1955 susednú Malú Stanišovskú jaskyňu, kde konštatuje stredoveké osídlenie (Bárta 1963, 94; Bárta 1996, 35), v roku 1974 realizoval prieskum znova za účelom vyhľadávania dôkazov o jej využití počas SNP (Bárta 1984, 254), no v prípade Veľkej Stanišovskej jaskyne nespomína žiadne praveké, či stredoveké nálezy (J. Bárta 1984, s. 254). A. Droppa sa tiež zmieňuje o mnohých speleologických prieskumoch v jaskyni, no dodáva, že ani pri jednom z nich neboli spozorované stopy po osídlení človekom (Droppa 1961, s. 304). Stanišovskú jaskyňu sme v minulom roku navštívili niekoľkokrát najmä za účelom fotodokumentácie epigrafických pamiatok. Nápis sa nachádzajú na viacerých miestach v jaskyni. Datované sú od konca 19. storočia (80. roky) až po súčasnosť s ťažiskom v prvej polovici 20. storočia. Počas nášho pobytu sme si všimli fragmenty keramických a kovových náleзов, ako aj zvieracích kostí pri východe z jaskyne, ktoré boli zrejme náhodnými nálezmi počas jaskyniarskych prác. Nám sa podarilo povrchovým prieskumom vo Vázovej sieni získať niekoľko artefaktov: železné dláto, minca, okrúhly

prívesok z bieleho kovu s obojstranne vyrazenými motívmi rôznych športových disciplín, fragment noža, 5 kovových bližšie neidentifikovaných zlomkov, tri drobné okrajové črepy z novovekej nádoby a dno glazovanej nádoby. Ich vek korešponduje s časovým zaradením evidovaných nápisov (19. – 20. stor.). Spomínané nálezy považujeme za stopy po návštevníkoch jaskyne za uplynulých cca 150 rokov. Staršie osídlenie sa nezistilo. Nález kamenárskeho dláta možno dávať do súvislosti s ťažbou kvapľovej výzdoby, o ktorej v roku 1923 referoval zakladateľ časopisu Krásy Slovenska Miloš Janoška (Janoška, 1923, s. 5). V jaskyni sme zdokumentovali aj jeho podpis, ktorý sa niekto pokúsil začierniť plameňom karbidky. Azda je to svedectvo dávnych priekov M. Janošku s A. Králom (pozri Lalkovič 2010, s. 119 – 124), ktorých bola Stanišovská jaskyňa príčinou i svedkom.

Jaskyňa v Sokole (Jaskyňa v Blatníku)

k.ú. Demänovská Dolina, okr. Liptovský Mikuláš, 969 m n.m., dl. 283 m, hl. 41 m, fluviokrasovo-korózna

J. Bárta tu vykonal prieskum a hľadanie artefaktov zo SNP v roku 1969 (Bárta 1973, s. 91). Neuvádza, či bol pri hľadaní úspešný, ani sa nezmiňuje o iných náleзоch. Počas nášho prieskumu jaskyne v júni 2016 sme fotograficky zdokumentovali aj Tunelovú jaskyňu s bivaikom a Tunel v Blatníku. Spolu s Jaskyňou v Sokole tvoria celý komplex v brale Sokol, ktorý má charakter refúgiálneho opevnenia (refúgium pravdepodobne v Jaskyni v Sokole) s maximálnym využitím prirodzených obranných vlastností terénu (vstup cez tunelové jaskyne, úzky chodník popod bralo). Tento predpoklad by bolo potrebné overiť sondážou a prieskumom pomocou detektoru

Snímanie negatívu rytiny v Jaskyni v Sokole č. 6. v Demänovskej doline. Foto: P. Laučík

kovov. Jaskyňa v Sokole bola každopádne na osídlenie vhodná, čo dokazujú aj nedávne stopy pobytu ľudí – ohnisko, stavebné úpravy vo vchode jaskyne a pod. Je možné, že tento komplex súvisí s hradiskom Na Jame, nachádzajúcim sa západne od jaskyne. Osídlenie na hradisku je datované do doby železnej. V Jaskyni v Sokole sme v roku 2016 zistili koncentrovaný výskyt kostí srnca, diviaka, kozy, ovce, tura a kurovitého vtáka, ktoré určil paleontológ múzea T. Čeklovský. Okolnosť, že tur by sa do tejto jaskyne prirodzene nedostal spolu s koncentráciou rôznorodých kostí na jednom mieste svedčia o tom, že nejde o dielo náhody, ale o stopy po zámernom deponovaní kostí na jednom mieste. Časť zadných partií vchodu jaskyne teda slúžila buď ako odpadová jama organických zvyškov v prevencii pred útokom dravej zveri alebo ako kultové miesto, čo je dnes na základe nedostatku ďalších indícií ťažké rozlíšiť.

Jaskyňa v Sokole č. 6 (Jaskyňa v Nižnom Blatníku č. 6)

k.ú. Demänovská Dolina, okr. Liptovský Mikuláš, 934 m n.m., fluviokrasová

Naším cieľom bolo zhotoviť odtlačok rytiny, ktorá sa nachádza na stene v Jaskyni v Sokole č. 6. Použili sme samotvrdnúcu modelovaciu hmotu. Po zatuhnutí hmoty sme získali negatívy, z ktorých bude možné vyrobiť pozitívnu kópiu rytiny odliatím do sadry. V strede jaskyne sa počas speleologického prieskumu zistili stopy po stavebných úpravách: oceľový klin a háčiky zatĺčené v stenách, múrik s priechodom do jaskyne, drevená zvonkohra pripivená v strope. Rytina sa nachádza pri východnom ukončení jaskyne nad 15 m vysokou stenou. Jej vek je ťažké odhadnúť, viac by mohol napovedať až ďalší výskum. Predbežná analýza rytiny naznačuje, že by sa mohlo jednať o schému jednoduchého zariadenia pre meranie času a stanovovanie významnejších dátumov a to za pomoci tyče (deklinometra) a vrhnutého tieňa. Samozrejme, ide len o pracovnú hypotézu. Teóriu o starobylosti rytiny značne spochybňuje nález rytiny technicky podobného prevedenia na protiľahlej stene jaskyne. Ide o nápis „R. Nagy VPŠS“. Skratka VPŠS znamená Vyššiu Stavebnú Školu Stavebnú, aká je v Liptovskom Mikuláši od roku 1950 a tento názov niesla až do roku 1963. R. Nagyho sa nám v zverejnených zoznamoch mikulášskych absolventov zatiaľ nepodarilo vypátrať.

Jaskyňa Okno

k.ú. Demänovská dolina, okr. Liptovský Mikuláš, 915 m n.m., dl. 2570m, fluviokrasová

V ľavostrannej odbočke vstupnej chodby jaskyne sme fotograficky zdokumentovali vzácny podpis niekdajšieho jej majiteľa Ladislava Povolného: „Anno Domino 1817 lus Ladislaus Povolny de Demenfalva“. Z vročenia podpisu možno usudzovať, že jaskyňa bola takpovediac „rodinným striebrom“ viacerých generácií členov rodiny Povolných, ktorí ju objavovali, sprístupňovali a napokon v nej aj sprevádzali návštevníkov v 20. rokoch 20. storočia. Jaskyňu i okolité pozemky Povolní vlastnili až do 50. rokov 20. storočia, kedy im boli v rámci znárodnenia odobraté. Do jaskyne viedla prístupová trasa cez jaskyňu Tunel, v ktorej sa dodnes nachádza kamenné aj drevené schodište, potom zatáčala na sever za ohyb brala nad Tunelom, kde bol do skaly vytesaný úzky serpentínovo stúpajúci chodník, na ktorý sa pravdepodobne nastupovalo iným dreveným schodišťom. Dnes je trasa schodná

Podpis Ladislava Povolného z roku 1817 z jaskyne Okno. Foto: P. Laučík

len horolezecky.

Iné lokality

Chochla CH 1 – CH 5 (nad Porúbkou)

k.ú. Liptovská Porúbka, okr. Liptovský Mikuláš, cca 950 m.n.m. krátke korózne jaskyne do 10 m

V jaskyniach poniže kóty Chochla nad Liptovskou Porúbkou sme zdokumentovali stopy po recentnom osídlení. Údajne sa tu istý čas schovával pred políciou miestny obyvateľ Martin Klimka, obvinený z trestnej činnosti (Holúbek, P. 2011, zistené od Miloša Choma, nar. 1940). Na mieste pri jaskyni CH-3 (930 m n. m.) sme zdokumentovali zvyšok strechy z improvizovaného dreveného prístrešku na prespanie, v ňom kovové rošty, zo starej chladničky, ktoré pravdepodobne slúžili ako podklad na vyrovnanie ležovsika. V neďalekej skalnej pukline (asi 10 m na západ od CH-3) sme pod vrstvou napadaného lístia objavili hrdzavú ručnú pílu. Vo vchode jaskyne CH-3 sme našli prázdne zaváraninové fľaše, v jednej boli ešte kovové kince. Rovnakými je pozbýjaný aj prístrešok. Ďalej sme našli hranatú fľašu od alkoholu a zaváraninovú fľašu od leča s datovaním 1985. Artefakty sme ponechali „in situ“. V jaskyni CH-3 sa nachádza rozpadnutý drevený rebrík. Jeden z dvoch vchodov do jaskyne bol umelo zasypaný. Zospodu je tu osadená drevená výstuž a na nej navalené balvany. Jaskyňa pravdepodobne slúžila ako núdzový úkryt s únikovým východom v prípade odhalenia vonkajšieho prístrešku. Stopy po úpravách dna jaskyne na bivačovanie sme zaznamenali aj v neďalekej jaskyni CH-2 a tiež v novoevidovanej jaskyni CH-5, kde sa nachádza umelo postavený múrik, ktorý opäť uzatvára jeden z vchodov jaskyne, čím vzniká priestor vhodný na bivačovanie. Jaskyňa má aj horný vchod, ktorým sa odvetrával dym z ohniska. Zdá sa, že narozdiel od vchodu CH-3 jaskyňu CH-5 nikto dlhodobo neobýval. V jaskyni sa nachádza zvetraná hrášková výzdoba sekundárneho pôvodu.

Horná Túfna jaskyňa

k.ú. Dolný Harmanec, okr. Banská Bystrica, 975 m n. m., dl. 85 m, fluviokrasová

V jaskyni Horná Túfna sme fotograficky zdokumentovali viaceré epigrafické a ikonografické pamiatky na stenách. Jaskyňa je hydrologicky aktívna a nové vrstvy mäkkého sintra pomerne rýchlo „metabolizujú“ staršie nápis, z ktorých väčšina je už nečitateľná. Sú tu podpisy zo záveru 19. storočia a z 20. storočia. Vždy

je úspechom, keď sa podarí identifikovať osobu podpísanú v jaskyni a poznať jej príbeh. Medzi niekoľkými čitateľnými podpismi sme našli aj podpis spisovateľa Jána Makovníka – Tónina pôvodom z Harmanca, a tiež podpisy jeho rodičov Jozefa a Antónie. Ján Makovník, narodený r. 1920, bol priekopníkom skautingu, pracoval ako úradník v Harmeneckých papierňach. V 40. rokoch 20. storočia sa preslávil triológiou fiktívnych románových cestopisov so súhrnným názvom „Z tajomného orientu“. Dobrodružné romány Maharadža podsvetia (1942), Na pláňach Tibetu (1944), a U lovcov perál (1946) boli svojho času bestsellermi a tvoria dramatický seriál štvorice mládencov z ciest po Indii a Indonézii. Tvorbu J. Makovníka uzatvára román Kajúcnica (1948) o platonickom vzťahu katolíckeho farára Antónia so svojou niekdajšou detskou láskou Máriou, ktorú život napokon priviedol ku kariére padlej ženy. Keďže sa stretávali po nociach na cintoríne, podozrievali dedinčania farára z obcovania so zlými duchmi. V domnení, že sa jedná o prízrak, Máriu napokon zabili, čím sa naplnil tragický osud. Na podpise spisovateľa by snáď nebolo nič zvláštne, keby sa nebol v jaskyni podpísal ako „Svätý Ján Makovník“. Z ústneho podania sa nám podarilo zistiť, že bol homosexuál a že svojou inakosťou vo svojej dobe dosť trpel. Tvorba osamelého a inak citlivého osamelého Jána Makovníka je silne poznačená katolíckou modernou, miestami však prechádza do védskeho indického mysticizmu, s ktorým bol dobre oboznámený, nakoľko harmanecké tlačiarne v 40. rokoch 20. storočia tlačili aj indické Upanišady. V súčasnosti sú Makovníkove knihy zberateľskou raritou a mali sme to šťastie, že nám p. Roštár z antikvariátu v Liptovskom Mikuláši kompletné dielo zohnal. V Makovníkových dobrodružných románoch nájdeme aj jaskyne. Možno len tušiť, že inšpiratívnym prototypom exotiky bola Makovníkovi práve Horná Túfna jaskyňa a nádherná príroda v okolí Harmanca. Podobne ako mnohí iní autori, aj Ján Makovník v 50. rokoch 20. storočia prestal publikovať navždy. V okolí Hornej Túfnej jaskyne sme preskúmali previs so stopami stále využívaného táboriska. V štrbine medzi skalami sa nám tu podarilo objaviť ukryté dva korodované vojenské bodáky, pochádzajúce pravdepodobne z vojnových čias.

Dolná Túfna jaskyňa

k.ú. Dolný Harmanec, okr. Banská Bystrica, 935 m n. m., dl. 68 m, fluviokrasová

Jaskyňu, ktorá má na stenách viac podpisov než Dolná Túfna, by sme na Slovensku asi sotva našli. Na každom výklenku tu nájdeme podpisy maďarských a nemeckých mien. Fotograficky sme tu zdokumentovali podpisy vyše 900 návšteví, prevažne z prelomu 19. a 20. storočia. Návštevy samozrejme bývali viacčlenné, takže môžeme konštatovať, že túto malú jaskyňu v predmetnom období navštívili rádovo tisíce ľudí. Mená sú maďarské anemecské, medzi nimi taktiež značné zastúpenie žien, svedčia o tom, že jaskyňa bola obľúbeným a významným vychádzkovým cieľom vlastivednej turistiky meštiackych vrstiev obyvateľstva z neďalekej Banskej Bystrice. Za historicky aj esteticky cenný možno považovať podpis skupiny baníkov s obrazom banských kladiviek z roku 1856 s menami podpísaných „Meszlinger, Klapszia, Obert, Gerubel, Siber, Stun, Vuntz, Senert“ v centrálnej časti záverečnej sienky. Túto epigrafickú pamiatku radíme medzi najstaršie v jaskyni. Je možné, že ide o par-

tiu, ktorá jaskyňu sprístupňovala prekopaním hlbokých chodníkov, po ktorých jediných sa dá v jaskyni pohybovať. Strop jaskyne je totiž miestami natoľko nízky, že do zadných častí jaskyne by sa dalo pokračovať len plazením po blate. Popularita jaskyne v neskorších obdobiach sa nezdá byť reálna pri nutnosti nepohodlného plazenia, z čoho usudzujeme, že jaskyňu musel niekto sprístupniť prekopaním už predtým - a to vlastne neskôr odštartovalo aj jej obrovskú návštevnosť. Po roku 1918 tu štandardne zaznamenávame nárast mien českých, čo dávame do súvisu s novou kolonizačnou vrstvou českej inteligencie, ktorá v Banskej Bystrici nahradila inteligenciu maďarskú a nemeckú. Za mladšie mená z druhej polovice 20. storočia spomeňme aspoň podpis zaslúžilého jaskyniara a veľkého znalca netopierov F. Bernardoviča. V jaskyni sme zaznamenali stopy po nelegálnych hľadáčoch kovov, čo poukazuje na potencionálne ohrozenie aj iných jaskýň ako archeologických nálezísk a akútnu nevyhnutnosť archeologického prieskumu všetkých známych a dostupných jaskýň. V okolí Dolnej Túfnej sme preskúmali Zbojnícku jaskyňu a zaevidovali novú Jaskyňu s kľúčom nad Horárňou.

Kaňon Hučiaky – neznáme pútnické miesto?

V kaňone Hučiaky v závere Ludrovskej doliny sme zdokumentovali do skaly vytesanú hlavu Krista spolu s viacerými podpismi, nápismi a znakmi. Na túto pozoruhodnú pamiatku nás upozornila Ivica Hlaváčová pri preskúmaní obsahu jaskyniarskej databázy. V kaňone Hučiaky sa nachádza niekoľko jaskýň, z ktorých sú viaceré neevidované. Najznámejšia z nich je Ludrovská jaskyňa, ktorá je dôležitým orientačným bodom pri hľadaní obrazu Krista, nakoľko sa táto rytina nachádza hneď pod ňou. V jaskyni sme zaznamenali odpadky a pomerne

Hlava Krista vytesaná v kaňone Hučiaky v Ludrovskej doline. Foto: P. Laučík

masívne recentné úpravy terénu, najmä stavby rôznej veľkosti a účelu postavené z vyťažенých kameňov - kamenný stôl a stoličky, múriky, mohyla o výške 1,5 m navrhšená zo skál v strede vstupnej siene. Do jaskyne chodia pravdepodobne aj jaskyniari, keďže sú tu odložené umelohmotné vamičky na ťažbu materiálu. Samozrejme, spojitosť medzi speleologickou činnosťou a úpravami terénu v jaskyni, ktoré fakticky zlikvidovali archeologický, paleontologický i biospeleologický potenciál miesta sa stopercentne dokázať nedá. Pri hlave Krista vo výške asi 2 metre nad korytom potoka sa v skalnej stene nachádza vytesaných niekoľko desiatok podpisov pochádzajúcich z 50. – 60. rokov 20. storočia a taktiež viacero kresťanských symbolov, napríklad Kristov monogram XP (Chí-Ró). Podľa znalca lokality Martina Vecka rytina pochádza z obdobia 2. svetovej vojny. Tu, v najužšom mieste kaňonu, vraj pri zväzaní dreva privalil kmeň jedného z chlapov. Ten však ťažký úraz prežil a z vďaky na onom mieste vytesal hlavu Krista. Ide teda o obdobu votívneho daru. Tradiuje sa tiež, že v roku 1948 miestny fanatický stúpenec komunizmu vystriedal na túto rytinu celý zásobník zo samopalů, čomu stav pamiatky zodpovedá. Toľko tradované informácie. Podpisy a symboly vytesané do skaly naokolo pravdepodobne vznikli sekundárne. Ide o pozoruhodný jav, nakoľko sekáč ani kladivo bežní turisti zvyčajne so sebou nenosia. V prípade podpisovania sa na tomto mieste tesaním do skaly teda nejde o náhodné impulzívne konanie, ale o premyslenú a pripravovanú aktivitu. Niektoré mená sú české a v češtine je i nápis pri hlave Krista „Ejhle Člověk“. Je možné, že aspoň pre istú časť obyvateľstva, v dobách všeobecnej perzekúcie kresťanskej viery, bolo toto miesto zvláštnym cieľom náboženskejistiky, teda púte.

Záver

Predostreli sme malý výber z najzaujímavejších zistení z výskumu vzťahov medzi jaskynným osídlením a mimojaskynnými sídliskovými aglomeráciami (názov úlohy) za rok 2016. V systematickej evidencii a dokumentácii antropogénnych stôp v jaskyniach je potrebné pokračovať nielen v záujme ochranyárského monitoringu, ale tiež kvôli histórii, ktorá nám doslova mizne pred očami. Jednak preto, že krajina sa prirodzene mení a miznú aj

Nové objavy v južnom svahu Zádielskej planiny v Slovenskom krase

Gabriel Lešínský

V južnej stráni Zádielskej planiny neboli dosiaľ uskutočnené nijaké významnejšie objavy. Môžeme sa len domnievať, prečo tu nedošlo k významnejšiemu povrchovému prieskumu. Isto k tomu prispel fakt, že v ústnej tradícii sa tu zachovali zmienky len o dvoch jaskyniach známych od nepamäti – o Erni, resp. o Žihľavovej jaskyni. Monotónny, jednotvárnny, v lete na kosť spálený krasový svah, do 70-tych rokov minulého storočia prakticky bez vegetácie s výnimkou umelej výsadby nepôvodnej borovice čiernej v okolí Erne, resp. úzkeho pásu dubín nad vinicami neprilákal výraznejšiu jaskyniarsku pozornosť.

Najnovšie, zatiaľ len drobné objavy, sú situované v inak takmer sterilnej južnej stráni planiny – v tzv. Hradnej

staré nápisy v jaskyniach a jednak pre rastúcu popularitu turistickej perspektívy života, pričom sa množia aj prípady nelegálnych prieskumov jaskýň s cieľom zberu kultúrnych artefaktov, bez akejkolvek evidencie. Ako povedal jaskyniar Jaroslav Stankovič: „odtrhnutý kvapeľ časom dorastie, ale poznatky zmarené nelegálnymi výkopmi, tie sú navždy preč.“

Literatúra

Archív SMOPaJ, Fond Osobností, J. Volko-Starohorský BÁRTA, J. 1963: Desať rokov speleoarcheologickej činnosti Archeologického ústavu SAV. Slovenský kras, 4, 87-97.

BÁRTA, J. 1973: Druhé desaťročie intenzívnej speleoarcheologickej činnosti Archeologického ústavu SAV v Nitre (1962-1971). Slovenský kras, 11, 85-98.

BÁRTA, J. 1984: Tretie desaťročie speleoarcheologickej činnosti Archeologického ústavu v Nitre (1972-1982). Slovenský kras, 22, 245-265.

BÁRTA, J. 1996: Liptovské jaskyne v praveku. Kras a jaskyne, výskum, využívanie, ochrana. Zborník referátov, Liptovský Mikuláš, 31–35.

DROPPA, A. 1961: Stanišovská jaskyňa na severnej strane Nízkyh Tatier. Geografický časopis. 13, 296-307. HOLÚBEK, P. 2011: Správa zo služobnej cesty do Liptovského Hrádku a Michalovskej doliny dňa 17. 10. 2011, archív SMOPaJ.

JANOŠKA, M. 1923: Jaskynný monopol a obmedzovanie turistiky. In Republikán, Liptovský Sv. Mikuláš, 5, 25, z dňa 24. júna 1923.

LALKOVIČ, M. 2010: Z histórie Stanišovskej jaskyne, In Slovenský Kras 48, vyd. SMOPaJ, Liptovský Mikuláš 2010, s. 105 – 138.

MITTER, P. – LALKOVIČ, M. 1970 – 71: Záverečná správa. Geomorfologický a speleologický výskum Stanišovskej jaskyne. Liptovský Mikuláš. Archív SMOPaJ.

SOYA, W. E. 1989: Postmodern Geographies. The Reassertion of Space in Critical Social Theory. New York: Verso, 1989, 189 p.

VOLKO-STAROHORSKÝ, J. 1965: Rozpomienky na archeologický výskum Liptova. Štud. Zvesti AÚSAV 5, 1965, 219-223.

stráni, kde sa dosiaľ na rozsiahlom krasovom území v litologicky kvalitných svetlých vápencoch nachádzali iba dve jaskyne – predkvartérny relikt Erňa a Žihľavová jaskyňa. Obe zatiaľ s nevyjasnenou speleogenézou. Koncom zimy, resp. na jar 2016 sa tu jaskyniarom SK SSS Drienka v spolupráci s košickým pracoviskom SMOPaJ podarilo objaviť 2 zaujímavé jaskyne – **Priepasť v Hradnej stráni** a jaskyňu **Čermel'**. V apríli 2017 pribudol objav tretej, doteraz nepreskúmanej otvorenej **Machovej priepasti v Hradnej stráni**.

Priepasť v Hradnej stráni sa v r. 2008, kedy ju našiel košický jaskyniar Jaroslav Baroš (SK SSS Drienka), interpretovala na povrch v podobe absolútne nenápadnej

iniciálnej depresie v nadmorskej výške 325 m n. m. Spolu s ním sme lokalitu preskúmali a dohodli sa na sondovaní. V dôsledku prác na perspektívnejších lokalitách sa sondovanie odsunulo až na koniec zimy 2015/2016, kedy bola v priebehu pár hodín lokalita znovu lokalizovaná, otvorená, prolongovaná, objavená prienikom v hĺbke cca 1 m a zároveň preskúmaná jaskyniarimi J. Barošom, G. Lešínským a Ľ. Holíkom (SK Demänovská dolina). Prvozostupy vykonali Ľ. Holík a G. Lešínský. Na ďalšej prolongácii spolupracovali aj J. Hetesi, J. Ondík, J. Psotka a T. Marková, P. Kubálek a ďalší českí jaskyniari.

Dĺžka, hĺbka jaskyne: 25 m/-15 m

Čermeľ je speleogeneticky veľmi zaujímavá lokalita, keďže indikuje dosiaľ neznámu jaskynnú sústavu, resp. jej výverovú vetvu. Na lokalite sa kontinuálne objavuje prievan (nie cirkulácia), ktorý je inak v Slovenskom krase zriedkavý. Do vstupnej časti jaskyne v nadmorskej výške 295 m n. m. prenikli prvý raz G. Lešínský a J. Baroš na jar 2016, ktorí cieľavedome otvorili drobnú depresiu nájdenú už M. Terrayom v r. 2001, resp. nezávisle na ňom G. Lešínským a J. Psotkom v r. 2008. V spolupráci s J. Hetesim, J. Ondíkom a J. Psotkom sa postupne v náročných podmienkach úzkej a nízkej chodby prebili až do vzdialenosti cca 10 m.

Dĺžka, hĺbka jaskyne: 10 m/-3 m

Machová priepasť v Hradnej stráni

Pri povrchovom prieskume na Hradnej stráni (južný svah Zádielskej planiny) sa koncom apríla 2017 podarilo J. Barošovi z SK SSS Drienka objaviť otvorenú a dosiaľ nepreskúmanú priepasť. Je situovaná v nadmorskej výške 293 m n. m., len pár desiatok metrov od minuloročného objavu – Priepasti v Hradnej stráni. Objaviteľ ju nazval Machová priepasť v Hradnej stráni. Je to už v poradí tretí objav novej jaskyne od min. roka v Hradnej stráni, kde stúpol celkový počet jaskýň už na 5 (Erňa, Žihľavová jaskyňa, Priepasť v Hradnej stráni, Čermeľ a Machová priepasť v Hradnej stráni). Nádejne to vyzerá aj v sonde Jaseňová diera.

Nenápadný otvor veľkosti ľudskej päste pred objavom jaskyne Čermeľ, ktorá bola na tomto mieste následne vykopaná v priebehu niekoľkých hodín. Foto: J. Baroš

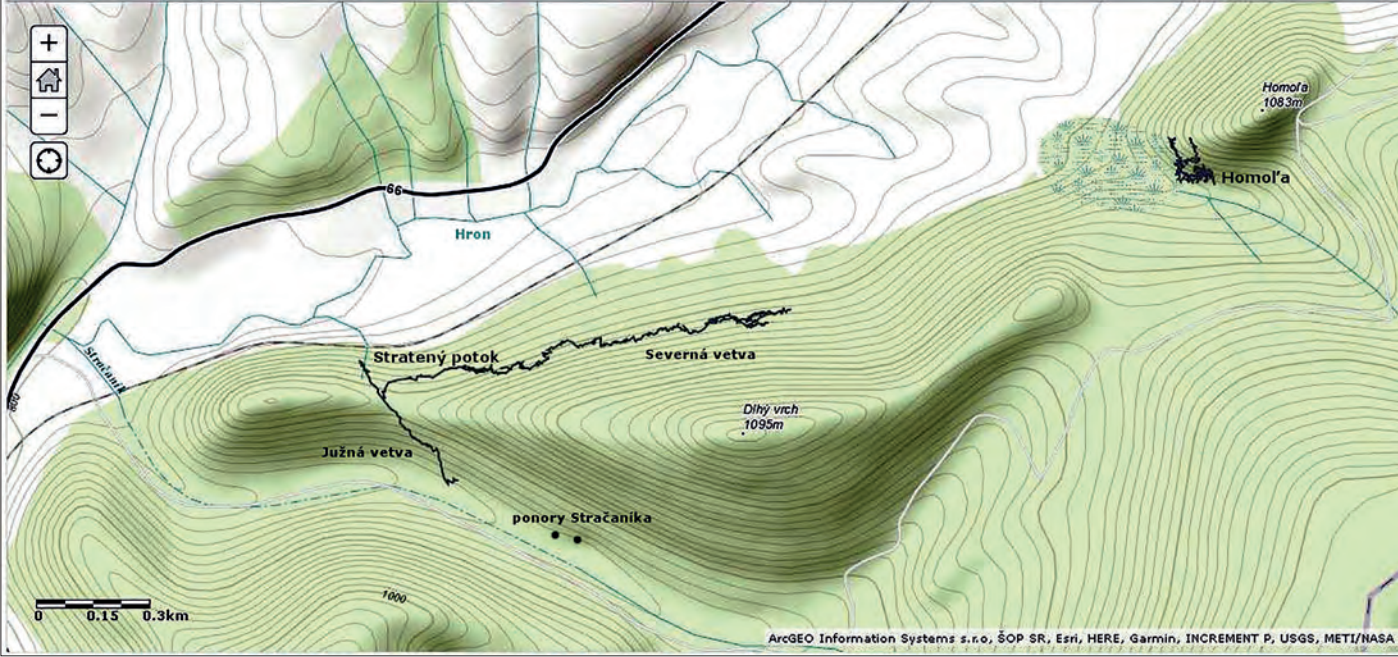
Dĺžka, hĺbka jaskyne: 8 m/-6 m

Na všetkých troch lokalitách pokračuje prolongačný prieskum. Cieľom prolongácie je ozrejmiť speleogenézu v úrovni bázy stredného triasu.

Literatúra

LEŠÍNSKÝ, G., 2002: Inventarizačný výskum krasu Zádielskej planiny v Slovenskom krase. Záverečná správa z úlohy III./14 (PHÚ). SMOPaJ – pracovisko Košice, Košice; pp. 63 + tab. príloha
KLADIVA, E., TERRAY, M., LEŠÍNSKÝ, G., 2017: Súpis jaskýň Zádielskej planiny. In: Slovensky kras; in prep.

už oddávna známe, najmä miestnym obyvateľom. Jaskyniarska činnosť s cieľom objaviť tu jaskyňu má počiatok až v prvej polovici dvadsiateho storočia, keď ponor Stračaníka zaujal členov banskobystrickej jaskyniarskej skupiny Karpatského spolku (Karpathenverein), ktorí v tom čase skúmali jaskyňu Homol'a. Vedúci skupiny F. Schön píše, že sa im po prieskume ponoru podarilo odkryť peknú kvapľovú výzdobu, neuviedol však žiadne podrobnosti (Schön, 1926). V päťdesiatych rokoch 20. storočia sa o prienik ponormi i výverom pri viadukte snažili jaskyniari Krasovej sekcie Národného múzea v Prahe. Vo východnom ponore sa dostali len do priestorov medzi blokmi a v západnom ponore po výkope prenikli do kavernej medzi pevnou stenou a blokmi, kde z úzkych štrkom a pieskom zanesených kanálov ťahal silný prievan. Vo výverovom

Situačná mapka (podľa mapy Arcgis Esri, upravené)

amfiteátri pracovali na dvoch miestach (severný a južný výver) a dostali sa do 5 m dlhých dutín medzi zrútenými blokmi, kde sa po znížení vodnej hladiny objavil silný prievan (Skřivánek, 1958). O niečo neskôr na vyvieračke pracovali aj jaskyniari zo skupiny Tisovec, ktorým sa podarilo vykopať chodbu do dĺžky asi 15 m, ale prívalové vody po búrkach na jar 1960 ju čiastočne zanesli (Kámen, 1961). Dnes už nevieme, kde sa táto chodba vo výverovom amfiteátri nachádzala. Počas jaskyniarskeho týždňa SSS roku 1970 sa znižovaním hladiny vyvieračky pokúšali jaskyniari preniknúť do jaskynných priestorov. Pracovali s pomocou trhavín, uvoľnili väčšie balvany a znížili vodu o 1,5m, čo ale nestačilo na prienik do jaskyne. V prieskume mali pokračovať jaskyniari z Brezna a Tisovca (Chovan, 1972). Od tých čias sa na vyvieračke nepracovalo s výnimkou dvoch akcií členov Speleo Detva v roku 1988, ktorí nad vyvieračkou vyhlúbili krátku kavernu, odkiaľ pokračovala neprielezná puklina s prievanom. Vo východnom ponore Stračaníka sa v 90-tych rokoch snažili postúpiť členovia Speleoklubu Muránska planina a podľa slov D. Kotlarčíka vo výkope odkryli trhlínu, ktorou prešiel malý chlapec, ale bál sa pokračovať ďalej. Sonda sa po záplavách zavalila a zanesla. V ponoroch pracovali opäť v roku 2002 spolu s členmi SK Drienka a UK Bratislava. Najprv odklonili celý potok pomocou vriec s pieskom dole dolinou do západného ponoru a sonda vo východnom ponore. Pre nebezpečenstvo závalu však tento zanechali, potok presmerovali naspäť a začali kopať v západnom ponore pod jeho zdanlivo kompaktnou záverovou stenou. Tu ich po niekoľkých akciách odradilo značné zasedimentovanie ponoru, ale aj hrozba zrútenia nestabilných blokov. Niekoľko akcií uskutočnili jaskyniari SK Drienka v závalovej lokalite nad východným ponorom, avšak bez úspechu. V roku 2003 lokalita zaujala vtedy začínajúceho, no dravého jaskyniara I. Papa, ktorý sa o nej dozvedel od P. Holúbeka. Bez toho, aby dal čokoľvek vedieť jaskyniarom, ktorí v tom čase pôsobili na tomto území (Speleoklub Muránska planina a Drienka), sa s priateľom R. Macháňom pustili do práce v kaverne nad vyvieračkou

pri viadukte. Za pomoci centrály a vrtačky vyhlúbili z neprieleznej trhliny medzi blokmi 16 m dlhú plazivku a cez ňu prenikli v decembri 2003 do jaskyne, ktorú nazvali Stratený potok (Pap a kol. 2004). Po značnej medializácii objavu sa o nich dozvedela SIŽP v Banskej Bystrici a keďže nemali výnimku na speleologickú činnosť, začala voči nim konanie. Napätá situácia medzi jaskyniarimi a štátnymi orgánmi (Národný park Muránska planina, SIŽP) sa upokojila po jednaní v Revúcej a to najmä zásluhou Ľ. Gaála. Počas niekoľkých akcií v zime 2004 I. Pap spolu s ďalšími jaskyniarimi (R. Macháň, B. Šmída,

Podzemný ponor. Foto: V. Papáč

Nové objavy v jaskyni Stratený potok (Muránska planina)

Jozef Psotka

Úvod

Jaskyňa Stratený potok so zameranou dĺžkou 3189 m je druhou najdlhšou jaskyňou Muránskej planiny. Vchod jaskyne sa nachádza v katastri obce Šumiac, nad mohutnou vyvieračkou pri železničnom viadukte, južne od cesty Telgárt – Červená Skala. O objav jaskyne sa tu snažilo viacero generácií jaskyniarov už od roku 1926. Úspešní boli až novodobí jaskyniari v roku 2003, ktorí jaskyňu preskúmali a zamerali s dĺžkou 1542 m. Jaskyňa potom upadla do zabudnutia a až v roku 2015 sa členom Speleoklubu Drienka podaril objav ďalších rozsiahlych priestorov.

História prieskumu a nové objavy

Výrazné ponory potoka Stračaník v Dlhej doline a veľký výver vôd na druhej strane kopca Dlhý vrch boli istotne

Vodná chodba. Foto: V. Papáč

J. Szunyog, J. Šmoll, E. Kapucian a ďalší) jaskyňu preskúmali a zamerali s dĺžkou 1542 m a prevýšením 25 m. O ďalší postup sa snažili v Južnej vetve (smerom k ponorom Stračanika), ale zastavil ich veľký zával. Na konci perspektívnej Severnej vetvy pracovať ani nezačali, zrejme kvôli ťažšiemu prístupu. Objaviteľ I. Pap sa po objave veľkej jaskyne Mesačný tieň vo Vysokých Tatrách jaskyni už ďalej nevenoval a po prvotnom veľkom nadšení a záujme upadla do zabudnutia. Počas niekoľkých rokov sa vstupná plazivka po viacerých povodniach takmer celá zanesla naplaveným pieskom a do jaskyne sa bez kopania už nedalo vojsť. Členovia skupiny Drienka začali v jaskyni pôsobiť po dohode so Speleoklubom Muránska planina v auguste roku 2013. Po niekoľkých pracovných akciách zamerných na prekopanie a rozšírenie vstupnej plazivky sa pustili do prieskumu tzv. Severnej vetvy jaskyne, ktorá smeruje na jaskyňu Homoľa. Prieskum Južnej vetvy neplánovali najmä kvôli relatívnej blízkosti k ponorom potoka Stračaník (asi 400 m), ale aj mohutnému a nebezpečnému závalu, ktorým je táto vetva ukončená. Na konci Severnej vetvy začali s rozširovaním neprieleznej povodňovej pukliny s prievanom. Po trinástich prevažne zimných akciách a rozšírení 20 m dlhej neprieleznej úžiny sa im 25. 10. 2015 podarilo cez úzke puklinové chodby preniknúť do rozsiahleho pokračovania jaskyne. Ide o suché riečne chodby v tmavých vápencoch, puklinové i priestrannejšie oválne, po ktorých opäť narazili na vodný tok. Chodba s vodným tokom má dĺžku okolo 700 m a končí sífonom. Cez dva komíny objavili horné poschodie jaskyne s bohatou výzdobou a pre jaskyne tejto oblasti pozoruhodnou výzdobou. Akcie do konca roka 2015 a v roku 2016 boli prevažne venované zameriavaniu priestorov, rozširovaniu ťažko prístupných miest a osá-

dzaniu stúpačiek. V hornej úrovni jaskyne sa po prekonaní asi 30 m dlhého závalu podarilo objaviť okolo 400 m chodieb. Predstavujú zatiaľ najväčšie priestory jaskyne, ide o inaktívne chodby vytvorené vodným tokom v dvoch úrovniach, ktoré sú miestami prerútené a vytvárajú väčšie siene. Priestory v priamom smere ukončuje mohutný zával, v ktorom lokalizovali miesto so silným prievanom. Toto miesto je zrejme kľúčom pre ďalšie pokračovanie jaskyne.

Horná úroveň. Foto: V. Papáč

Zameriavanie objavených priestorov jaskyne a kreslenie mapy viedol P. Imrich (Speleoklub Šariš). Mapu starých častí jaskyne od vchodu až po koniec Južnej vetvy nakreslil J. Szunyog (Speleoklub Chočské vrchy) ešte z meraní z roku 2004. Údaje a mapu starých častí Severnej vetvy nám mal poslať B. Šmída, ale neurobil tak, preto sme museli premerať celú Severnú vetvu znovu. Na zmapovanie objavov i celej starej Severnej vetvy sa uskutočnilo 16 akcií prevažne vo dvojici P. Imrich a F. Majerníčková (Speleo Šariš), ale pomohli aj M. Gaško, V. Papáč, M. Miškov a J. Psotka (Speleoklub Drienka). Zameraná dĺžka novoobjavených častí dosiahla 1674 m, starých častí 1515 m, celková dĺžka je 3189 m a denivelácia 40 m. Na prácach pri prieskume a mapovaní jaskyne sa pravidelne zúčastňovali členovia speleoklubov Drienka a Šariš: M. Gaško, P. Imrich, F. Majerníčková, M. Miškov, V. Papáč, J. Psotka a pomohli aj P. Fencik a D. Majoroš.

Literatúra

CHOVAN, A., 1972: Jaskyniarsky týždeň Slovenskej speleologickej spoločnosti roku 1970 pri Dobšinskej ľadovej jaskyni. Slovenský kras, 10, Martin, s. 162–165
KÁMEN, S., 1961: Jaskyňa Dlhý vrch. Slovenský kras, 3, Martin, s. 82–87.
PAP, I., ŠMÍDA, B., MACHÁŇ, R. SZUNYOG, J., 2004: Novoobjavená jaskyňa Stratený potok pod Muránskou planinou. Spravodaj SSS, 35, 1, Liptovský Mikuláš, s. 33–44.
SCHÖN, F., 1926: Zweig Neusohl, Gruppe für Höhlenforschung. Touristik, Alpinismus, wintersport, 10–11, Kesmark, 201–202.
SKŘIVÁNEK, F., 1958: Krasové zjavy severovýchodního výběžku Muránského krasu. Krasový sborník, 1, Praha, s. 12–33.

Z FONDOV A ZBIEROK MÚZEA

Nové akvizície zbierok v roku 2016

Iveta Korenková

Každoročne sú z výnosov múzea vyčleňované finančné prostriedky na nadobúdanie predmetov kultúrnej hodnoty tak, ako to definuje platná legislatíva pre múzeá a galérie. V roku 2016 bolo uvoľnených vyše 1500 EUR pre spoločenskovedné predmety a oblasť prírodných vied. Akvizície sa tentoraz zamerali na nákup filatelistických predmetov z nových edícií Slovenskej pošty s motívom chránených území, chránených druhov a prírodných pamiatok, ďalej výtvarné diela – olejomaľby s motívom jaskýň, kolekciu baníckeho náradia, kolekciu minerálov a kúpu vzácného meteoritu a historicky významných jeleních parohov. Každá z týchto akvizícií obohacuje múzejný zbierkový fond v súlade s akvizičným plánom jednotlivých kurátorov. Spoločenskovedné zbierky majú

Tlačový list Národná prírodná rezervácia Šúr pri svätom Jure z roku 2016

široký akvizičný záber, od kultúrno-historických predmetov, výtvarných zbierok, až po vedecko-technické zbierky, ktoré sa spájajú s históriou i súčasnosťou ochrany prírody a speleológie. Vzácnou akvizíciou sú autentické predmety využívané baníkmi pri práci v podzemí Liptova a blízkeho okolia od 16. po 20. storočie. Akvizíciám v prírodných vedách pravidelne dominuje geológia. V roku 2016 bola zakúpená ucelená zbierka historického štýlu s formátovanými vzorkami minerálov a niekoľkých hornín, ktoré reprezentujú nerastné bohatstvo z oblasti ložísk Spišsko-gemerského Rudohoria z obdobia rokov 1919 – 1960. Ďalším vzácnym artiklom je naleštená

Poštová známka Herlianský gejzír z roku 2016

platnička narezaného originálu železného meteoritu Magura, ktorý predstavuje vzácny exponát historickej vzorky z 19. storočia. Ide o exponát vhodne dopĺňajúci kolekciu typových minerálov prezentovaných v mineralogickej expozícii múzea. Magura je najvýznamnejším slovenským meteoritom, ktorý výrazne napomohol svetovému rozvoju rodiacej sa meteoritiky v 19. storočí.

Platnička narezaného originálu meteoritu Magura. Foto: I. Korenková

Múzeum využíva aj ďalšie spôsoby nadobúdania zbierkových predmetov, najmä vlastný výskum a dar, v menšej miere prevod správy. Často ide o vzácne artefakty získané v rámci odbornej spolupráce jednotlivých kurátorov a ich výskumnej a dokumentačnej činnosti. Každoročne sú predmetom akvizície plány jaskýň dokumentujúce súčasný speleologický prieskum a výskum vytvorené tradičnými metódami používanými v jaskyniarskej kartografii, prípadne ide o plány s vysokou nielen dokumentačnou, ale aj historickou hodnotou od popredných osobností speleológie 20. storočia. Zaujímavosťou sú získané sklenené negatívy dokumentujúce históriu sprístupnených jaskýň Slovenska z obdobia

Predmety pochádzajúce zo záchranného archeologického výskumu počas rekonštrukcie historickej budovy múzea v roku 2013. Foto: I. Korenková

rokov 1924 – 1964. V roku 2016 boli akvizície vo veľkej miere zamerané na speleoarcheológiu. Do archeologickej zbierky boli nadobudnuté vzácne nálezy súvisiace s paleolitickým osídlením Jaskyne Pec, s púchovskou kultúrou doby laténskej a nález bronzovej ihly z laténskej spony mladšej doby železnej. Ďalšie archeologické artefakty pochádzajú z jaskyniarskeho výskumu z predchádzajúcich rokov. V oblasti prírodných vied boli vlastným výskumom získané predovšetkým speleotémy a sedimenty z jaskýň odobraté počas výskumu vybratých jaskýň, ktoré obohatili kolekciu hydrotermálnych kalcitov z jaskýň Slovenska. Darom boli získané predmety z oblasti mineralógie od českých jaskyniarov pochádzajúce z výskumu jedinečnej jaskyne na polostrove Krym, na

ktorom sa podieľa aj múzeum. Vzorky sa stali súčasťou mineralogickej expozície a sú jedinečným artefaktom kolekcie speleotém zo zahraničia. Ďalším vzácnym minerálom je kryogénny agregát z Uralu, pochádzajúci z paleoklimatického výskumu a unikátny ikait z Ruska. Akvizície v roku 2016 uzatvárajú predmety získané prevodom správy. Ide o prevod hnutelných archeologických nálezov nadobudnutých do zbierok múzea rozhodnutím Pamiatkového úradu SR: železný hrot šípu nájdeného na Chopku a predmety pochádzajúce z archeologického výskumu, ktorý prebiehal počas rekonštrukcie a obnovy historickej budovy múzea a jej areálu v rokoch 2012 – 2013.

Historické fotografie Drienovskej jaskyne

Iveta Chomová

V dokumentácii fondu podzemných krasových javov sa nachádzajú okrem písomností aj stovky zaujímavých historických fotografií z jaskyniarskych výskumných výprav. Väčšina pochádza z obdobia Múzea slovenského krasu, kedy bola odborná činnosť našej inštitúcie zameraná práve na prieskum jaskýň a priepastí. Autorom mnohých fotografií je prvý riaditeľ múzea Vojtech Benický, považovaný v tejto oblasti za priekopníka. Jeho fotografie majú nielen vysokú dokumentačnú, ale aj umeleckú hodnotu. Vzhľadom na početnú členskú základňu dobrovoľných jaskyniarov je pochopiteľne aj väčší počet fotografov, ktorí zachytili pri jednotlivých akciách práce v podzemí alebo na povrchu. Veľká časť z ich fotodokumentácie nebola nikdy zverejnená a zostáva tak desaťročia uložená v spomenutom fonde. Pri niektorých nie je uvedená správna lokalita, popis alebo autor, ďalšie sú nekvalitné alebo prefotené kópie. Súčasníka však môžu zaujať svojou historickou a výpovednou hodnotou. Tentokrát pozývame čitateľov na krátku exkurziu do Drienovskej jaskyne.

Drienovská vyvieračka, Jasovská planina

Drienovská jaskyňa – záber neďaleko od sífónu. Foto: J. Seneš

Jaskyňa pôvodne nazývaná aj Šomodská je jednou z najkrajších v Jasovskej planine. Vytvorená bola riečnym tokom, ktorý je dodnes aktívny. V novodobých dejinách sa prvé zmienky o nej údajne datujú do 2. polovice 19. storočia. Vtedy bol odstránený nános sutiny nad vyvieračkou, za ktorým sa objavili jaskynné priestory. Ich sprístupnenie malo za následok postupnú devastáciu krasovej výzdoby hlavne vo vstupnej časti. Prvý odborný prieskum Drienovskej jaskyne začal v roku 1926 Ján Zikmund a v rokoch 1945 – 1954 pokračoval v rozsiahlom výskume Ján Seneš, ktorý vyhotovil aj mapovú dokumentáciu. Z jeho poznámok vyberáme: ...Prvý raz som v lete 1945 navštívil jaskyňu, no pre vysoký stav vody mohol som vniknúť do nej len niekoľko sto metrov.

Dosiahol som známy vodopád, ba i za ním ležiace dve menšie jazierka sa mi podarilo prejsť, pravda, po pás vo vode, ale tretie jazierko, ktoré vzniklo pod menším vodopádom, nemohol som prekonať bez pomocných prostriedkov. Druhý raz som vnikol do jaskyne na jar r. 1946 v spoločnosti p. Tomáša Kiša. Keďže vodný stav bol priaznivý, podarilo sa mi v gumových čizmách preskúmať celú doteraz schodnú sústavu. Dosť nízke chodby jaskyne sú zaplavené vodou, takže temer všade sme boli nútení v nej sa brodiť. Spomenuté tretie jazero sme prekonalí pomocou dlhých dosák. Nasledovala niekoľko sto metrov dlhá, vysoká chodba, ktorá sa miestami rozširovala v siene. Kým v prvej časti prevládajú stopy erózie – zaoblené steny, v druhej časti sa objavujú kvaple. Ich nedotknutá krása snehobielym ružovým a červeným trblietaním rozprávkovo okúzľujú podzemnú ríšu...

Pomocná pracovná plošina. Foto: J. Thuróczy 1980

Drienovská jaskyňa. Foto: M. Terray 1986

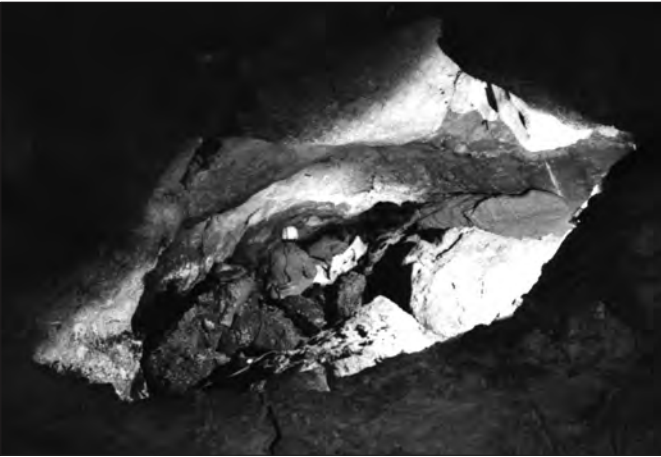
Pevný rebrík z aktívneho toku do nových častí. Foto: J. Thuróczy 1986

Spojovacia chodba k Mesačnej sieni. Foto: J. Thuróczy 1986

Mesačná sieň. Foto: M. Terray 1986

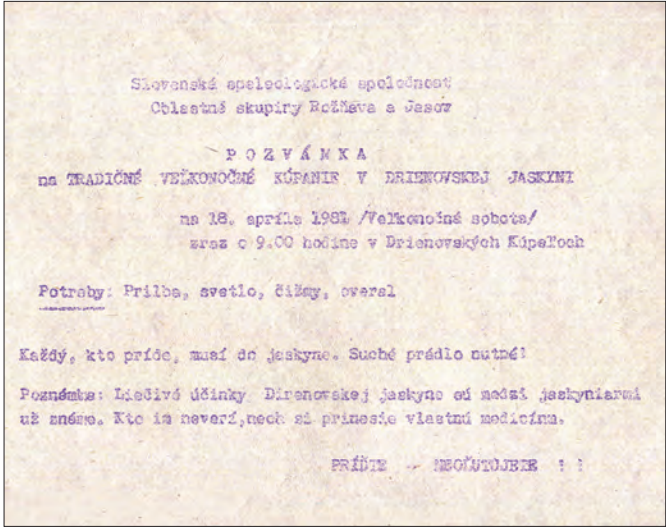
Mesačná sieň 2. Foto: J. Thuróczy 1986

Z archeologického hľadiska preskúmal jaskyňu v r. 1955 Dr. J. Bárta a na základe nálezu črepov bukovohorskej kultúry a kostrových pozostatkov potvrdil jej osídlenie v období praveku. Významný objav sa podaril speleológom počas jaskyniarskeho týždňa 16. 8. 1985, kedy zostúpili do novoobjavených chodieb po odhádzaní jedného suťoviska. Doteraz objavené priestory jaskyne majú dĺžku 1348 metrov a 85 metrové prevýšenie.

Činnosť knižnice

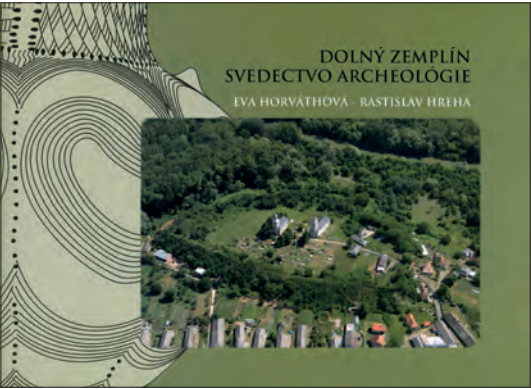
Miroslava Nekorancová

Knižnica je prístupná pre pracovníkov múzea denne a pre verejnosť v pondelok a vo štvrtok v čase od 8.00 do 15.30 hod. Po dohode aj v iné dni. Vystavenie čitateľského preukazu je aj v roku 2016 bezplatné. Knižnica poskytuje okrem výpožičných služieb aj rešeršné a reprografické služby. Knižničný fond je umiestnený v troch zreštaurovaných miestnostiach s voľným výberom literatúry a bohatou ponukou speleologických, ochranárskych a botanických časopisov. Čitateľom je k dispozícii študovňa. V súčasnosti knižničný fond pozostáva z 24 700 knižničných jednotiek, 104 neknižničných jednotiek a z 3 368 separátov. Súčasťou fondu je aj 638 starých tlačí do roku 1918. Medzi najcennejšie patrí monografia o Dobšinskej ľadovej jaskyni od Jána Pelecha z roku 1884 a viac ako 30 ročníkov zborníka Karpatsko-uhorského spolku (Jahrbuch des Ungarischen Karpathenvereins). Najstaršou knihou knižnice je učebnica fyziky z roku 1819 od učiteľa Pavla Michalku. Knižnica aj v roku 2016 pokračuje vo výmene literatúry s domácimi i zahraničnými partnermi z vyše 20 krajín, medzi inými aj s Nórskom a s Čínou. Najintenzívnejšia výmena je s Českou republikou, s Maďarskom a s Poľskom. Výmenou za literatúru vydanú múzeom získavame periodiká a monografie z rôznych vedných odborov. Okrem jaskyniarstva a ochrany prírody sú to aj botanické, geologické, zoologické a muzeálne publikácie. V minulom roku pribudli do fondu knižnice mnohé zaujímavé tituly. Napríklad archeologická publikácia Dolný Zemplín – Svedectvo archeológie od Evy Horváthovej a Rastislava Hrehu, Piešťany – Fenomén termálny od Augustína Rebra o histórii kúpeľníctva v tomto meste, formátovo malý, ale obsažne bohatý

Z písomnej dokumentácie sa dozvedáme, že v osemdesiatych rokoch sa konalo aj tradičné veľkonočné kúpanie v Drienovskej jaskyni. Možno sa speleológovia inšpirovali neďalekými Drienovskými kúpeľami, ktoré síce nemali vodu s liečivými účinkami, ale vyvárať v nej konáre ihličnanov a tešili sa veľkej obľube.

ilustrovaný sprievodca Jedlé bylinky a plody alebo česká Historie železářství a uhlířství v Českém lese od Jiřího Hlávku a Jiřího Kaderu.

Národná databáza jaskýň v roku 2016

Ivica Hlaváčová

Národná databáza jaskýň (NDJ) poskytuje základné identifikačné a odborné údaje o 7189 jaskyniach. V priebehu roka sa zaevidovalo 82 nových jaskýň, z toho 28 lokalizovali zamestnanci múzea. Najviac jaskýň sa doplnilo do geomorfologického celku Nízke Tatry Demänovské vrchy – 16, Muránska planina 15 a Chočské vrchy 8 jaskýň. K najdlhším patrí Modrá jaskyňa, má 700 metrov, objavili ju v Demänovských vrchoch pri Nižnej Boci jaskyniari pod vedením J. Šmolla. Zaujímavá je nádhernou sintrovou výzdobou modrej, zelenej a bielej farby, ktorá je spôsobená obsahom prímies železa, medi a zinku v nadloží jaskyne. Moravská jaskyňa v lokalite Hlboký jarok na Muránskej planine po náročných sondážnych prácach tisoenských a moravských jaskyniarov dosiahla 103 metrov. Liborova studňa má dĺžku 80 metrov a hĺbku 20 metrov, v katastrálnom území Ilanovo ju lokalizovali jaskyniari z OS Liptovský Mikuláš a dostala názov po mene jaskyniara Libora Fajtla, ktorý zahynul pri prieskume v Jaskyni strateného prsteňa v Môcovskej doline. Po výraznejších prolongáciách sa zmenili dĺžky pri nasledovných jaskyniach: v Nízkych Tatrách v Demänovskom jaskynnom systéme na (41 463 m), Štefanovej (16 720 m), Jaskyni zlomísk (11 248 m) a Jaskyni v Žeruche (234 m), v Slovenskom krase Skalistom potoku (8215 m), Domici-Čertovej diere (6603 m), Jasovskej jaskyni (3924 m) a Brázde (800 m) na Muránskej planine v Bobačke (4324 m) a Stratenom potoku (3189 m), v Belianskych Tatrách v Sedláckovej diere (1034 m), v Malých Karpatoch v Borinskom jaskynnom systéme (2006 m). Databáza sa doplnila grafickými súbormi o 32 fotografií vchodov jaskýň a ich širšieho okolia spolu je v databáze 3557 fotografií a priradením 70-tich mapových plánov sa ich celkový počet zvýšil na 1563. GPS prístrojmi Archer sa zamerali súradnice JTSK a WGS pre 52 vchodov do jaskýň a celkovo je v databáze 4489 súradníc. Aktualizácia údajov sa vykonala v databáze pre 656 jaskýň hlavne v doplnení genetických typov, morfológie, tektonických jednotiek, hodnôt jaskyne: nálezov, druhov výplne, prolongačných údajov a iných charakteristických znakov jaskyne. Údaje sa získali zo zaslaných správ, z jaskyniarskej literatúry a z www. stránok z internetu od oblastných skupín SSS. Excerpciou jaskyniarskej literatúry bolo doplnených 89 článkov, najviac z periodík Spravodaj Slovenskej speleologickej spoločnosti 45, Zborník Slovenský kras 14, Aragonit 8. Hodnotnými sú publikácie: Spiš svedectvo archeológie (Soják, M.), Atlas Tatier – Neživá príroda (Dabrowska, K. – Gruzik, M.)

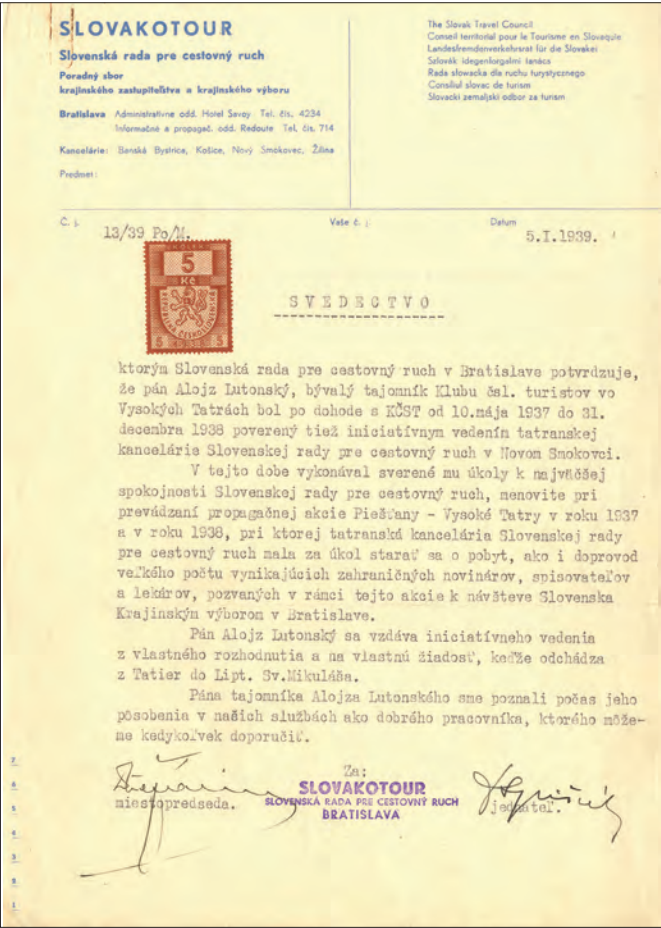
a Divočina pod Salatínom (Ballo, M. – Holko, L.). Zoznam literatúry obsahuje 4401 článkov. Pre priradenie nameraných údajov do lokalít evidovaných v NDJ a vloženie dokumentácie do archívu Podzemných krasových javov (PKJ) múzea sa naskenovalo 1500 správ a technických denníkov, ktoré sa doplnili registračnými číslami. Previedla sa úprava 1755 dokumentov z formátu Word do Pdf a Jpg a spolu je v archíve v digitálnej forme dokumentácia k 4308 jaskyniam. Všetky tieto údaje, ktoré sú v PKJ budú dostupné v NDJ po ich elektronickom prepojení. Informácie z databázy sa poskytli pre zamestnancov múzea, pracovníkov Štátnej ochrany prírody (Správu slovenských jaskýň, národných parkov SR), členov Slovenskej speleologickej spoločnosti, študentov stredných a vysokých škôl.

Slovenský kras	1192
Spišsko-gemerský kras	1034
Nízke Tatry	822
Strážovské vrchy	545
Veľká Fatra	531
Tatry	451
Malé Karpaty	340
Malá Fatra	233
Volovské vrchy	218
Súľovské vrchy	162

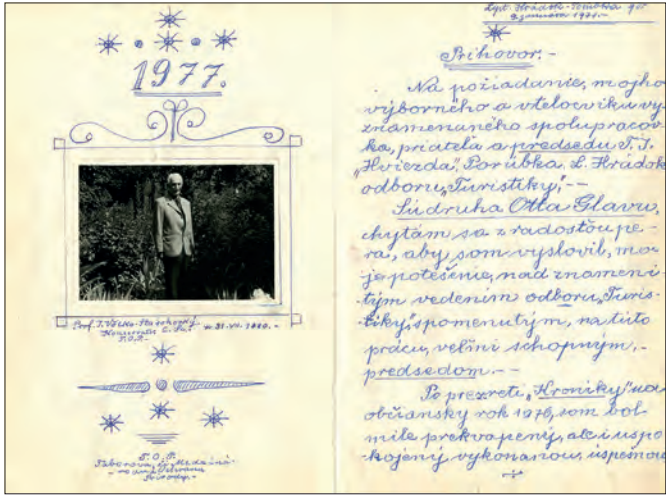
Databáza jaskýň slovenska									
Hlavné údaje Číselný Servis									
JASKYNE LITERATÚRA Príloha									
Zoznam Lokalizácia Zákl. údaje Hodnoty Ochrana Dokumentácia Foto Prírodnosti Výber jaskýň									
Hľadať: Registračné číslo Hľadať Nová jaskyňa Export									
Filtrovať: Názov jaskyne Naz. Filtrovať Počet: 7283									
Reg.č.	q2007	p.	Názov jaskyne	Iný názov	Dĺžka	Hĺbka	Nadm.vý.	Kataster	Okres
7188			Jaskyňa v Túľnej nad horáňou		7			Dolný Hamanec	Banské B
7189			Jaskyňa pod Svibovou		68		575	Horná Lehota	Brezno
7190			Masarykova jaskyňa		7			Tisovec	Rimavský
7191			Jaskyňa u vtáka		7	3	813	Liptovský Ján	Liptovský
7192			Slepé mosty 2		10			Východná	Liptovský
7193			Pobrežná jaskyňa		6		716	Východná	Liptovský
7194			Liborova studňa		173	35	1801	Ilanovo	Liptovský
7195			Iranovský meander		30		1582	Iranovo	Liptovský
7196			Črhláca		45	7	906	Žačkov	Dolný Kút
7197			Šuhajova jaskyňa	Zbojnícka jaskyňa	59	11		Oravice	Tvrdošín
7198			Desný kanál		8		1227	Demänovská Dolina	Liptovský
7199			Veterné kanály		6		1216	Demänovská Dolina	Liptovský
7200			OMVJ	Odkiaľ Majko vyhnal jaskyniara			25	Čachtice	Nové Me
7201			Riavka		9			Horná Lehota	Dolný Kút
7202			Vyhliadka		40	25		Šumiac	Brezno
7203			Estavela Havranika		4			Šumiac	Brezno
7204			Sonda Veverica			8		Horná Lehota	Dolný Kút
7205			Jaskyňa pri starej pile		30	11		Šumiac	Brezno
7206			Jaskyňa na Dlhom vrchu		11			Horné Orešany	Trnava

Náhľad z NDJ – nové jaskyne

Cieľom akvizičnej činnosti špecializovaného Archívu Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva (ďalej „Archívu SMOPaJ“) je nadobúdanie a dopĺňanie fondov a zbierok, ktoré súvisia so zameraním múzea. Proces akvizície zabezpečujú odborní pracovníci prostredníctvom Archívnej rady, zriadenej riaditeľkou múzea na túto činnosť. Členovia archívnej rady posudzujú dokumentárnu hodnotu materiálov, ktoré fyzické a právnické osoby ponúkli Archívu SMOPaJ a navrhujú uznať posúdené dokumenty za archívne dokumenty. Archívna rada sa schádza podľa potreby. Podkladom pre jej rokovanie sú písomné ponuky vlastníkov písomností. Na svojom jedenástom zasadnutí v roku 2016 prijala na kúpu ponuky piatich vlastníkov dokumentov. Dlhoročný pracovník ochrany prírody Ing. Viliam Stokmann, CSc. ponúkol na kúpu materiály a fotografie týkajúce sa ochrany prírody na Slovensku zoradené podľa rokov (1980 – 1995). Členovia archívnej rady po diskusii, ktorá sa viedla v duchu potreby dopĺňovania, sceľovania fondov týkajúcich sa ochrany prírody a neustálej akvizičnej činnosti v tomto smere kúpu ponuky schválili. Pozostalosť po svojom otcovi Alojzovi Lutonskom ponúkla na kúpu jeho dcéra Mária Setníčková. Archív si týmto doplnil významnou mierou osobný fond tohto významného funkcionára, aktivistu v oblasti turistiky, jaskyniarstva, cestovného ruchu, horskej záchrannej služby a výstavby horských chát, dopravných zariadení, publicistu a autora kníh a brožúr propagačného charakteru.

Ukážka zo získaných osobných materiálov – osobný fond Alojz Lutonský

Zápis Jána Volku Starohorského v Kronike odboru Turistiky Hviezda, Liptovská Porúbka

Ponuku tvoril osobný materiál, personálne spisy, korešpondencia, materiály z vedeckej a odbornej činnosti doplnené o fotografie. Súčasťou tejto pozostalosti je aj funkčná premietacia technika, ktorú Alojz Lutonský používal pri svojej bohatej prezentačnej činnosti. Archívna rada ponuku v plnej miere schválila. Ďalšou ponukou boli knihy, ktoré sa týkali botaniky a ochrany prírody od Ing. Jozefa Školeka, CSc., ktorých výber bol radou schválený na kúpu a nachádzajú sa v knižnici múzea. Svoju rigoróznu prácu: „Vplyv litológie a tektoniky na vývin krasu vo vybraných častiach malo-karpatského krasu“ ponúkol do archívu Mgr. Alexander Lačný (Univerzita Komenského v Bratislave, katedra geológie a paleontológie). Identifikačné karty 61 jaskýň ponúkol na kúpu František Mihál. Jedná sa o vyplnené identifikačné karty jaskýň (situačná mapa, plán jaskyne, rozmery jaskyne a pod.) Tieto ponuky rada schválila na kúpu do archívu SMOPaJ. Archívna rada prejedнала aj dary, ktorých bolo šesť. Svoju prácu z geologickej olympiády „Horské a vysokohorské chaty – dôležitá súčasť infraštruktúry pre turizmus“ darovala Lucia Karhutová z Gymnázia v Liptovskom Hrádku. Múzeum Janka Kráľa darovalo staré fotografie z Demänovských jaskýň, Slovenská speleologická spoločnosť darovala dokumenty zo svojej činnosti z rokov 1978 – 1991. Prof. RNDr. Ľudovít Kocián, CSc. daroval prostredníctvom archívnej rady do knižnice múzea knihy a časopisy s problematikou prírodných vied. Zaujímavým darom je príhovor Jána Volku-Starohorského z kroniky oddielu Turistika Hviezda v Liptovskej Porúbke od Vladimíra Juráša z Liptovského Hrádku a doplnením fondu Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny (ďalej „SZOPK“) bol dar dlhoročného dobrovoľného pracovníka Základnej organizácie SZOPK Košice. Väčšinu dokumentov tvorí korešpondencia z činnosti organizácie, letáky a plagáty z podujatí organizovaných ZO Košice. Rozsah darovaných materiálov je cca 1 bm. Zápisnica zo zasadnutia archívnej rady s prílohami (zoznamy kníh a pod.) bude zverejnená na stránke Archívu SMOPaJ.

Čriečky z histórie budovy múzea – Útok na väznicu a vlámanie do budovy súdu

Zuzana Šimková

Opis nasledujúcej udalosti je ďalším kameňom v historickej mozaike, ktorá vykresľuje osudy budovy bývalého kláštora, v súčasnosti Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva, kde v prvej polovici 20. storočia sídlil okresný súd. O dianí v budove máme stručné informácie, vieme, aké inštitúcie a úrady sa tu počas jej viac než 250 ročnej histórie nachádzali. Múry každej stavby však ožívajú až udalosťami, ktoré sa v nej stali, osudmi, ktoré v nej ľudia prežívali. V minulom čísle Sintra som sa venovala stručnému zhodnoteniu života na úrade počas druhej svetovej vojny. No o rušné udalosti, ktoré boli výsledkom politického či kultúrneho diania v meste nebola núdza ani v medzivojnovom období.

Budova Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva, bývalý jezuitský kláštor, v prvej polovici 20. storočia sídlo okresného súdu s väzením. Väzenie sa nachádzalo na prízemí, vo východnej časti budovy. Na fotografii vidno okná väzenských ciel v priestore od dnešnej registratúry po lektorňu. Zo zbierky Múzea Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši

Prvomájové manifestácie majú v Liptovskom Mikuláši dlhoročnú tradíciu. Ich organizovania sa ujímali robotníci, ktorých počet vzhľadom na rozvoj podnikania a priemyslu v Liptovskom Sv. Mikuláši od druhej polovice 19. storočia postupne narastal. Mnohí z nich boli organizovaní a politicky činní. Vstupovali do politických strán, najmä sociálno-demokratickej, po roku 1921 do komunistickej strany. Usporiadúvanie prvomájových osláv často vyvolávalo nervozitu oficiálnych úradov. V pohotovosti boli vždy jednotky četníkov. Sprievod sa obvykle zhromažďoval pred budovou Čierneho orla a pokračoval so spevom a hudbou cez jednotlivé mestské časti a ulice až na Hlavné námestie (dnes Nám. Osloboditeľov). Tu si manifestujúci vypočuli prejavy. Oslavy bývali spojené i s tanečnou zábavou v Čiernom orlovi. Do učebnic dejepisu sa zapísala najmä prvomájová demonštrácia z roku 1918, ako prvé významné verejné vystúpenie Slovákov v prospech samostatného československého štátu. Udalosť z roku 1934 možno nebola až taká dôležitá pre celoslovenské dejiny, ale nás, súčasných užívateľov budovy azda zaujme. Prvomájové oslavy v tomto roku tradične usporiadala miestna Komunistická strana. Na

Budova SMOPaJ od severozápadu v roku 1918. Na zábere z pohľadnice je východná časť budovy a príľahlý pozemok aj s múrom, ktorý vyčleňoval väzenský dvor. Fotografované zrejme od evanjelického kostola. Súkromná zbierka P. Halušku.

čele liptovskomikulášskych komunistov stál v tridsiatych rokoch 20. storočia tesár Rudolf Sokol. Vo voľbách do obecného zastupiteľstva v roku 1932 bol zvolený spolu s Jánom Kellom, Michalom Drobáňom, Bohumilom Šrolom a ďalšími za komunistickú stranu. Zhromaždenie sa konalo na námestí o 10. hodine dopoludnia a zúčastnilo sa ho asi 300 – 400 ľudí. R. Sokol si v tom čase odpykával trest za politickú činnosť vo väzení okresného súdu. Predseda zhromaždenia v rámci svojho prejavu spomenul aj skutočnosť, že R. Sokol je väznený a navrhol ho zvoliť za čestného predsedu zhromaždenia. Po skončení stretnutia začala časť účastníkov žiadať prepustenie uväzneného Sokola. Snažili sa zistiť, kde ho väznia a chceli vstúpiť do budovy okresného úradu (v bývalom župnom dome), četníci im v tom ale zabránili. Počas akcie bol údajne bodákom zranený na dlani jeden zo zhromaždených. B. Šroll prečítal vyhlásenie, v ktorom sa domáhal prepustenia R. Sokola z väzby a vyzval ľudí, aby sa zhromaždili pred Robotníckym domom (Čierny orol). Tu sa však približne 200 členný dav nezastavil, pokračoval ďalej a za prevolávania hesiel „Podme oslobodiť Sokola!“ „Pusťte nám Sokola!“ „Sokol musí von!“ „Sokol musí byť z väzby prepustený, keď nie po dobrom, tedy

Budova SMOPaJ od severozápadu v roku 1918. Na zábere z pohľadnice je západná časť budovy a príľahlý pozemok aj s múrom, ktorý vyčleňoval väzenský dvor. Fotografované zrejme od evanjelického kostola. Súkromná zbierka P. Halušku.

násilím!“ sa presúval až k okresnému súdu (dnes SMO-PaJ na Školskej ul.). Pozemok okolo budovy bol rozdelený na niekoľko častí. Na severnej strane sa nachádzali tri dvory navzájom oddelené plotmi a bránami. Prvý – vstupný dvor slúžil pre zamestnancov súdu a verejnosť. Druhý dvor bol väzenský a mal samostatný vstup do časti budovy, kde bola umiestnená väznica. Nasledujúci tretí dvor patril k stavbe, ktorú obýval väzenský dozorca. Dav násilím vstúpil na pozemok súdu železnou bránou, vylomil drevenú bránu do väzenského dvora a prenikol až na tretí dvor k domu dozorcovi Ľ. Pappa, ktorý však nebol doma. Od jeho manželky sa dožadovali vydania kľúčov od väzenských ciel, aby mohli oslobodiť väzného komunistu. Dostali sa až do predsieň väznice, to už ale dorazili četníci a útočníkov vytlačili z budovy i nádvorí súdu na ulicu. Četníci boli ozbrojení obuškami i strelnými zbraňami, druhá strana sa bránila hádzaním skál určených na dláždenie ulice. Zranení boli v oboch táboroch. V dave bolo aj niekoľko žien, medzi nimi i manželka väzného Zuzana Sokolová. Iná účastníčka Božena Chovanová bola usvedčená z vykrikovania hesiel a podnecovania násillia „My chceme Sokola, musíme si ho vziať násilím!“ „Nebojte sa četníkov, musíme ich pozabíjať, nadišiel deň odplaty, kedy budeme s vami účtovať!“ a vyhrážala sa manželke väzenského dozorcovi M. Pappovej, že keď neodovzdá kľúče od väznice „jej dá na držku“. V napätej atmosfére a chaose vyzývali k násilliu aj ďalší. O. Markovický zastrešoval četníckeho strážmajstra J. Remšika: „Basom Vášho Boha, sme z jednej dediny tam si Vás nájdeme a tam Vám hlavy porozbájame“ a četníckemu strážmajstrovi J. Bezdekovi hrozili „že ho zabijú a uškrtia“. Materiálne škody na budove boli vyčíslené na 165 Kč a zahŕňali najmä rozbité brány a zámky na dverách. Opravy realizoval Okresný úrad v Liptovskom Sv. Mikuláši. Rudolf Sokol, ktorý si odpykával trest v trvaní 2 mesiacov, nastúpil na výkon trestu 24. 4. 1934, no po prvomájovej udalosti bol prevezený do väznice v Ružomberku, kde zostal až do uplynutia zvyšku trestu. Následne bolo obžalovaných 28 ľudí. Súdne procesy prebiehali počas niekoľkých ďalších rokov. Obvinení boli zo zločinu násillia proti orgánu vrchnosti podľa §2 odst. I. zák. čl. 40 z roku 1914, z prečinu rušenia obecného pokoja a väčšinu z nich odsúdili na jeden až tri mesiace

Rudolf Sokol, člen komunistckej strany, v roku 1934 väznený v budove SMOPaJ. Archív O. Vaněka.

väzenia ako trest hlavný a peňažnú pokutu 100 až 200 Kč ako trest vedľajší.

Aj záver roku 1934 sa niesol v duchu násillného vniknutia do budovy. V tomto prípade však páchatel'a nepoznáme. Z hlásenia prednostu okresného súdu Dr. Lopatynského Technickému oddeleniu Okresného úradu v Liptovskom Sv. Mikuláši sa dozvedáme, že v noci z 28. na 29. decembra 1934 sa do budovy súdu vlámal neznámy páchatel'. Odcudzil tu bicykel, revolver, peniaze a ďalšie predmety. Vlmač si pravdepodobne pootváral vchod do budovy, ako aj dvere do kancelárií pakľúčom alebo kópiami kľúčov a po krádeži všetky dvere za sebou znovu pozatváral. Vzhľadom na tento skutok, ako aj situovanie budovy na málo frekventovanej ulici a jednoduché zámky, ktorými boli dvere v budove opatrené, požaduje prednosta výmenu všetkých zámkov v budove súdu i vo väzení. Tieto dva prípady z histórie snád' zase o kúsok rozšíria naše vedomosti o budove, v ktorej už takmer 70 rokov sídli naše múzeum.

Literatúra:

KUFČÁK, E.: Mesto prvomájových tradícií. In: Kolektív autorov: Liptovský Mikuláš, 1968, s. 213–240.
VÍTEK, P. – CHURÝ, S.: Politický, správny a právny vývoj. In: Kolektív autorov: Liptovský Mikuláš, 2006, s. 80–103.
Štátny archív v Bytči – pobočka Liptovský Mikuláš, Fond OSLM, Prez. spisy, K-1.

Rodina Alexy a počiatky nášho múzea

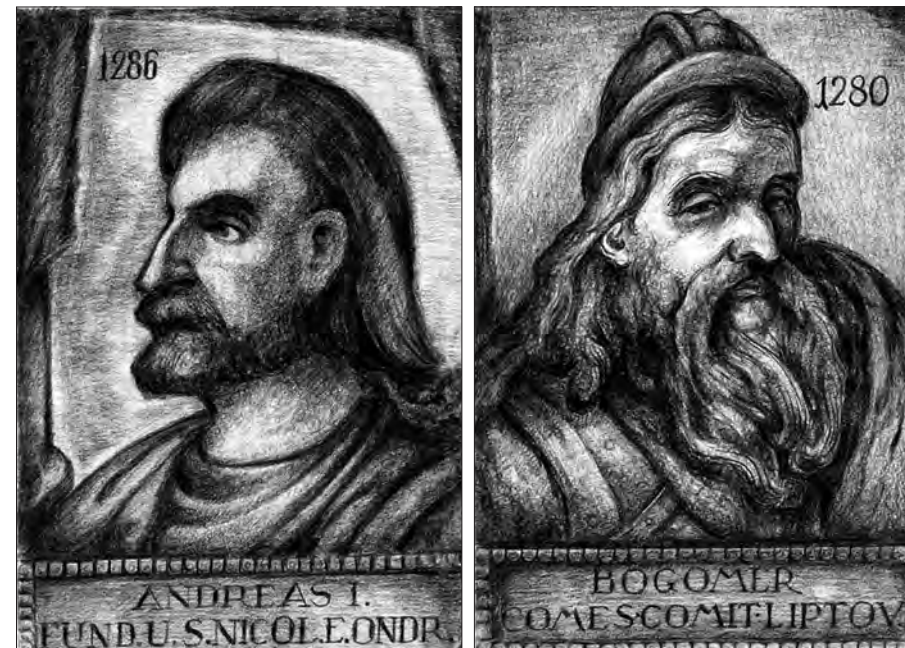
Iveta Chomová

Po skončení 2. sv. vojny napísal kustód Múzea slovenského krasu Ján Volko-Starohorský do poslednej zachovanej knihy zápisníc: „*Vojnový prechodný čas, v ktorom „Múzeum“ zásluhou a vynikajúcimi muzeologickými vlastnosťami Mr-a Janka Alexyho, akad. umelca v plnom využití svojich síl ďalej zadarne a s úspechom pracovalo.*“ Zaujímavé však bolo, že v iných protokoloch sa nikde toto meno nespomínalo v súvislosti s múzejnými aktivitami. Známa však bola tkz. Alexyovská zbierka, ktorú v roku 1938 získala naša inštitúcia z pozostalosti Emila Alexyho a zaplnila ňou „izbu č. 13.“ v bývalom župnom dome. Podrobnejším štúdiom ďalších archívnych materiálov u nás a v Slovenskej národnej knižnici v Martine sa podarilo pospájať ďalšie čriepky histórie.

Po smrti Emila Alexyho – slobodného a bezdetného kominárskeho majstra, sa jeho 12 dedičia, z ktorých jeden bol akademický maliar Janko Alexy (1894 – 1970), rozhodli darovať časť dedičstva Múzeu slovenského krasu. V samotnom súdnom uznesení je napísané: ...*“okresný súd ako súd pozostalostný nariaďuje, aby movitosti spísané v inventári č.1.14-15 pod pol. 129-146 po právoplatnosti tohto uznesenia boli do ďalšieho vlastníctva odovzdané Múzeu Slovenského krasu v Lipt. Sv. Mikuláši s tým, že movitosti tieto majú slúžiť len pre múzeum Slovenského krasu so sídlom v Lipt. Sv. Mikuláši, nesmú byť nikdy nikde prevezené, nikomu inému darované, ani zamenené.*“ ... Súčasťou rozhodnutia je i priložený zoznam.

Ako napísal Janko Alexy, jeho strýko ako kominársky majster často videl na pôjdach staré veci, ktoré ho zaujali a majitelia mu ich radi darovali ako nepotrebné haraburdie. Je obdivuhodné, že človek s úplne iným zameraním už vtedy videl ich historickú hodnotu. Zbierku postupne rozširoval vlastným zberom, ale aj kúpou. V súkromnom dome v Liptovskom Mikuláši si vytvoril malé múzeum. Aj u svojho synovca malého Janka vzbudil nielen zberateľský záujem, ale aj záujem o umenie a históriu. Tak sa s jeho menom stretávame i pri záchrane Bratislavského, Trenčianskeho a ďalších hradov, kaštieľov, ako aj iných kultúrno-historických stavieb na Slovensku.

Z korešpondencie s Jánom Volkom-Starohorským sa dozvedáme, že nášmu múzeu daroval 940 obrazov s prevažne historickými námetmi, angažoval sa pri získavaní nových miestností a osobne intervenoval v prospech múzea prostredníctvom svojich známych v Bratislave. Po 2. sv. vojne vplyvom rôznych nepriaznivých okolností rezignoval pán profesor na funkciu kustóda a veľká časť zbierok bola uložená do bední a odvezená do Vrbice. Tam skončila celá národopisná zbierka spolu s obrazmi Janka Alexyho. Postupne sa prerozdělila do múzeí v Ružomberku a v Liptovskom Mikuláši. Podobne to bolo aj s výtvarnými dielami. Tak sa vlastne porušilo súdne nariadenie, na základe ktorého sa stalo múzeum vlastníkom „Alexyovskej zbierky“. V jednom liste z roku 1966 sa umelec pýta: Kam len dali tých 940 obrazov...? A kde je Alexyovská izba. Sú to hrozné veci !! ...

Kresby Janka Alexyho z pôvodnej národopisnej zbierky Múzea slovenského krasu delimitované do Múzea Janka Kráľa v Lipt. Mikuláši

stisnutím jeho hrudníka, napichol som ho na špendlík a vložil do škatuľky. Po úspešnom love nakládli sme si ohník, upiekli slaninku a nazbierali húb pre tetku Zuzanku. Keď bol na návšteve aj strýko Ferdo z Lučenca, ten pokrájal huby, nastoknul na cvernu a zavesil ich v okne, aby sa usušili. Potom urobil z lepenky sklom opatrené škatule pre motýle, ktoré veľmi šikovne pozliepal lepidlom, uvarným zo škrobu. Motýle najprv sme preparovali a to tým spôsobom, že sme ich položili na dosku so žľabom, krídla pekne rozťahli a zaťažili sklíčkami. Keď motýľ uschol, dostal sa do škatule, v ktorej sme umiestnili gáfor proti moľom. Behom leta, mali sme až desať škatúl a zavesili sme ich vo veľkej verande strýkovho domu.

Pri štúdiu prameňov v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice sme objavili strojopis s názvom „Ako sme zakladali múzeum“ v ktorom Janko Alexy spomína na svoje detstvo, strýka Emila a spoločnú zberateľskú činnosť. Spomienky uvádzame v doslovnom prepise. *So strýkom Milkom v Mikuláši, odjakživa sme zbierali chrobáky a motýle. Čo to bola za radosť vybrať sa na vrch Nicovo, kde Mikulášania stavajú teraz mohylu partizánov, aby si uctili pamiatku Slovenského národného povstania a oslobodenia národa roku 1945. Na Nicove rozprestiera sa háj zo svrčín, borovic a májov. V pozadí Krieváň, tam dolu Smrečany, pred nami Mikuláš, nad ním vršísko Poludnica a za ním vidno Ďumbier. Ale nás roku 1903 nezaujímala krásna liptovskej doliny, boli sme zahrútení hlavne do zbierania motýľov a chrobákov. Vzal som vždy na výlet túlový sáček a vedel som ním narábať pri chytaní motýľov. Motýľa, aby sa netrápil, usmrtil som obyčajne*

Ked' som sa roku 1904 v prázdninách dostal do Lučenca, tam som v dubovom lese za strýkovou vinicou nazbieral chrobákov „tesárikov“ s obrovskými fúzami. Pri nádraží bola píla a tam v hĺbke pilín objavil som stovky „nosorožcov“. Boli to veľmi vzácni chrobáci a keď som ich doniesol do Mikuláša, strýko plesal radosťou. Doniesol som z Lučenca aj „roháčov“ a to ešte živých. Krmil som ich cukrovou vodou, ale o pár dní mi už zakapali. Keď sme sa v Lučenci dostali do rodiny so správcom parného mlyna Alojzom Kúdelkom, on daroval strýkovi tri škatule cudzozemských motýľov. Boli medzi nimi i obrovské motýle z Cejlonu, azúrovej farby a chrobák zvaný „herkules“. Ved' to je hotové múzeum ! – zalamovali rukami ľudia, keď vkročili do domu nášho strýka Milka. Potom sme sa pustili sústavného zbierania rôznych zvierat. Strýko získal vypchatú lišku, divé kačky a rôzne farbisté vtáctvo. V Gánovciach predali nám kle z mamuta. Strýko zadovážil aj peknú zbierku mincí a na stenu dostali sa aj kresby a olejomaľby jeho nebohého brata Jozefa Alexyho, niekdajšieho žiaka na lesníckej akadémii v Banskej Štiavnici. Boli sme šťastní, keď sme zistili, že na vrchu zvanom Rohačka pri Ilanove, kde pračlovek býval, zdržujú sa motýle zvané Apollóny. Boli biele, ozdobené červenými kruhmi. Povrch ich krídel sa ligotal. Strýko začal potom pestovať vo svojej záhrade i rôzne druhy vzácnych rastlín. Dokázal, že v Liptove udrží sa aj hrozno, figa, svätovýňsky chlebič, sladké drevo. Držal opicu, páva, papagáje, perlové kury, kolibríky a rôzne druhy holubov. To všetko, keď zakapalo, dal vypchať pre múzeum. jeho zbierky po jeho smrti sme darovali mestu a z nich profesor Ján Volko vytvoril jadro Vlastivedného múzea, pre ktoré ja dodnes posielam rôzne predmety. Bola to radosť roku 1905, keď som na začiatku roka na hodinu prírodopisu doniesol od strýka Milka škatuľu motýľov. Profesor Rudolf Klačko zalomil rukami a vyznamenal ma tým, že som mohol občas navštíviť jeho kabinet, kde bolo vidno v špirituse konzervované jašterice a hady. Raz ma zámočník Ján Chrapštiak zastavil, že v noci pod jeho posteľou čosi šramoce. Vysvitlo, že to je obrovská salamandra, ktorá si do zeme urobila dieru a keď sme ju chytili, dostala sa zbierok meštianky. Keď profesor Volko, zriadil v Mikuláši múzeum, dostal sa tam aj obraz, na ktorom som kedysi odmaľoval strýka Milka. Mali ho na mieste, kde kedysi visela podobizeň župana Szentiványiho. Veru strýko nikdy nemyslel, že jeho zberateľská práca bude raz tak slávnostne honorovaná. Ja som potom každý rok dochádzal do Mikuláša a s profesorom Volkom chodili sme po dedinách, zbierajúc pre múzeum kroje, keramiku, na skle maľované obrazy, ba dal som vyhotoviť i vyše tisíc fotografií z Liptova, ktoré previedol spisovateľ Rudolf Fábry za spolupráce fotografistu Hečku. Boli na nich zachytené drevené stavby, staré budovy a sochy. Požiadal som profesora kreslenia Ferka Kráľa, aby dal svojim žiakom odkresliť pamätihodnosti dedín, v ktorých bývali, a aj tieto sa dostali do múzea. Napokon som usporiadal zbierky na postavenie pomníka v mojom rodnom meste, a to zakladateľovi mesta, Mikulášovi Pankráčovi, Jankovi Kráľovi, Gašparovi F. Belopotockému, Tranovskému a Miloslavovi Hodžovi. Tieto sochy obdivujú teraz tisíce turistov a mesto Mikuláš z vďaky menovalo ma za svojho čestného občana.

Kresba Janka Alexyho z pôvodnej národopisnej zbierky Múzea slovenského krasu delimitované do Múzea Janka Kráľa v Lipt. Mikuláši

Literatúra:

Archív SMOPaJ, f. Ján Volko-Starohorský, šk. 87
Archív SMOPaJ, f. Múzeum slovenského krasu 1930-1949, šk.1
Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine, Janko Alexy, sig. 153AM1
Zbierkový fond Múzea Janka Kráľa v Lipt. Mikuláši

Počiatky múzejnej kultúry v Liptovskom Mikuláši

Eva Greschová

Liptov tvoril v minulosti jedno z centier národného hnutia Slovákov a Liptovský Mikuláš sa postupne stával jedným z jeho kultúrnych a politických centier. Významne sa zúčastňoval na tvorbe národnej kultúry aj ako pôsobisko mnohých slovenských kultúrnych a národných dejateľov. S mestom sú úzko historicky zviazané pojmy reformácia, Juraj Tranovský, Gašpar Fejérpataky-Belopotocký, knižnica, ochotnícke divadlo, Michal Miloslav Hodža, spolky, Žiadosti slovenského národa, Tranoscus a iné. Všetky tieto pojmy spájala jedna spoločná zlatá niť – vzdelanie a osveta. Počiatky múzejnej kultúry v Liptovskom Mikuláši siahajú až do polovice 19. storočia. Na evanjelickej fare sa v auguste 1844 stretli kňazi, učitelia, remeselníci, zemanovia aj študenti bez rozdielu vierovyznania a stavu a založili celonárodný osvetový spolok *Tatrín* (1844 – 1848). Ako predchodca Matice slovenskej mal spolok viesť slovenský ľud k veciam spoločným, národným bez konfesijných rozdielov. Okrem svojich hlavných aktivít sa *Tatrín*, na návrh Michala Miloslava Hodžu, venoval aj „zbieraniu slovenských starožitných pamiatok“ – predovšetkým písomnosti, vzťahujúce sa na Slovensko, práva, výsady, privilégia, staré rukopisy, peniaze, náradia, nádoby, spievanky, porekadlá, povesti...¹ Centrom kultúrneho, spoločenského, spolkového aj politického života v Liptovskom Mikuláši sa stala budova Čierny orol. Spomína sa už v 17. storočí ako zájazdový hostinec – Vrbický hostinec. V 19. storočí bola budova rozšírená o javisko, čím jeho vplyv presiahol hranice mesta. Z iniciatívy Gašpara Fejérpataky-Belopotockého² tu bola 1830 uvedená divadelná veselohra Jána Chalúpku „Kocúrkovo“ – prvé predstavenie buditeľského charakteru na Slovensku. Ochotnícke divadlo tu hrávali prerušovane takmer do polovice 19. stor. a neskôr sa presídlili do neďalekého kláštora (dnešné sídlo nášho múzea). Od r. 1847 tu vyvíjalo svoju činnosť aj kasíno *Věťín* – čitateľský a kultúrny spolok s národnobuditeľským obsahom, založenie ktorého patrí tiež k zásluhám Michala Miloslava Hodžu. Pred budovou Čierneho orla zorganizovali sociálni demokrati 1. mája 1918 verejné zhromaždenie, tu odznela Mikulášska rezolúcia, ktorou sa slovenský národ otvorene prihlásil k právu na sebaurčenie a k myšlienke česko-slovenskej vzájomnosti. V nasledujúcom období bol známy ako Robotnícky dom. Roku 1961 ho vyhlásili za národnú kultúrnu pamiatku.³ Dnes v ňom sídli časť expozícií Liptovského múzea a Liptovská knižnica Gašpara Fejérpataky-Belopotockého.⁴ Za pokračovateľa čitateľského spolku, knižnice a kasína *Věťín* môžeme považovať Slovenskú besedu⁵ a Meštianske kasíno. Stanovy besedy boli prijaté 1862 a sú písané dvoj- jazyčne slovensko-maďarsky.⁶ Po poslednom valnom zhromaždení 1879 udržiavali besedu 10 – 12 členovia len z toho dôvodu, aby mali záštitu pre divadelné predstavenia. Beseda opäť ožíva ako Meštianske kasíno. Z rokov 1897 – 1938 sú dochované zápisnice z valných zhromaždení, z ktorých môžeme spoznávať skutočný život tohto spolku. V Martine bola založená v roku 1893 Muzeálna slovenská spoločnosť, podarilo sa tak vytvoriť spolkovú inštitúciu so širokým zázemím, pokračovala v intenciách Matice slovenskej, no zameriavala sa najmä múzejné otázky. Na návrh aktívneho člena Muzeálnej slovenskej spoločnosti Rehora

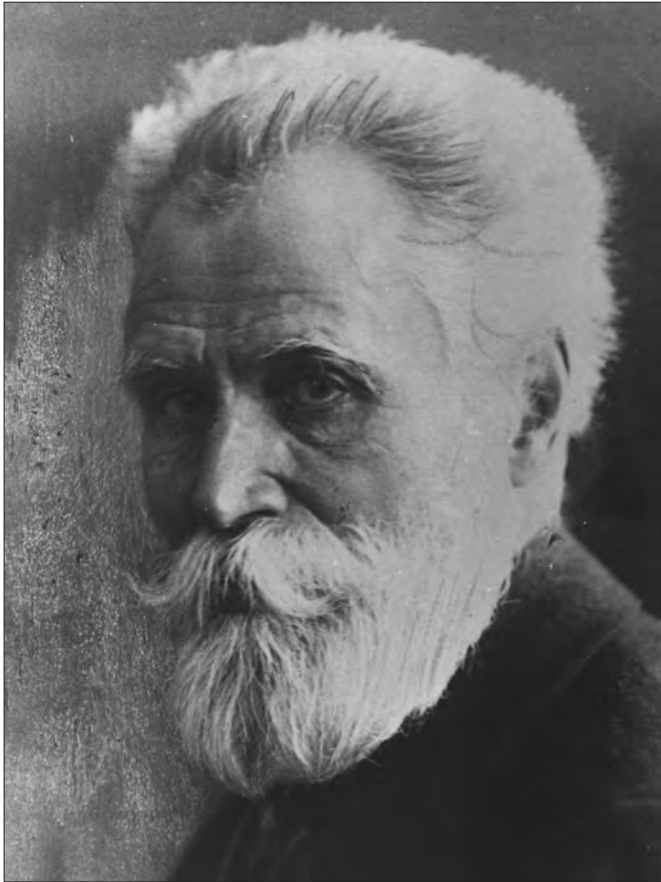
Michal Miloslav Hodža (1811 – 1870), Zbierkový fond Múzea Janka Kráľa Liptovský Mikuláš

Budova Čierny orol v roku 1905, Zbierkový fond Múzea Janka Kráľa Liptovský Mikuláš

¹ *Tatrín*, zbierkový fond Múzea Janka Kráľa, Liptovský Mikuláš
² 1829 založil v Liptovskom Mikuláši Slovenskú požičiavacu bibliotéku
³ DANGL Vojtech : Čierny orol – Bratislava : Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, 1970, s. 50. – 52.
⁴ ULIČNÝ Ferdinand a kol. : Liptovský Mikuláš – Bratislava : CREDO 2006, s. 168 – 170
⁵ Predtým Spolok správy divadelnej v Liptovskom Mikuláši
⁶ ŠA v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Liptovský Mikuláš: f. Kultúrno-osvetový spolok Beseda v Liptovskom Mikuláši 1862 – 1938. Stanovy z roku 1862, č. 6/a

Urama-Podtatranského⁷ sa na zasadnutí meštianskeho kasína 5. októbra 1889 výbor rozhodol „že sa spolok za zakladajúceho člena Muzeálnej slov. spoločnosti prihláša, k tomu cieľu vo výbore aj hneď sosbierané 20 zl. ktoré sa cieľu tomuto venovať majú“.⁸ Stalo sa tak aj z toho dôvodu, že muzeálna spoločnosť mala v Liptovskom Mikuláši aj ďalších prívržencov – Jur Janoška, Václav Vraný, Adolf Kállay, Ján Volko-Starohorský. Spolok mladšej slovenskej mládeže *Zora* (1899 – 1902) založil spolu s priateľmi (13 – 15 ročnými chlapcami) 14-ročný syn evanjelického kňaza Jura Janošku⁹ Miloš Janoška (1884 –1963) – významný propagátor turistiky a cestovného ruchu, učiteľ, školský inšpektor. Nazývali sa Mladšou mikulášskou mládežou, krúžok fungoval asi tri letá – bol to totiž prázdninový krúžok, pretože sa mohli stretávať len po návrate zo škôl v rôznych častiach Uhorska.¹⁰ K práci v krúžku pristupovali s vážnosťou. Popri

Václav Vraný (1851 – 1929), Archív SMOPaJ

ka liptovských pamätihodností – starých listín, nerastov, rastlín a starožitností, mincí, kníh, atď.¹³ Za jej správcu bol vymenovaný Václav Vraný,¹⁴ pretože už mal skúsenosti s prácou v múzeu, počas svojho pôsobenia na Spiši pomáhal usporiadať zbierky múzea Uhorského karpatského spolku. Novovytvorenému múzeu v Liptovskom Mikuláši venoval zbierku podtatranských rastlín.¹⁵ Do zbierok prispieval aj Ján Volko-Starohorský, už ako študent bol členom výboru meštianskeho kasína a spolu s V. Vraným vykonával výskum významnej archeologickej lokality Rohačka. Ako uvádza J. Volko-Starohorský, po vykopaní nádoby navrhol V. Vraný založiť „v Mikuláši malú lokálnu zbierku starožitností, pamätností a prírodnín liptovských“. Ako prvá zbierka mala byť uložená už spomínaná vykopaná nádoba z Rohačky.¹⁶ J. Volko-Starohorský sa venoval výskumu na Rohačke aj počas svojho pôsobenia v Budapešti, svoje nálezy daroval do *Liptovskej zbierky*. Dočasne bola Liptovská zbierka uložená v miestnostiach meštianskeho kasína: všetky získané predmety boli riadne zaevidované a skatalogizované.

⁷ Rehor Uram-Podtatranský, vl. m. Rehor Uram (* 12. 3. 1846 Liptovský Mikuláš – † 8. 9. 1924 Košice), pseud.: Mura, Podtatranský, Stráňan, Žalostín, slovenský spisovateľ, autor literatúry pre deti a mládež, literárny a kultúrny historik, povoláním učiteľ

⁸ ŠA v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Liptovský Mikuláš: Zápisnica výborového zasadnutia Meštianskeho kasína v Liptovskom Mikuláši, zo dňa 5. 10. 1899

⁹ Dr. Jur Janoška alebo Juraj Janoška (* 25. december 1856, Dolný Kubín - † 27. január 1930, Liptovský Mikuláš) evanjelický kňaz, biskup, prvý generálny biskup evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, spisovateľ, predseda Matice slovenskej, signatár Martinskej deklarácie

¹⁰ Z viacerých členov Zory vyrástli osobnosti zapísané do mikulášskej i slovenskej histórie a dnes o nich nájdeme informácie aj v Slovenskom biografickom slovníku

¹¹ ULIČNÝ Ferdinand a kol. : Liptovský Mikuláš – Bratislava : CREDO 2006, s. 184

¹² Časopis MSS, roč. 5, 1902, č. 5, s. 85

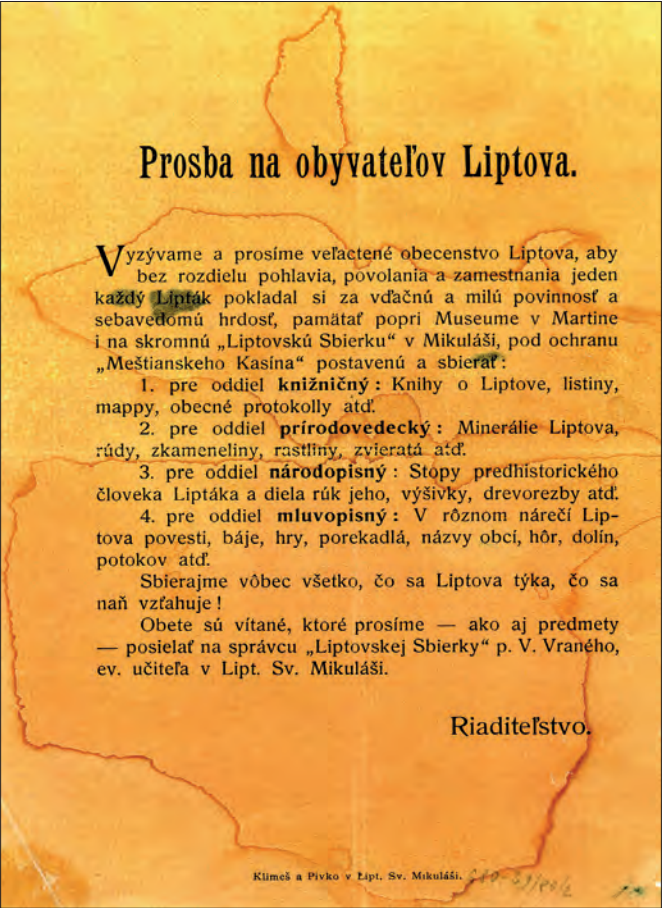
¹³ ŠA v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Liptovský Mikuláš: Zápisnica valného zhromaždenia Meštianskeho kasína v Liptovskom Mikuláši, zo dňa 18. 12. 1904

¹⁴ Český učiteľ, pôsobil v Palúdzke – dnes časť Liptovského Mikuláša, 1908 bol uvoľnený zo školských služieb a policajne sledovaný. 1909 – 1921 pôsobil ako kustód všetkých zbierok v martinskom múzeu a tajomník Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Venoval sa botanike a časť jeho herbára sa nachádza v zbierkach nášho múzea

¹⁵ PETRÁŠ, Milan : Z dejín múzeí v Liptovskom Mikuláši : In: *Liptov*, roč. 1, 1970, s. 277-288

¹⁶ VOLKO-Starohorský Ján : Prví Liptáci a Rohačka ako praobydlenisko : In: Časopis MSS, roč. 14, 1919, s. 43.

Neskôr, keď sa kasíno presťahovalo do menších priestorov, mala Liptovská zbierka už dve skrine. Muzeálna komisia vydala *Prosbu na obyvateľov Liptova*, aby sa popri martinskom múzeu nezabúdalo aj na skromnú Liptovskú zbierku zriadenú pod ochranou Meštianskeho kasína. V Archíve SMOPaJ sú uložené jej tri originály, ktoré sú pre nás o to cennejšie, že na zadnej strane letákov je ceruzkou napísaný menoslov osôb, ktorým bola pravdepodobne prosba zaslaná. Je to cenný dokument, najmä pre to, že nám poskytuje prehľad o národne uvedomelých vlasteneckých pracovníkoch v Liptove na začiatku 20 storočia.¹⁷ Výsledok tejto výzvy nie je známy, no môžeme predpokladať, že pomohla aktivovať akvizíciu muzeálnych predmetov.¹⁸ Zbierali knihy o Liptove, mapy, obecné protokoly, minerály, horniny, rudy, skameneniny, rastliny, zvieratá, archeologické nálezy, výšivky, kroje, drevorezby, umelecké a iné predmety. No nezabúdalo sa ani na povesti, báje, riekanky, porekadlá, názvoslovie obcí, hôr, dolín, brál, jaskýň, potokov...¹⁹ Zbieralo sa teda všetko, čo sa týkalo a vzťahovalo k Liptovu. Václav Vraný v roku 1909 bol nútený odísť z Liptovského Mikuláša a stal sa kustódom v múzeu v Martine a Liptovská zbierka sa rozpadla. O jej postupnom zániku sa nezachovali archívne dokumenty. Len z literatúry a novín sa dozvedáme, že časť zbierky uložili v dome otca Jána Volka-Starohorského. Išlo pravdepodobne len o prechodné uloženie zbierok mimo priestorov Meštianskeho kasína, pretože sa valné zhromaždenie 17. 12. 1911 uznieslo “muzeálne zbierky, majetok kasína činiace, nenachodia sa ešte v miestnostiach spolkových, výbor poverený je, aby s týmito zbierkami nejaký poriadok urobil.”²⁰ Ale ani toto nariadenie sa nepodarilo zrealizovať, preto sa valné zhromaždenie Meštianskeho kasína 22. 12. 1912 opäť uznieslo, že „muzeálne zbierky, nachodiace sa ešte vždy v miestnosti nie kasínovej, majú sa uložiť do kasína.“²¹ Zhromažďovanie zbierok pre Liptovskú zbierku trvalo dlho a návrh sa realizoval postupne. Liptovská zbierka, ako dôležitá zložka muzeálnych úsilí v Liptovskom Mikuláši „pre zhubné okolnosti času zamíkla a rozpadla sa.“ Niektoré zbierky sa

„Prosbu na obyvateľov Liptova“, Archív SMOPaJ

zhromažďovanie zbierok pre Liptovskú zbierku trvalo dlho a návrh sa realizoval postupne. Liptovská zbierka, ako dôležitá zložka muzeálnych úsilí v Liptovskom Mikuláši „pre zhubné okolnosti času zamíkla a rozpadla sa.“ Niektoré zbierky sa podarilo zachrániť, iné boli odoslané do martinského múzea a niektoré, pre ich nie veľmi vhodné uloženie, boli úplne zničené. Zbierka sa síce rozpadla, no jej myšlienka ostala živou a žila stále medzi jej zakladateľmi s nádejou, že snáď raz ešte bude príhodná doba na pokračovanie Liptovskej zbierky v Liptovskom Mikuláši. Keďže však v meste neboli v tom čase vhodné miestnosti pre vznik múzea a chýbali aj zanietené osobnosti k tomu odvážnemu počinu, založili v roku 1912, na podnet bratov Kúrtiovcov Liptovské múzeum v Ružomberku. Takže sen či myšlienka, čo sa zrodila v hlavách významných mikulášskych osobností, bola napokon uskutočnená v Ružomberku.²² Po skončení prvej svetovej vojny nadviazal na tradície Liptovskej zbierky Ján Volko-Starohorský. V roku 1919 sa vrátil do Liptovského Mikuláša a stal sa profesorom tunajšieho reálneho gymnázia. Uvedomoval si rozpad pôvodnej zbierky a usiloval sa o jej znovuoživenie a opätovne vyzýval k zbieraniu pamätihodností Liptova. Doplnené zbierky vystavil v prírodopisnom kabinete gymnázia, kde ako *Podkriváňske múzeum* boli prístupné aj mimoškolským návštevníkom. Toto prechodné obdobie malo byť dovŕšené založením múzea, ktoré by pokračovalo v tradíciách Liptovskej zbierky.²³ Jeho úsilie na založenie múzea nadobudlo reálnejšie kontúry až v r. 1928. Prispeli k tomu zmeny v župnom zriadení a predovšetkým snaha udržať význam mesta Liptovský Mikuláš. Na osobitej porade v hostinci u Trnovských sa 24. mája1928 zišli Ján Volko-Starohorský, Ivan Stodola, Alois Lutonský a Oldřich Lužný s cieľom nájsť možnosti na založenie múzea a jeho špecifické zameranie s ohľadom na rozsiahlosť krasových oblastí Slovenska

¹⁷ Archív Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva, f. Liptovská zbierka, šk. 1.

¹⁸ PETRÁŠ Milan : Najstaršie múzeum v Liptove jubilovalo - In : Liptov, roč. 3 : Martin : Osveta 1975, s. 365 – 366

¹⁹ ŠA v ZA, prac. LM: Zápisnica výborového zasadnutia Meštianskeho kasína v Liptovskom Mikuláši, zo dňa 5. 4. 1906

²⁰ Tamže, Zápisnica výborového zasadnutia Meštianskeho kasína v Liptovskom Mikuláši, zo dňa 17. 12. 1911

²¹ Tamže, Zápisnica výborového zasadnutia Meštianskeho kasína v Liptovskom Mikuláši, zo dňa 22. 12. 1912

²² VOLKO-Starohorský Ján : Podkriváňske múzeum, Republikán, roč. 2, 1920, č. 4, s. 1

²³ Tamže, s. 2.

Členovia kuratória Múzea slovenského krasu, Archív SMOPaJ

Správca zbierok Ján Volko-Starohorský v expozícii múzea v prenajatých priestoroch v bývalom Župnom dome, Archív SMOPaJ

Prvá expozícia MSK v priestoroch okresného súdu (bývalého jezuitského kláštora), Archív SMOPaJ

Školskej ulici a požiadala Poverenie školstva, vied a umenia (PŠVaU) o súhlas prebudovať ho na celoslovenské jaskyniarske múzeum. Postupne sem boli presťahované všetky zbierky a v júli 1951 bolo sprístupnené verejnosti. SSS

²⁴ Archív SMOPaJ, f. Múzeum slovenského krasu 1930 – 1949, IČ 23, Zápis MSK 24.5.1928 – 11. 6. 1946, s. 1-3.
²⁵ Tamže, s. 8.
²⁶ Tamže, s. 9-12.
²⁷ Archív SMOPaJ, f. Múzeum slovenského krasu 1930 – 1949, IČ 18.
²⁸ Tamže, IČ 50-57.
²⁹ Tamže, IČ 82.
³⁰ Archív SMOPaJ, f. Slovenská speleologická spoločnosť 1949 – 1952, IČ 7.
³¹ Tamže, IČ 1.

a skutočnosť, že Liptov „je kus Švajčiarska na slovenskom území, že má budúcnosť pri organizácii turistického a cudzi-neckého ruchu“.²⁴ V rokoch 1928 – 1930 sa utvoril prípravný výbor, ktorý sa uzniesol, aby budúce *Múzeum slovenského krasu* bolo budované na čo najširšom základe ako celoslo-venské múzeum v zmysle spolkového zákona.²⁵ Na posled-nej schôdzi prípravného výboru sa zúčastnení dohodli, že majiteľom múzea bude kuratórium, sídlom bude mesto Lip-tovský Mikuláš a zastúpenie v kuratóriu pre mesto, okres, Slovenskú krajinu, Družstvo demänovských jaskýň sa za-bezpečí buď v rokovacom poriadku alebo v stanovách mú-zea. Na návrh riaditeľa meštianskej školy Otokara Šťastného vymenoval prípravný výbor prvé kuratórium a vymenoval aj prvé predsedníctvo kuratória. Predsedom kuratória sa stal vládny radca Josef Stuckner – okresný náčelník v Liptov-skom Mikuláši, úradujúcim podpredsedom Bohuslav Čančík – daňový riaditeľ v Liptovskom Mikuláši, druhým podpredse-dom vládny radca inžinier Juraj Martinka – hlavný riaditeľ štátnych lesov v Liptovskom Hrádku, kustódom Ján Volko – profesor gymnázia v Liptovskom Mikuláši, pokladníkom pro-movaný agronóm Oldřich Lužný – hlavný radca, okresný úrad Liptovský Mikuláš a konateľom Alojz Lutonský – ob-chodný správca Družstva demänovských jaskýň. Členovia kuratória podnikli prvé kroky súvisiace s umiestnením múzea a O. Šťastný bol poverený vypracovaním stanov múzea.²⁶ 2. júna 1930 bolo zvolané zakladajúce valné zhromaždenie, rozhodnutím ktorého bolo založené Múzeum slovenského krasu. Podľa stanov z 18. júla 1932 malo múzeum „zbierky v dobrom stave zachovávať, rozmnožovať a robiť ich prístup-nými verejnosti“ a jeho činnosť bola zameraná na jaskyne a krasové územia Slovenska.²⁷ Zbierky boli nainštalované v prenajatých priestoroch bývalého Župného domu. V augus-te 1932 vznikol pri múzeu Prírodovedecký zbor, ktorý sa čle-nil na odbory, z ktorých boli najaktívnejšie okrášľovací, ochraňovací, krasový a geologický odbor. Po mnohých ne-úspešných snahách zabezpečiť vyhovujúcu vlastnú budovu múzea (kúpa Páľkovej vily) podarilo sa preň aspoň získať (1938 – 1939) ďalšie priestory na prízemí okresného úradu.²⁸ V júni 1946 načrtlo valné zhromaždenie múzea ďalší program rozvoja múzea – plánovaná výstavba novej budovy múzea (v Demänovskej doline v blízkosti Demänovskej jaskyne slo-body) a úprava stanov, podľa ktorých by sa múzeum stalo vedeckým ústavom. Požiadavku vybudovania múzea si v ro-kovacom poriadku zakotvil aj Jaskyniarsky zbor Klubu slo-venských turistov a lyžiarov, ktorý vznikol Martine 1944. J. Volko-Starohorský rezignoval na funkciu správcu a odišiel z múzea. Časť zbierok bola presťahovaná do tzv. Mikovské-ho domu vo Vrbici²⁹ a zostávajúcu časť zbierok sprístupnili ich v pôvodných troch miestnostiach verejnosti. Ďalšie osudy múzea sú spojené s úsilím vybudovať z neho špeciálne kra-sové múzeum, v auguste 1949 bol v múzeu zamestnaný ako správca Vojtech Benický.³⁰ Túto orientáciu múzea podporoval aj Jaskyniarsky zbor KSTL, ktorý sa 10. septembra pre-tvoril na Slovenskú speleologickú spoločnosť (ďalej len „SSS“).³¹ Múzeum sa stalo súčasťou SSS, ktorá preň kon-com roka prenajala priestory v budove okresného súdu na

umenia (PŠVaU) o súhlas prebudovať ho na celoslovenské jaskyniarske múzeum. Postupne sem boli presťahované všetky zbierky a v júli 1951 bolo sprístupnené verejnosti. SSS

pod vplyvom nového spolkového múzea a aj s ohľadom na jeho celoslovenský charakter pripravila návrh na jeho poštát-nenie. Múzeum prevzal 1. 1. 1953 Krajský národný výbor v Žiline, jeho prvým riaditeľom sa stal Vojtech Benický. Od 1. apríla 1954 bolo múzeum zaradené medzi celoslovenské ústredne spravované múzeá. Budova bývalého okresného súdu prešla od 1. 9. 1954 do vlastníctva štátu a 4. januára 1955 sa vlastníkom budovy aj s jej príľahlým okolím stalo Mú-zeum slovenského krasu. Od 1. januára 1956 bolo začlenené do Slovenského múzea (dnešné Slovenské národné múze-um) ako jeho pobočka s charakterom vedeckého pracoviska. 1958 začalo múzeum vydávať zborník Slovenský kras. Veľkú pozornosť venovalo múzeum v tom období aj dobrovoľným jaskyniarom, najmä otázke ich existencie pri múzeu. V záuj-me rozšíriť právomoc a zodpovednosť národných výborov a v zmysle rozhodnutia Povereníctva školstva a kultúry z 15. júna 1960 bolo múzeum vyčlenené z pôsobnosti Slo-venského múzea a 1. júla 1960 ho prevzal Mestský národný výbor v Liptovskom Mikuláši. V roku 1961 sa uskutočnilo vy-členenie vlastivednej zbierky kuratória a bol vypracovaný ná-vrh na jej rozdelenie medzi viaceré kultúrne inštitúcie (Liptov-ské múzeum Ružomberok, Múzeum Janka Kráľa Liptovský Mikuláš, Galéria P. M. Bohúňa Liptovský Mikuláš, Štátny ar-chív Žilina, pobočka Archív Liptovský Mikuláš, Matica sloven-ská Martin...). V tom istom roku stratilo múzeum výstavné priestory v prízemí budovy, kam sa presťahoval mikulášsky archív. V júni 1965 prešlo riadenie, ochrana a prevádzka jas-kýň z pôsobnosti Ministerstva vnútorného obchodu do pô-sobnosti Povereníctva SNR pre školstvo a kultúru. Jaskyne na území stredoslovenského kraja (Harmanecká jaskyňa, Važecká jaskyňa, Demänovská ľadová jaskyňa, Demänov-ská jaskyňa slobody) prevzalo na základe rozhodnutia Stredoslovenského KNV od 1. januára 1966 do svojej pôsobnos-ti MSK. Súbežne s tým sa uskutočnilo vyčlenenie múzea z pôsobnosti MsNV v Liptovskom Mikuláši a jeho začlenenie do správy Stredoslovenského KNV.³² V súvislosti so zrušením krajských národných výborov prijala vláda opatrenie, podľa ktorého sa mala komplexná starostlivosť o jaskyne sústrediť do jednej organizácie riadenej priamo Ministerstvom kultúry SSR. 1. januára 1970 bola zriadená Správa slovenských jaskýň a múzeum sa stalo jej organickou súčasťou ako výskumné a dokumentačné stredisko pre otázky jaskýň a krasových javov. Súčasťou novej organizácie bola aj Slo-venská speleologická spoločnosť organizovaná pri MSK.³³ Zlúčením Správy slovenských jaskýň a oddelenia ochrany prírody Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody so sídlom v Bratislave sa 1. júla 1981 vy-tvorilo Ústredie štátnej ochrany prírody a do tejto novej orga-nizácie štátnej ochrany prírody bolo začlenené aj MSK. Odzrkadlilo sa to nielen v jeho novom názve – Múzeum slo-venského krasu a ochrany prírody, ale aj v tom, že sa múze-um začalo pomaly odkláňať od svojho pôvodného zamera-nia, s cieľom prebudovať ho na ústredné múzejné pracovisko štátnej ochrany prírody. V roku 1987 sa opäť menil jeho ná-zov na Múzeum vývoja ochrany prírody a múzeum sa stalo výchovným, múzejným a dokumentačným strediskom ÚŠOP-u. Pozitívom tohto obdobia je, že sa po odsťahovaní ústredia z budovy na Ul. 1. mája zlepšili priestorové pod-mienky múzea.³⁴ Vplyvom ponovembrových zmien sa Ústredie štátnej ochrany prírody rozdelilo na niekoľko samostat-ných inštitúcií. Jednou novovzniknutou samostatnou organizáciou bola aj múzeum, ktoré od 1. júla 1990 vstúpilo do povedomia verejnosti ako Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva a bolo riadené priamo Ministerstvom kultúry SR. Dodnes predstavuje špecializované ústredie múzejnej práce vo vzťahu ku kompletnej dokumentácii o vývi-ne a súčasnom stave ochrany prírody a jaskyniarstva. Od 1. júna 1996 do konca roku 1998 bolo múzeum spolu s osta-nými mikulášskymi kultúrnymi inštitúciami súčasťou Hornoliptovského kultúrneho centra. Od 1. januára 1999 je špecia-lizovaným múzeom s celoštátnou pôsobnosťou pre oblasť ochrany prírody a krajiny v zriaďovateľskej pôsobnosti Minis-terstvo životného prostredia Slovenskej republiky. Dnes predstavuje múzeum špecializované ústredie múzejnej práce vo vzťahu ku kompletnej dokumentácii o vývine a súčasnom stave ochrany prírody a jaskyniarstva.

³² Archív SMOPaJ, f. MSK 1953 – 1969
³³ Archív SMOPaJ, f. Správa slovenských jaskýň 1970 – 1981
³⁴ Archív SMOPaJ, f. Ústredie štátnej ochrany prírody 1981 – 1993

Vojtech Benický (1907 – 1971), prvý riaditeľ Múzea slovenského krasu, Archív SMOPaJ

Súčasná podoba budovy Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva, Archív SMOPaJ

90 rokov od vyhlásenia Babej hory a Kotlového žľabu za prírodné rezervácie

Leonard Ambróz

V roku 2016 ubehlo 90 rokov od vyhlásenia prvých chránených území na Orave, ktorými sú Babia hora (do roku 2003 národná prírodná rezervácia, v súčasnosti časť A zóny CHKO Horná Orava) a národná prírodná rezervácia Kotlový žľab.

Obidve rezervácie boli vyhlásené v roku 1926 ako čiastočné (parciálne) prírodné rezervácie Babia Gura a Pálenica pri Zuberco na majetku Oravského komposesorátu Štátnym pozemkovým úradom v Prahe v rámci prvej pozemkovej reformy, ktorá sa uskutočnila po vzniku prvej Československej republiky (1918). Jej cieľom bolo odstrániť nerovnomerné prerozdelenie vlastníctva pôdy, dedičstvo z predchádzajúceho obdobia Rakúsko-Uhorska. Československí politici videli v dôkladnom odstránení nerovnomerného vlastníctva pôdy ekonomické pozdvihnutie vidieka a pozdvihnutie životnej úrovne roľníckeho obyvateľstva. Uskutočnenie zmien vo vlastníctve nehnuteľnosti umožnil zákon č. 215/1919 Zb. z. a n. o zabraní veľkého pozemkového vlastníctva, tzv. záborový zákon prijatý 16. apríla 1919. Inštitúciou, ktorá zabezpečovala organizačnú stránku a kontrolovala realizáciu pozemkovej reformy, bol Štátny pozemkový úrad. Zábor pôdy postihoval veľkých pozemkových vlastníkov, teda osoby, ktoré vlastnili pôdu presahujúcu záborovým zákonom stanovenú výmeru pôdy. Pokiaľ išlo o poľnohospodársku pôdu (polia, lúky, záhrady, vinice a chmeľnice), bola to výmera presahujúca 150 ha, alebo ak osoba mala vo vlastníctve akúkoľvek pôdu presahujúcu výmeru 250 ha. Ochrana prírody oboch chránených území v slovenskej časti Babej hory sa až do roku 1974 (Babia hora) a 1984 (Kotlový žľab) legislatívno-právne opierala len o údaje, ako boli uvedené vo výnose Ministerstva školstva a národnej osvety Československej republiky (MŠaNO ČSR) zo dňa 31. decembra 1933 č. 143.547-V o ochrane prírodných pamiatok (Vestník MŠaNO ČSR, ročník XVI., zošit 2/1934). V bode C.IX.1 výnosu je popísaná čiastočná prírodná rezervácia Babia hora pod názvom „Ba-

bia Gura“ v časti pre politický okres Námestovo takto: „a) „*Babia Gura*“; b) 110.95 ha; c) r. 1926; d) *ochranný les v Kotlini pod Babiou Gurou, smrekový porost přes 145 let v nadmořské výši 1100 – 1460 m; rezervace částečná*; e) *lesní správa oravského komposesorátu v Polhore u Tvrdošína*.“.

Rezervácia Kotlový žľab s pôvodným názvom „Pálenica u Zuberca“ je uvedená v bode C.XII.1 výnosu ako čiastočná prírodná rezervácia popísané v časti pre politický okres Trstená takto: „a) „*Pálenica*“ u Zuberce; b) 46.2 ha; c) r. 1926; d) *ochranný les, porost smrku pralesového charakteru ve výši 1260 až 1550 m n. m., rezervace částečná*; e) *lesní správa oravského komposesorátu v Habovce u Oravského Podzámku*.“

Pre politické okresy Námestovo, Dolný Kubín a Trstená bol okresným konzervátorom pre prírodné pamiatky, ktorý bol vymenovaný Štátnym referátom na ochranu pamiatok na Slovensku, Ing. Andrej Kavuljak (1885 – 1952). Bol popredným odborníkom v slovenskom lesníctve, venoval sa aj histórii lesníctva na Orave a na Slovensku. Počas prvej Československej republiky bol lesmajster a vrchný lesný radca Oravského komposesorátu – príklad osobnosti spájajúcej lesníctvo a ochranu prírody. Personálne spojenie správcu chráneného územia a lesných pozemkov veľkej časti Oravy s ochranou prírody v takom odborníkovi a zanietenom ochrancovi ako bol A. Kavuljak, bolo pre vtedajšie chránené územia a vôbec ochranu prírody na Orave veľmi výhodné. Bolo na škodu veci, keď už v pomníkovskom období v roku 1938 musel odísť na Riaditeľstvo štátnych lesov a majetkov do Liptovského Hrádku.

V roku 1974 bola vyhlásená štátna prírodná rezervácia Babia hora rozšírená na celú vrcholovú časť masívu Babej hory na slovenskej strane, od 1. januára 1995 bola ustanovená za národnú prírodnú rezerváciu. V roku 2003 bol systém maloplošných chránených území v Chránenej krajinej oblasti Horná Orava nahradený

zónami a následne bola rezervácia v roku 2004 zrušená. Babia hora je súčasťou sústavy NATURA 2000 ako rovnomenné územie európskeho významu a časť Chráneného vtáčieho územia Horná Orava. Na poľskej strane Babej hory bola v roku 1933 zriadená prírodná rezervácia a v roku 1954 bol vyhlásený Babio-górski park narodowy. Návrh Národného parku Babia hora bol vypracovaný na Slovensku v 90-tych rokoch, adekvátnu ochranu tejto oblasti však v súčasnosti zabezpečuje sústava zón CHKO Horná Orava.

Oblasť Babej hory sa nachádza v Žilinskom kraji v okrese Námestovo, v katastrálnom území Oravská Polhora. Babia hora je súčasťou Chránenej krajinej oblasti Horná Orava, ktorá bola vyhlásená v roku 1979. Na základe vyhlášky Ministerstva životného prostredia Slovenskej republiky č. 420/2003 Z. z. z 29. septembra 2003, ktorou sa ustanovuje územie Chránenej krajinej oblasti Horná Orava a jej zóny (celková rozloha 58 738 ha; účinnosť od 1. novembra 2003; čiastka 181/2003 Z.z.) sa v najvyššej časti masívu Babej hory nachádza zóna A s 5. stupňom ochrany a rozlohou 503,9 ha, pričom celkovo má zóna A v CHKO Horná Orava 1263 ha a sú to tie časti CHKO Horná Orava, ktoré predstavujú pôvodné alebo ľudskou činnosťou málo pozmenené biotopy európskeho významu alebo biotopy národného významu. Zónu A na Babej hore obklopuje a jej ochranné pásmo vytvára zóna B so 4. stupňom ochrany a rozlohou 468,7 ha; celkovo má zóna B v CHKO Horná Orava 3356 ha. Ďalej nižšie je zóna C s 3. a zóna D s 2. stupňom ochrany.

Babia hora má viaceré prívlastky a slovenské prvenstvá – Hviezdoslavov vrch, Kráľovná Beskyd, najvyšší vrch flyšových Vonkajších Západných Karpát, najsevernejší vyhládokový vrch na Slovensku. Hoci leží na slovensko-poľskej štátnej hranici a pýšia sa ňou aj Poliaci, patrí medzi naše najznámejšie vrchy. Rezervácia Kotlový žľab bola znovu vyhlásená a aj rozšírená v roku 1984. V plánoch na rozdelenie Tatranského národného parku na zóny sa počítalo s tým, že aj po zrušení rezervácie územie bude naďalej prísne chránené 5. stupňom ochrany v A zóne národného parku.

Národná prírodná rezervácia (NPR) Kotlový žľab je evidovaná v štátnom zozname osobitne chránených častí prírody a krajiny pod číslom M/317. Bola vyhlásená v roku 1926, jej ochrana bola zmenená v roku 1984. V súčasnosti je chránená na základe úpravy Ministerstva kultúry Slovenskej socialistickej republiky zo dňa 30. apríla 1984 č. 53/1984-32 o vyhlásení štátnej prí-

Pohľad od Malej Babej hory na Babiú horu. Vľavo poľská – severná – strana masívu so strmými zrázmi. Foto: Leonard Ambróz

Panoráma Babej hory. Foto: L. Ambróz

Babia hora na fotografii Jána Darolu z roku 1964. Archív Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva. Archívna zbierka Štátny zoznam osobitne chránených častí prírody a krajiny. IČ 1120. Zrušená národná prírodná rezervácia Babia hora

rodnej rezervácie Kotlový žľab (Zvesti MŠ SSR a MK SSR, zošit 4/1984, čiastka 16/1984 Zb.; účinnosť od 1. mája 1984). Jej rozloha je 70,77 ha a platí v nej 5. stupeň ochrany, ochranné pásmo osobitne vyhlásené nie je, je ním územie do vzdialenosti 100 m smerom von od hranice chráneného územia a platí v ňom tretí stupeň ochrany podľa § 17, ods. 7 zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny. Národná prírodná rezervácia sa nachádza v Žilinskom kraji v okrese Tvrdošín, v katastrálnom území Zuberec. Chránené územie je vyhlásené na ochranu zachovaných lesných spoločenstiev s ukážkami pralesovitých vysokohorských smrečín na kryštaliniku Západných Tatier na vedeckovýskumné, náučné a kultúrno-výchovné ciele. NPR príboj leží v Tatranskom národnom parku, od 1. januára 1949 do 1. apríla 1987 sa nachádzal v jeho ochrannom pásme (oblasti súvisiacej s národným parkom).

Národná prírodná rezervácia Kotlový žľab – pohľad od Látanej doliny. Foto: L. Ambróz

Smrekový prales v národnej prírodnej rezervácii Kotlový žľab v štádiu rozpadu. Foto: L. Ambróz

Zaujímavá je aj história vzniku poľského národného parku na Babej hore. V 20-tych rokoch československí a poľskí odborníci navrhli po podpísaní Krakovského protokolu zo 6. mája 1924 a nadviazaní vzájomnej spolupráce zriadenie bilaterálnych horských chránených území na pohraničí Československa a Poľska v oblastiach Babej hory, Tatier, Pienin a Čornohory (Podkarpat-ská Rus). Československí prírodovedci sa zamerali na prípravu zriadenia národných parkov v Tatrách a Pieninách a na slovenskej strane Babej hory bola v roku 1926 vyhlásená len malá prírodná rezervácia. Poľskí ochranovia prírody sa aj v prípade Babej hory aktívne snažili o realizáciu projektu národného parku, aby komplexne chránil prírodu celej poľskej časti tohto horského masívu. V roku 1928 poľská Štátna rada ochrany prírody (Państwowa Rada Ochrony Przyrody, PROP) vytvorila

program organizácie pohraničných národných parkov a jeho uskutočnením bol poverený prof. Dr. Walery Goetel. V roku 1928 uverejnil Władysław Midowicz v poľskom časopise „Ochrona przyrody“ článok „Przyszły Park Narodowy na Babej Górze“. Tento projekt bol z iniciatívy prof. Dr. Waleryho Goetela schválený X. Zjazdom PROP v roku 1929. Chránená oblasť, ktorá sa stala základom neskoršieho národného parku na Babej hore, mala od roku 1933 celkovú rozlohu 1046,05 ha. Chránila vysokohorské smrekové lesy, kosodrevinové porasty subalpínskeho stupňa, ako aj alpínske spoločenstvá pohoria. Tvorili ju rezervácia Poľskej akadémie vied (Polska Akademia Umiejętności, PAU) na severnej strane Babej hory s rozlohou 642,22 ha, vyhlásená uznesením Valného zhromaždenia PAU z 22. marca 1933 a oblasť na južnom svahu Babej hory v poľesí Zubrzyca, patriacom Oravskému komposesorátu, kde sa uplatňovalo lesné hospodárenie podľa zásad národného parku už od roku 1928. Poľskí ochrancovia prírody sa však snažili chránené územie PAU rozšíriť a vytvoriť národný park v plnom územnom rozsahu podľa projektu z roku 1928, čo aktívne presadzoval aj Władysław Szafer. Vnútri samotnej PAU, napriek jej vedeckému zameraniu, prebiehal konflikt medzi záujmom o vytvorenie kompletného národného parku a záujmami o hospodársku exploataciu oblasti (ťažba dreva) na území mimo vtedajšej rezervácie. Preto vznikol návrh na finančné odškodnenie PAU zo strany štátu za znemožnenie hospodárskeho využívania babiohorských lesov, ktorý sa neuskutočnil pre nedostatok finančných prostriedkov. Počas nacistickej nemeckej okupácie

Poľska (1939 – 1945) boli babiohorské lesy intenzívne exploatované. Po oslobodení Poľska sa splnili sny mnohých ochrancov prírody 30. októbra 1954, kedy poľská vláda nariadením vyhlásila Babiogórski Park Narodowy s rozlohou 1642,8 ha. V súčasnosti má rozlohu 3391,55 ha. V roku 1977 v rámci národného parku vznikla Biosférická rezervácia a bola včlenená do programu UNESCO človek a životné prostredie MaB (Man and Biosphere).

SPELEOFOTOGRAFIA

18. ročník medzinárodnej fotografickej súťaže s jaskyniarskou tematikou Speleofotografia 2016 organizovalo Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva Liptovský Mikuláš v spolupráci so Správou slovenských jaskýň, Slovenskou speleologickou spoločnosťou a Mestom Liptovský Mikuláš. Súťažilo sa v dvoch kategóriách: Krása jaskýň (Cave Beauty) a Speleomoment. Jazykmi súťaže sa stali angličtina a slovenčina, no komunikácia prebiehala aj v rumunčine, poľštine či španielčine. O komunikáciu sa starali najmä Mgr. L. Vlček, PhD., Mgr. M. Ošková a P. Kočiš. Speleofotografia sa opäť prezentovala vlastnou webovou stránkou a profilom na sociálnej sieti, o čo sa postaral Ing. Michal Danko. Práce si tak na internete prezrelo viac než 3000 záujemcov. Fotografie prihlásené do súťaže prostredníctvom on-line formulára vyhodnocovala odborná porota v zložení: predseda Pavol Kočiš (Slovensko) a členovia – Roberto F. Garcia (Španielsko), Rémi Flament (Francúzsko), Alan Grosse (Spojené štáty americké) a pôvodného člena poroty Taliana Antonia Danieliho na poslednú chvíľu vystriedal Pavol Staník (Slovensko). Organizačnému výboru predsedala riaditeľka Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva doc. RNDr. Danka Šubová, CSc., členmi boli Ing. Michal Danko, Mgr. Bohuslav Kortman, Mgr. Peter Laučík, PhD., Mgr. Mária Ošková a Mgr. Lukáš Vlček, PhD. Zo stovky najúspešnejších fotografií edičné oddelenie múzea zostavilo katalóg výstavy, ktorý vytlačila tlačiareň GEORG v Žiline. Speleofotografia tohto roku pokračovala na vysokej kvalitatívnej aj kvantitatívnej úrovni a bola plná zaujímavých fotografií. Podzemní umelci aj tentoraz prezentovali nielen novoobjavené jaskyne, ale aj veľkolepé siene a jaskyniarov pri prieskume, nádherné zábery aragonitových kvetov, svetlých brčiek s kvapkami vody, farebných nátekov, štíhlych stalagmitov i krištáľovo čisté jazierka. Veľmi zaujímavým spôsobom bola zachytená a farebne zobrazená atmosféra v mohutných dómoch, kde si človek uvedomí ohromnú silu prírodných živlov, ktoré ich vytvorili. Priam hmatateľne sú predstavené rozmanité formy života v jaskyni – slepé, bezfarebné a skoro priehľadné kraby a pavúky. Návštevníkom priblížili podzemie nielen očami jaskyniara – prieskumníka, objaviteľa, ale aj jaskynné priestory v neopakovateľnej umeleckej podobe. Osemnásty ročník medzinárodnej fotografickej súťaže s tematikou jaskýň oslovil 57 speleofotografov, ktorí sa rozhodli podeliť o svoje jaskyniarske zážitky. Autori 327-ich fotografií pochádzajú zo 17 krajín Európy, Ameriky a Ázie. Fotografie v dvoch tematických kategóriách zachytávajú krásu jaskýň a jedinečné speleomomenty, presne také, aké sa dajú zažiť výlučne pod zemou. Porota udelila hlavnú cenu Speleofotografie – Grand prize, po 3 ceny v každej kategórii a špeciálnu cenu podľa úspešnosti internetového hlasovania.

Na slávnostnej vernisáži 18. ročníka fotografickej súťaže Speleofotografia 2016 dňa 25. novembra 2016 v reprezentačných priestoroch Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši boli vyhlásené výsledky. Predseda odbornej poroty Pavol Kočiš zhodnotil prácu poroty, vyhodnotil fotografie a vyhlásil výsledky. Hlavnú cenu súťaže Gran prize získala fotografia *Velvet Voyage* fotografův Cristina Țecu a Cosmina Nistora z Rumunska.

Kategória: Krása jaskýň

1. miesto: *Fireflies* (Dinko Stopić, Chorvátsko)
2. miesto: *Rising Runner Missed by Endless Sender* (Cristin Țecu a Cosmin Nistor, Rumunsko)
3. miesto: *Stars* (Cosmin Berghean, Rumunsko)

Kategória: Speleomoment

1. miesto: *Behind-the-Lake* (Daniel Lee, Rusko)
2. miesto: *Cave Krubera-Voronya* (Gergely Ambrus, Maďarsko)
3. miesto: *Defiance* (Tibor Lázár, Rumunsko)

Hlasovaním na sociálnych sieťach získala ocenenie fotografia *Cave Saint Ivan* od Ivana Kletečku z Českej republiky. Niektorí ocenení autori pochádzajú zo vzdialených krajín, a preto si neprišli prevziať ceny osobne. Ich krátke videonahrávky, ktoré boli premietnuté počas vernisáže, priblížili autorov, ich prácu a tiež proces, ako ocenená fotografia vznikla. Výstava bola doplnená trojrozmerným materiálom (karbidky, staré fotoaparáty, laná, karabíny a pod.). Vo vstupnej časti vítal návštevníkov jaskyniar – figurína oblečená v zablatenom jaskyniarskom výstroji. Na vernisáži sa zúčastnili speleológovia a speleofotografi najmä z blízkeho jaskyniarskeho skupín a z Česka. Každý autor vystavených fotografií dostal 120-stranový farebný katalóg a certifikát o účasti. Návštevníci si mohli výstavu pozrieť do 15. januára 2017. Ešte v januári bola presunutá na 10 dní do átria MŽP SR v Bratislave. Od 7. 3. do 30. 5. 2017 je repríza Speleofotografie k nahliadnutiu v súkromnej GalleryJa v Bratislave a v mesiaci september 2017 ju návštevníci môžu vidieť v Liptovskom Hrádku.

Mária Ošková

AKTIVITY MÚZEA

Vernisáž výstavy. Foto: M. Oravec

Prvé miesto v kategórii Krása jaskýň. Foto: D. Stopić

Hlavná cena. Foto: C. Țecu, C. Nistor

Prvé miesto v kategórii Speleomoment. Foto: D. Lee

Týždeň vedy a techniky

Podujatie s názvom Týždeň vedy a techniky na Slovensku je každoročne organizované za účelom popularizácie vedy a zvýšenia záujmu o vedu a techniku u mladých ľudí. Hlavným organizátorom je Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky, v spolupráci s Centrom vedecko-technických informácií SR a Národným centrom pre

Pozorovanie pomocou mikroskopu. Foto: E. Farkašová

detaily skrývajúce sa v našom jazierku, sennom náleve či pod pokožkou cibule. Podujatia sa zúčastnilo dokopy 209 žiakov a 13 učiteľov, z čoho 139 žiakov/9 učiteľov pripadalo zo základných škôl a 70 študentov/4 učiteľia zo stredných škôl. O podujatie bol zo strany škôl veľký záujem, preto budeme uvažovať o jeho zopakovaní aj v budúcom roku.

Eva Farkašová

Detská letná univerzita – Malí ochranári

Leto je aj u nás v múzeu obdobím prázdnin – oddychu od školských skupín. Práca a tiež vzdelávanie a environmentálna výchova však na pôde nášho múzea nekončia ani v letnom období. Práve preto sme sa aj my rozhodli zorganizovať podujatie pre deti a poskytnúť tak možnosť zmysluplne vyplniť ich prázdninový čas. Podujatie Detská letná univerzita malo podobu denného letného tábora a nieslo názov Malí ochranári. Prebiehal v dňoch 9. a 10. augusta. Program Detskej letnej univerzity bol rozdelený do dvoch dní, kde každý deň sa zaoberal inou problematikou. Prvý deň s názvom Tajomnou prírodou sa venoval rôznym vedeckým odvetviam týkajúcich sa prírody ale aj človeka – botanikou, zoológiou, paleontológiou, archeológiou a orientáciou v teréne. Druhý deň s názvom Za tajomstvami podzemia bol zameraný na jaskyniarsku tematiku. Deťom sme sa venovali od 8.00 ráno, kedy nám rodičia priviezli do múzea deti, do 16.00 kedy si rodičia deti vyzdvihli. Oba dni sme mali vyplnené najskôr exkurziou v teréne a potom aktivitami v expozíciách múzea. Deti dostali terénny zápisník s množstvom pripravených úloh, ktoré sme riešili priamo v teréne. Na denný tábor sa nám prihlásilo 20 detí. Pôvodne bol určený pre deti od 7 do 14 rokov, prihlásili sa nám ale aj mladšie deti. Druhý deň s nami exkurziu absolvoval aj náš najmladší účastník Miško, ktorý mal 4 roky. Prvý deň sme absolvovali trasu od Ploštína po Závažnú Porubu. Počas trasy sme mali 6 stanovišť s rôznymi témami. Na prvom stanovišti, po výstupe na

Účastníci tábora. Foto: E. Farkašová

popularizáciu vedy a techniky v spoločnosti. Do aktivít sa zapája prostredníctvom rezortných organizácií aj Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky prípravou workshopov, prednášok či výstav. V roku 2016 Týždeň vedy a techniky pripadol na 7. – 13. novembra. Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva pri tejto príležitosti pripravilo podujatie pod názvom Tajomstvá mikrosvetu v termíne od 7. do 11. novembra. Podujatie umožnilo žiakom 2. stupňa základných škôl a študentom stredných škôl nahliadnuť do tajomstiev mikroskopickej techniky. Žiaci a študenti sa naučili niečo z histórie objavu mikroskopu, jeho konštrukcie, naučili sa rozoznávať jednotlivé typy mikroskopov a spoznali ich význam pri výskume. Podujatie bolo zamerané na pozorovanie mikroskopických preparátov z botaniky a zoológie a pozorovanie detailov vybraných vzoriek minerálov, hornín, rastlín a živočíchov pomocou stereolupy. Žiaci a študenti si sami vyskúšali prácu s mikroskopom a tiež tvorbu dočasných preparátov. Spoznali sme tak spolu neviditeľné

detaily skrývajúce sa v našom jazierku, sennom náleve či pod pokožkou cibule. Podujatia sa zúčastnilo dokopy 209 žiakov a 13 učiteľov, z čoho 139 žiakov/9 učiteľov pripadalo zo základných škôl a 70 študentov/4 učiteľia zo stredných škôl. O podujatie bol zo strany škôl veľký záujem, preto budeme uvažovať o jeho zopakovaní aj v budúcom roku.

Eva Farkašová

Rohačku, sme dostali informácie o archeológii tohto územia. Dozvedeli sme sa niečo o histórii, archeologických nálezoch, ale aj povestiach viažucich sa na túto lokalitu. V terénnom zápisníku si deti zakreslili hradisko na Rohačke a tiež vyzdobili keramickú nádobu podľa vlastných predstáv. Po zostupe z Rohačky sme sa venovali botanike. Poznávali sme spolu liečivé a chránené druhy rastlín a dreviny tejto lokality. Na stanovišti venovanému entomológii si deti mohli vyskúšať chytanie hmyzu pomocou entomologickej sieťky. Určili sme si tiež odchytené druhy motýľov a chrobákov a naučili sme sa, ako s chránenými druhmi živočíchov zaobchádzať. Zo stavovcov sme sa naučili niečo o poznávaní zveri pomocou pobytočných znakov. V teréne sme si určili nájdený trus a stopy zveri. Deti si vyskúšali prácu s kompasom a mapou, aby sa pomocou nich dokázali v teréne orientovať. Naučili sa najznámejšie vrcholy v Chočských vrchoch a Západných Tatrách, ktoré si v terénnom zápisníku zaznačili do priprave-

ných panoramatických fotografií. V kameňolome, ktorý bol na našej trase, deti hľadali skameneliny, ktoré si určili a zakreslili. Druhý deň, venovaný jaskyniarstvu sme navštívili jaskyňu Okno. Deti mali možnosť navštíviť verejnosti neprístupnú jaskyňu, čo pre nich predstavovalo nezabudnuteľný zážitok. Ukázali sme deťom rôzne typy osvetlenia. Vysvetlili sme si ako taká jaskyňa vzniká a aké typy jaskynnej výzdoby poznáme. Naučili sme sa tiež všetko o bezpečnom pohybe v jaskyni a vysvetlili sme si s akými živočíchmi by sme sa mohli v jaskyniach stretnúť. Deň v teréne sme zavřili opekačkou a za dažďa sme sa vrátili späť do múzea. Po návrate sme zahájili hromadné prezliekanie do suchých vecí a pekne v suchu sme si spolu pozreli jaskyniarsku časť expozície čím sme si získané vedomosti ešte zopakovali a doplnili. Na záver tábora deti dostali Diplom absolventa, medailu a drobný spomienkový darček. Na tábore sa zúčastnili pracovníci Oddelenia ochrany prírody: A. Lenková, E. Farkašová, L. Ambroz, J. Padyšáková, M. Vecko a T. Čeklovský. Z Jaskyniarskeho oddelenia sa zapojili P. Holúbek, J. Lakota a M. Orvošová, z Historicko – dokumentačného Z. Šimková a P. Laučík. Pri tvorbe terénneho zápisníka pomohla M. S korová a pomáhali nám aj P. Diškancová a G. Kytková. Nakoľko pilotný ročník podujatia zožal medzi deťmi aj rodičmi veľký úspech, rozhodli sme sa v budúcom roku pripraviť toto podujatie na 5 dní a pre väčší počet detí. Na záver všetkým kolegom, ktorý sa do tejto akcie zapojili srdečne ďakujem za pomoc pri príprave tohto pekného a úspešného podujatia.

Eva Farkašová

XXII. ročník Stretnutia seniorov štátnej ochrany prírody

V dňoch 29. – 30. septembra 2016 Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši zorganizovalo XXII. ročník Stretnutia seniorov štátnej ochrany prírody Slovenska. Podujatie sa konalo v Žiarskej doline na chate Baranec za účasti 45 bývalých i súčasných pracovníkov štátnej ochrany prírody Slovenska. Účastníkov oficiálne privítala doc. RNDr. Danka Šubová, CSc., riaditeľka múzea. Tohtoročné stretnutie bolo venované pamiatke botanika a ochrancu prírody RNDr. Ľudovíta Dostála. Svoje poznatky o ňom ako aj mnohé spoločné zážitky a stretnutia prítomným priblížil Mgr. Marián Buday. Rozprávanie bolo doplnené poznámkami RNDr. Emy Gojdičovej súvisiacimi s výskumom flóry východného Slovenska. Imatrikulačný prehľad odznel v podaní Ing. Júliusa Burkovského. Program pokračoval prednáškou Monitoring a telemetria medveďa hnedého a orla krikľavého na území Tatranského národného parku v podaní Ing. Juraja Mikuša zo Správy TANAP-u. Prednášku Typy jaskýň Slovenska prezentoval RNDr. Ľudovít Gaál, PhD. zo ŠOP SR – Správy slovenských jaskýň. Druhý deň 11 seniorov absolvovalo výstup na Baranec (2184 m n. m.), ktorý im priniesol určite nezabudnuteľné zážitky a krásne výhľady na majestátnu panorámu okolitých horských hrebeňov a štítov. Ostatní účastníci si prezreli reínštalované expozície múzea. Za Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva sa na podujatí zúčastnili doc. RNDr. Danka Šubová, CSc., Ing. Janka Padyšáková, Valentín Jančí a Juraj Oravec.

Výstup na Baranec. Foto: J. Oravec

Odchyťovanie hmyzu. Foto: E. Farkašová

Šimková a P. Laučík. Pri tvorbe terénneho zápisníka pomohla M. S korová a pomáhali nám aj P. Diškancová a G. Kytková. Nakoľko pilotný ročník podujatia zožal medzi deťmi aj rodičmi veľký úspech, rozhodli sme sa v budúcom roku pripraviť toto podujatie na 5 dní a pre väčší počet detí. Na záver všetkým kolegom, ktorý sa do tejto akcie zapojili srdečne ďakujem za pomoc pri príprave tohto pekného a úspešného podujatia.

Eva Farkašová

Účastníci stretnutia. Foto: J. Oravec

Jubileum Petra Holúbeka

Ivica Hlaváčová

Prvýkrát som Petra stretla na Speleologickej škole v Gbeľanoch v roku 1986, kde prišiel ako dvadsaťročný študent, aby sa dozvedel niečo o jaskyniach. Vtedy som netušila, že budeme kolegovia a jaskyne sa stanú jeho koníčkom aj prácou na ďalších tridsať rokov. Peter sa narodil 25. 9. 1966 v Martine, študoval na Strednej elektrotechnickej škole v Liptovskom Hrádku a potom na Vysokej škole technickej odbor strojár v Žiline. V roku 1989 prišiel do Liptovského Mikuláša vykonávať výškové práce a s miestnymi jaskyniarimi začal navštevovať jaskyne v okolí. Z tohto obdobia si spomínam na príhodu, keď mi do práce na sekretariát SSS zavolali z polície, že vypočúvajú Petra Holúbeka, ktorého pracovník múzea pristihol pri krádeži karbidu. Výsluch sa podstatne skrátil, keď som im potvrdila, že je to náš člen a karbid potrebuje na svietenie do jaskyne. O niekoľko dní pribehol s veľkou čokoládou poďakovať za záchranu, nadšene opisoval zážitky z krasu a bolo jasné, že ho jaskyniarstvo priťahuje. Často prišiel do múzea po radu, overiť si údaje z jaskyniarskeho archívu, pochváliť s objavmi.

V roku 1992 prijal ponuku od Pavla Bellu a nastúpil do SMO-PaJ na jaskyniarske oddelenie, kde pracuje dodnes. Vykonáva prieskum a dokumentáciu jaskýň, vedie zbierkový fond jaskyniarskej techniky a výstroja a je vedúcim oddelenia. Podrobnejšie zdokumentoval krasové územia Jánskej a Demänovskej doliny, ktoré opísal v záverečných správach. Veľkou mierou prispel k zostaveniu Zoznamov jaskýň Slovenskej republiky vydaných v rokoch 1998 a 2007. Počas

svojej činnosti navštívil všetky krasové, ale aj nekrasové územia na Slovensku. Každú akciu si v teréne na kolene zaznačí do denníka a následne údaje spracuje elektronicky, ale ešte aj dnes mapy radšej kreslí ručne. Pre NDJ v rámci projektu zameral prístrojom GPS súradnice vchodov do 870-tich jaskýň, doplnil ich fotodokumentáciou a mapovými plánmi. Podieľal sa na tvorbe jaskyniarskej expozície múzea. Vykonáva funkciu výkonného redaktora zborníka Slovenský kras, je členom redakčných rád časopisov Sinter a Spravodaj SSS. Do jaskyniarskych domácich aj zahraničných periodík, časopisov a zborníkov napísal 251 článkov. Jubilat precestoval za jaskyňami mnoho krajín, ale jeho srdcovkou sú expedície do neznámych a neprebádaných území. V cestopise Po stopách Džingischána opísal krásu divokej prírody Ruska, Mongolska, Číny, Macedónska. Spomienky na jaskyniarske začiatky, preskúmané lokality a zážitky s priateľmi vydal v dvoch monografiách s názvom Po stopách temnoty.

Peter je v jaskyni tak často, ako len môže, v pracovnom aj voľnom čase. Niekedy sa nestačím čudovať, ako rýchlo zorganizuje všetko potrebné na akciu, zabezpečí odev, osobnú výstroj aj pracovné náradie, vyrobí rebríky, zoženie vedrá. Venuje sa mladej generácii, organizuje exkurzie do krasových lokalít, sprevádza po jaskyniach a prednáša. Ako pracovník múzea, ale aj ako člen SSS, spolupracuje pri prieskume s mnohými jaskyniarskymi skupinami. Rád sa podelí so svojimi skúsenosťami, pomôže pri náročných akciách. Jeho práca v múzeu je prepojená s dobrovoľnou činnosťou a aj preto bol na valnom zhromaždení v roku 2014 zvolený za predsedu SSS. Z tejto funkcie mu pribudlo veľa ďalších povinností, pripravuje podujatia, teší sa z objavov, ale musí riešiť aj náročné organizačné problémy.

Peter je ženatý má syna a dcéru, ktorých tiež „zaštepil“ jaskyniarstvom. Relax a oddych od náročných povinností v poslednom čase čoraz častejšie nachádza pri prácach na pozemku v Liptovských Beharovciach. Do ďalších rokov Ti prajem v mene celého kolektívu veľa zdravia, optimizmus, úspechy v jaskyniach a elán na splnenie všetkých plánov.

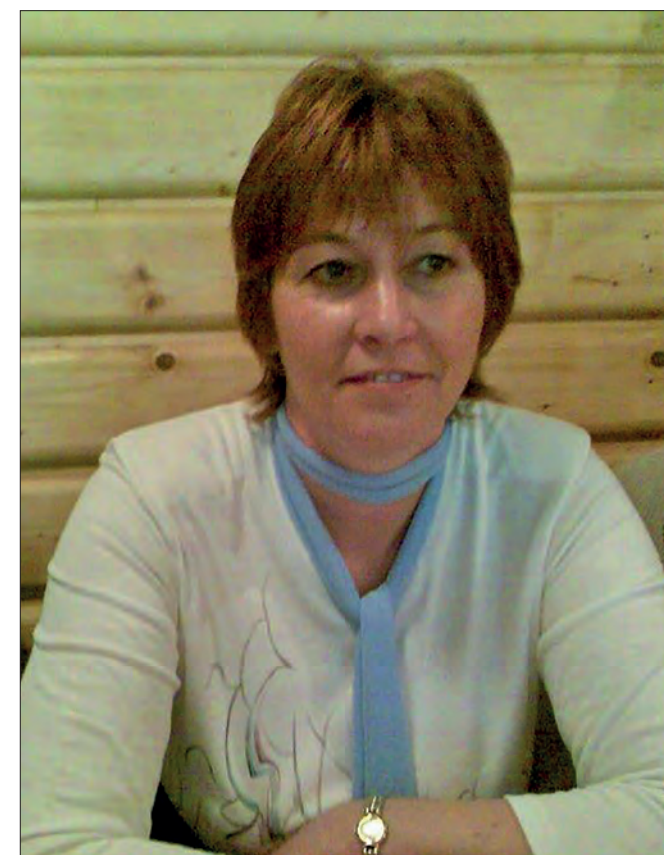
Peťo Holúbek v Márnikovej jaskyni. Foto: M. Oravec

Pozdravujeme našu jubilanтку Ivicu

Mária Ošková

V máji sme si pripomenuli významné životné jubileum 60. rokov našej dlhoročnej kolegyne, priateľky a jaskyniarky Ivici Hlaváčovej. Myslím, že slovenskej jaskyniarskej verejnosti ju nemusím osobitne predstavovať, veď v tejto oblasti pracuje už štyridsať rokov. Ivica Hlaváčová, rodená Benická, žije v Pavčinej Lehote, dedinke pod Demänovskou dolinou, ktorú začala spoznávať ako zvedavé dieťa spolu s odvážnymi kamarátmi pri vychádzkach za dobrodružstvom. Tam sa zrodil záujem o jaskyne. Po maturite na Strednej odbornej škole pri OU Kožiarke závery v Liptovskom Mikuláši v roku 1976 začala pracovať na Správe slovenských jaskýň. Najskôr ako sprievodkyňa v Demänovskej ľadovej jaskyni a v októbri už prestúpila do Múzea slovenského krasu ako lektorka. Od roku 1978 v novej funkcii na sekretariáte Slovenskej speleologickej spoločnosti so sídlom v Múzeu slovenského krasu spracovávala agendu SSS, podieľala sa na organizovaní a administratívnom zabezpečovaní centrálnych výchovných akcií, jaskyniarskych týždňov, speleologickej školy, lezeckých dní a iných jaskyniarskych podujatí. V roku 1984, keď ukončila diaľkové štúdium na Strednej ekonomickej škole v Žiline dostala do vienu aj finančnú agendu SSS. V tom období sa podieľala na redakčnom spracovaní Spravodaja SSS a zborníka Slovenský kras. V rámci plnenia pracovných povinností, ale aj ako členka Slovenskej speleologickej spoločnosti, nemohla chýbať na významných jaskyniarskych akciách, pomáhala pri výkopových prácach, kde nemala problém vziať do ruky lopatu a vedro a pomôcť pri objavoch. Navštívila desiatky jaskýň na Slovensku, zúčastnila sa jaskyniarskych expedícií do Bulharska, Chorvátska, Česka, Nemecka, Poľska, Rakúska, Švajčiarska. V roku 1991 po organizačných zmenách prešla do Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva, kde odborne spracovávala zbierkový fond – Pamiatky z jaskýň a viedla evidenciu zahraničných krasových javov. Od roku 1998 až doteraz vedie Národnú databázu jaskýň (NDJ). Hlavným cieľom programového spracovania je evidencia nových lokalít, kde zároveň dopĺňa a aktualizuje údaje zo speleologického prieskumu. Zoznam jaskýň Slovenskej republiky vydaný v roku 2007 bol výsledkom aj jej múzejnej práce. V súčasnosti má v databáze zaevidovaných 7120 jaskýň a informácie o nich poskytuje odborným organizáciám, členom SSS i študentom. Formou prednášok v školách a lektorskou činnosťou v expozícii múzea sa podieľa na environmentálnom vzdelávaní detí a mládeže. Ivica je obdivovateľkou tatranskej prírody, má tu prejdenných veľa turistických chodníkov, ale aj zlezených náročných podzemných a povrchových trás. Medzi jej ďalšie obľúbené aktivity patrí lyžovanie, plávanie a keď jej to počasie dovolí, zbehnú do práce na bicykli. Má rada divadlo, literatúru a v poslednom čase relaxuje aj pri prácach v záhradke. Ivica je vydatá, má jednu dcéru a manžela, s ktorými majú spoločnú záľubu v poznávaní jaskýň a prechádzky prírodou. Ivica ďakujeme za odvedenú prácu, vedomosti a rady, ktoré odovzdávaš a ešte dlho budeš odovzdávať nasledujúcim generáciám. Užívaj si každého dňa, plánuj a teš sa na krásne chvíle, ktorých súčasťou chceme byť aj my, tvoji spolupracovníci múzea.

Prajeme našej kolegyne a kamarátke Ivke mnoho zdravia, veľa tvorivých síl a životného optimizmu...

Občasná vyvieračka v Čiernej dolinke. Foto: P. Holúbek

Jaskyňa Šípová ruža. Foto: J. Vajs

Jubilantka Dagmar Lepišová

Miroslava Sýkorová

Zdá sa, že to bolo len nedávno, keď v roku 1990 nastúpila do múzea, ako mladá doktorka prírodných vied, po ukončení štúdia na Prírodovedeckej fakulte v Bratislave naša kolegyňa a kamarátka Dagmar Lepišová. V tom roku sa v múzeu začalo vytvárať nové oddelenie ochrany prírody, kde začala pracovať ako odborný pracovník dokumentácie chránených území. Svoje vedomosti odovzdávala študentom na školách s prednáškou Chránené územia Liptova. V tom čase ešte neboli prezentácie, ale vlastnoručne nafotené diapozitívy a premietalo sa cez diaprojektor. Túto jej boli Jozef Radúch a Jozef Školek, ktorí ju zoznamovali s problematikou ochrany prírody a terénnym výskumom. Po odbornej stránke participovala aj pri vytváraní prvej expozície Kras a jaskyne Slovenska, kde časť expozície bola venovaná chráneným, krasovým územiam. V roku 1997 sa pričínala aj o dopĺňanie literatúry do Národnej databázy jaskýň. V tom istom roku sa vydala a má dve krásne dcéry. Staršia dcéra študuje na vysokej škole, s mladšou trávi veľa času. Každý deň ju vozí na gymnastické tréningy a cez víkendy na súťaže. Dada má vzťah k výtvarným a ručným prácam. Jej šikovné ruky ozdobili už nejednu našu domácnosť. Ušije všetko čo sa dá, ale aj čo sa nedá. Po materskej dovolenke, na základe týchto predpokladov začala pracovať na výstavnopropagačnom oddelení, kde sa stala výkonnou aj technickou redaktorkou časopisu Naturae tutela a popritom pracuje aj na publikovaní propagačných materiálov múzea. Okrem toho je výkonnou

redaktorkou časopisu Sinter. Viac ako desať rokov mala na starosti dokumentáciu chránených stromov Slovenska, zaradených do štátneho zoznamu chránených častí prírody. Výsledkom tohto obdobia je publikácia Chránené stromy Slovenska, kde je spoluautorkou.

Pre svoju milú a priateľskú povahu ju máme radi, vždy nám poradí a pomôže, či už po pracovnej stránke alebo v súkromí. „Doktorka Lepišová“ ako ju veľakrát na oddelení voláme, vyriešila už nejednu náš zdravotný problém. Má veľa koníčkov, momentálne ju najviac baví záhradka a skrášovanie okolia pri svojom dome v Jalovci, ktorý si spoločne s manželom postavili. Sú jej blízke všetky športové aktivity najradšej však bicyklovanie a turistika.

Milá Dada, keď sa budeš naďalej tak pekne smiať nikoho nenapadne, že už máš päťdesiat. Prajem Ti v mene celého kolektívu nech ťa všetko stále baví, teraz začína život pravý.

Veľa šťastia a dobrých priateľov okolo seba!

V Dobročskom pralese, rok 1992. Foto: Archív SMOPaJ

V Žiarskej doline. Foto: I. Procházková

Marcel Lalkovič 1944 – 2016

Eva Greschová

Ing. Marcel Lalkovič, CSc. sa narodil 27. januára 1944 v Banskej Štiavnici. Základnú školu navštevoval v Kysaku a Strednú priemyselnú školu stavebnú a zememeračskú v Košiciach. Banícku fakultu Vysokej školy technickej, odbor banské meračstvo absolvoval v roku 1967. Postgraduálne štúdium muzeológie na Filozofickej fakulte Univerzity J. E. Purkyně v Brne ukončil v roku 1977 záverečnou prácou „Analýza krasového múzea a jeho postavenie v sieti múzeí“. Kandidátskou dizertačnou prácou „Efektívne spôsoby zameriavania a zobrazovania jaskynných priestorov“ zavŕšil štúdium externej vedeckej aspirantúry na Baníckej fakulte VŠT v Košiciach. Po absolvovaní základnej vojenskej služby nastúpil ako geológ do Východoslovenských tehelní, n. p. Košice a neskôr do Oblastného ústavu geodézie Bratislava, Stredisko geodézie Liptovský Mikuláš. Profesionálny život Marcela Lalkoviča sa začal spájať s jaskyňami, jaskyniarstvom a múzejníctvom v roku 1970. Nastúpil na Správu slovenských jaskýň ako odborný pracovník výskumného oddelenia a neskôr pracoval ako vedúci dokumentačného oddelenia Múzea slovenského krasu v Liptovskom Mikuláši (dnešné Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva), v roku 1987 bol poverený riadením tohto múzea. Funkciu riaditeľa zastával v rokoch 1988 – 2001. V rokoch 1991 – 1993 pôsobil v Zväze múzeí na Slovensku, najskôr ako člen výkonného výboru, neskôr ako tajomník a v rokoch 1993 – 1997 sa stáva predsedom zväzu.

M. Lalkovič pri zameriavaní Dobšinskej ľadovej jaskyne. Foto: Archív SMOPaJ

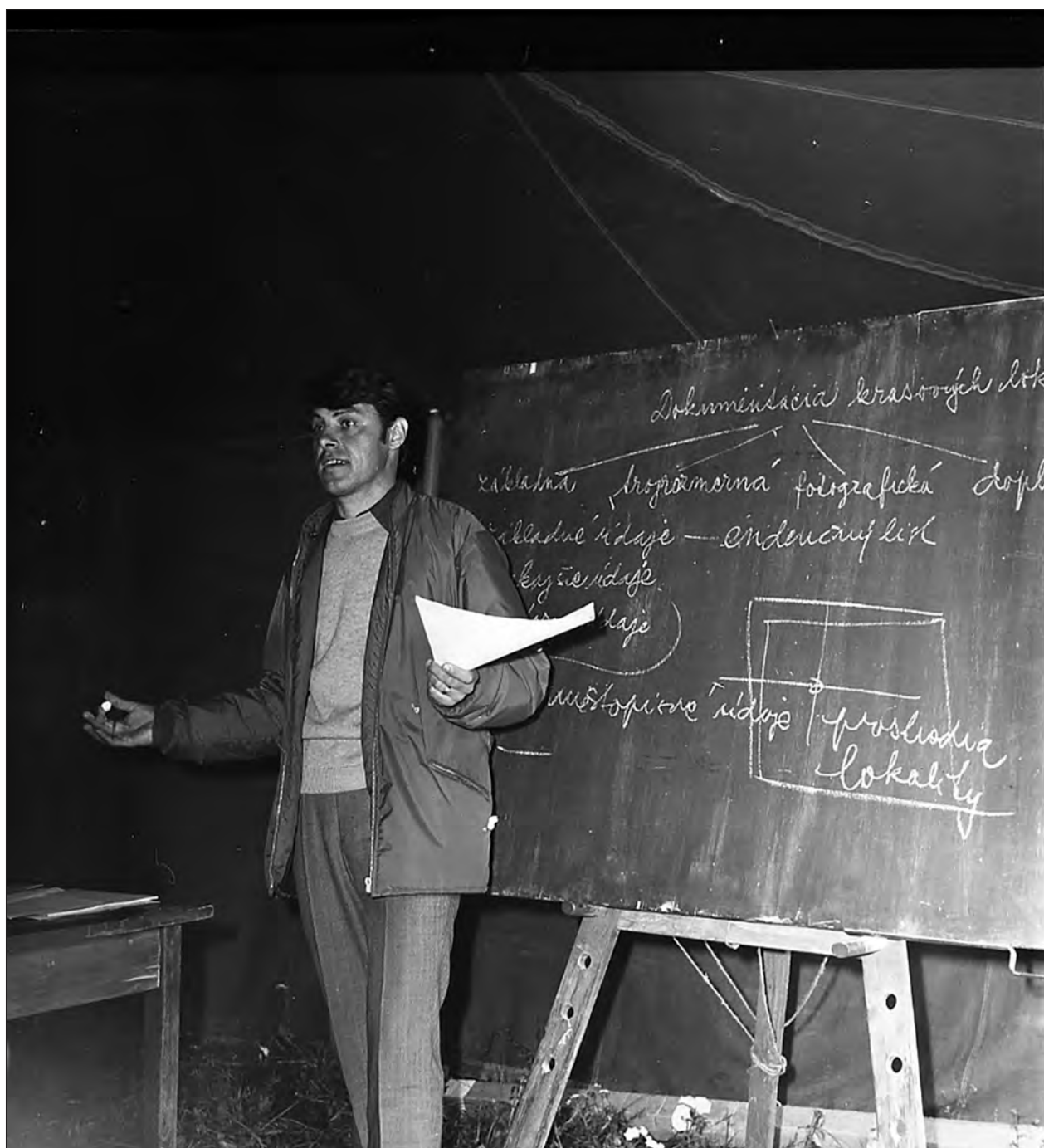
Je autorom Jednotného systému dokumentácie Múzea slovenského krasu, členom kolektívu, ktorý na pôde múzea založil súťažnú prehliadku jaskyniarskej fotografie – Speleofotografia (1982), autorom Rámcovej metodiky tvorby špecializovaných expozícií ochrany prírody vo VCHÚ, schválenej Ministerstvom kultúry SSR v roku 1986.

Založil bulletin Sinter, ktorý od roku 1993 začalo vydávať Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši, je autorom či spoluautorom scenárov expozícií a výstav inštalovaných na viacerých miestach Slovenska aj v zahraničí, bol členom viacerých redakčných rád múzejných, jaskyniarskych a ochranárskych periodík.

Svoje poznatky prezentoval na mnohých vedeckých konferenciách a iných odborných podujatiach vo vzťahu k jaskyniarstvu, ochrany prírody alebo múzejníctvu. Jeho publikačná činnosť je rozsiahla, je autorom niekoľkých viacerých odborných monografií, próz aj básnických zbierok, spoluautorom viacerých publikácií o slovenských jaskyniach, cca 200 štúdií a odborných článkov a cca 250 popularizačných a iných článkov zameraných najmä na múzejníctvo, jaskyniarstvo a ochranu prírody. Za významné treba považovať aj jeho externé pedagogické pôsobenie na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne, Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína filozofa v Nitre a po odchode zo Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva aj na Katedre ekomuzeológie, Fakulte prírodných vied Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica v rokoch 2001 – 2007.

Ing. Marcel Lalkovič, CSc. nás opustil nečakane vo veku nedožitých 73 rokov v decembri 2016. Spomienky na Ing. Marcela Lalkoviča, CSc., nezostanú len v myšliach a srdciach jeho rodiny, priateľov a blízkych, ale aj v širokej múzejnej, jaskyniarskej či akademickej komunite.

Češ' jeho pamiatke!

Prednáška M. Lalkoviča, Jaskyniarsky týždeň SSS, Slatinka nad Bebravou 1974. Foto: Archív SMOPaJ

Martin Furman: Opevnenia na Liptove – Refúgia, hradiská a hrádky od praveku po stredovek

EAN: 9788086990859

„...keď bol Liptov hustým pralesom obrnený, nad ktorým žilo voľné vtáctvo a po ktorom samopašne sem-tam behala bujná, svobodná divá zver: už vtedy prišli samoprví ľudia do Liptova, boli to tí prví Liptáci...“ (Ján Volko-Starohorský, 1909). Koncom roka sa mi do rúk dostala publikácia Opevnenia na Liptove od Martina Furmana. Kniha má jednoduchý, ale efektívny obal a verte, napriek rozmerom je celkom ťažká. Dôvodom bude zrejme to, že sa venuje obsiahlemu archeologickému dedičstvu Liptova, a to zaváží. Monografia opisuje 51 zdokumentovaných archeologických lokalít Liptova, známych nálezísk. Archeologický výskum na Liptove, ktorý bol z hľadiska poznania takmer terra incognita, započal pomerne neskoro – prvé výskumy sa začali realizovať až v 19. storočí. Preto sa nemožno čudovať, že väčšina opisovaných nálezísk bola objavená amatérskymi archeológmi či nadšencami až koncom 19. a na začiatku 20. storočia. Každá lokalita má svoj vlastný detailný opis, vďaka ktorému ju nadšenci archeológie poľahky objavia pri svojich potulkách Liptovom. Ako autor sám v monografii píše, zozbieraný materiál nie je úplný, a to aj napriek niekoľkoročnej heuristike. Viaceré lokality boli, totiž, zmienené v odbornej literatúre len okrajovo, hnutelné archeologické nálezy z nich nepochádzajú, prípadne ich miesto uloženia je neznáme, alebo sú stratené. Taktiež, ani zoznam liptovských opevnení nie je kompletný.

Súčasťou knihy sú zaujímavé informácie z oblasti archeologického bádania na Liptove. Kniha zachytáva udalosti, súvisiace s archeologickými aktivitami na Liptove od 17. storočia po súčasnosť, ťažiskom je 19. a 20. storočie. Súčasťou knihy sú aj unikátne ilustrácie archeologických nálezov Vojtecha Majlátha, známeho liptovského archeológa, župného notára a podžupana Liptovskej stolice. Publikácia obsahuje tiež skeny historických máp, rukopisov, článkov z dobovej tlače. Opisuje významné osobnosti archeológie, pôsobiace na Liptove, venuje sa aj problematike Liptovského múzea. V sekcii Vedeli ste, že sa čitateľ dozvie rôzne zaujímavosti. Napríklad aj fakt, že jeden zo zakladateľov nášho múzea, Ján Volko-Starohorský, bol synovcom búrliváka, štúrovca Janka Kráľa.

Lokality sú doplnené fotografiami i nákresmi objavených predmetov. V závere možno nájsť kalendárium s chronologickým vývojom liptovskej archeológie a jej významnými medzníkmi. Ako dobrý sluha posluží slovník použitých termínov v prípade, že čitateľ nepozná použitý odborný archeologický termín a významovo tápa. A komu by bolo archeológie málo, na úplnom konci monografie nájde použitú literatúru a pramene, do ktorých sa môže začítať a nasýtiť svoj hlad po vedomostiach a nových informáciách.

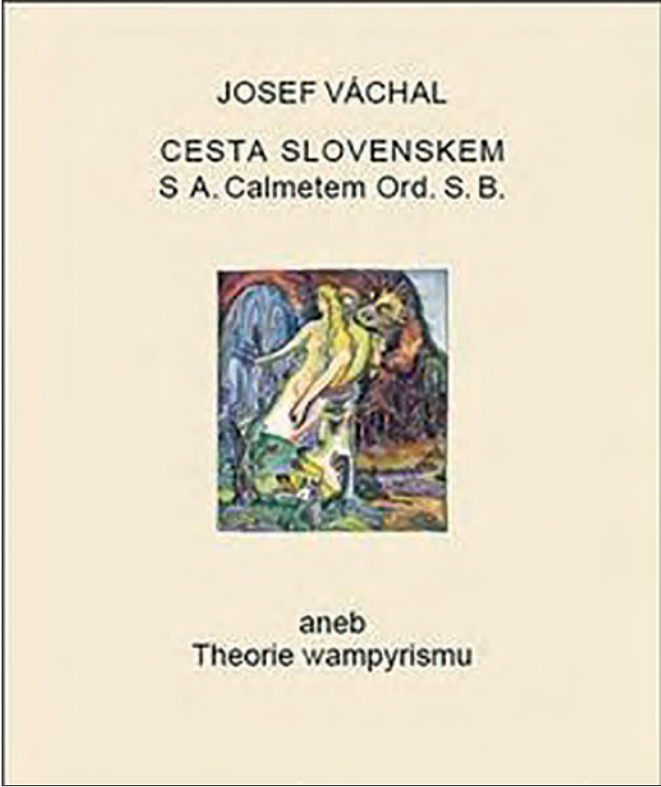
Miroslava Nekorancová

OPEVNENIA NA LIPTOVE

REFÚGIÁ, HRADISKÁ
A HRÁDKY OD PRAVEKU
PO STREDOVEK

MARTIN FURMAN

Josef Váchal: Cesta Slovenskem s A. Calmetem Ord. S. B. aneb Theorie wampyrismu
EAN: 9788086990859

Cestopisy zo Slovenska z prvých decénií 20. storočia sú vzácnou umeleckou, historickou i opisnou hodnotou. O čo vzácnejší je cestopis zo Slovenska zameraný na výskum takých etnomedicínskych fenoménov ako je vampirizmus, upírstvo, revenantizmus, viera vo vlkodlakov a iné paranormálne javy, na ktoré prostý ľud ešte donedávna veril a v niektorých prípadoch im dokonca verí dodnes. Váchalova Cesta Slovenskem je citlivým cestopisom syntetizujúca opisy malebnej slovenskej prírody s brilantnými etnografickými postrehmi týkajúcimi sa tunajšieho ľudu, zároveň so znepokojivým tieňom posolstva o temných duchoch spriahnutých s ľudskou zlobou, ktorá zostáva vo svete prítomná aj po ich smrti. O autorovi Josefovi Váchalovi (1884 – 1969) možno povedať, že bol (ex-post) zaslužilý český umelec, drevorytec, grafik, sochár, spisovateľ, milovník psov a potuliek po prírode. Ovplynvený bol secesiou, expresionizmom, naturalizmom a symbolizmom a v neposlednom rade, osobnostne zaiste aj okultizmom, nakoľko popri predmetnom cestopise knižne vydal aj etnograficky cenný Prírodopis Strašidiel. Autor známy pomerného zastúpenia bezstavovcov v našich končinách „v střední Evropě převládají bezpáteřnatí“ už v čase písania Cesty Slovenskom pred vyše 90. rokmi tušil, že jeho dielo nebude ešte dlho publikované, ba ho sám osobne považoval za nepublikovateľné. Cesta Slovenskem napísaná v roku 1930 vyšla totiž prvý raz tlačou až v roku 2012. „U nás Čapci

a jiní chutné cestopisy, plné zázvoru a dymíanu, čistě lidsky za svých cest o moudrosti účelného řízení světa přemýšlející, takový oběd ovšem každému chutná, ale nemocní žaludkem dále jej nesnášejí“. K lukratívnej téme knihy je adekvátna aj jej cena okolo 60€, a to aj z toho dôvodu, že dobrú polovicu tejto výše 400 stranovej knihy tvoria kvalitné farebné reprodukcie autorových rukopisných poznámok a farebných ilustrácií, ktoré cestou kreslil. Dielo časom dozrelo a v súčasnosti ide o čitateľskú lahôdku pre náročných.

Váchalovým podnetom pre cestu na Slovensko bola kniha (oproti Belovým Notíciám pomerne málo známa). O vampíroch a revenantoch na Morave v Čechách, v Uhorsku a Sliezku, v originálnom názve *Dissertations sur les apparitions des anges, des démons et des esprits, et sur les revenants et vampires de Hongrie, de Bohême, de Moravie et de Silésie*, ktorú v roku 1751 napísal benediktínsky mních Augustín Calmet. V súlade s rozvojom osvietenstva sa aj cirkevné spisy venovali štúdiom ľudových povier, preto aby ich mohli vyvrátiť, alebo aspoň použiť vo svoj prospech. In stricto sensu predstavuje vampirizmus ranú náboženskú formu charakteristickú predstavou, že niektoré duše ľudí po smrti neodchádzajú na onen svet, ale naďalej uväznené blúdia po tmavých a opustených miestach tohto sveta škodiac živým, aby tak zadosťučinili vyššej spravodlivosti a naplnili svoj trest. Prejavom viery vo vampírov, sú magické opatrenia zamerané na zamedzenie návratu mŕtveho, jednak správne uskutočneným pohrebným rituálom, v ďalšom stupni sekundárnou manipuláciou s ostatkami: vykopáním mŕtvol, prebodnutím srdca dreveným kolom, odrezaním hlavy a končatín, prebíjaním lebky klincom alebo jej rozdrvením balvanom, prípadne upálením pozostatkov, ako sa nie až tak dávno prihodilo istej Žofii zo Strečna. Archeologicky je viera vo vampirizmus na našom území doložená z obdobia stredoveku, napríklad zo záchranného výskumu hrobov cintorína v zátopovej oblasti osady Liptovskej Mary, kde sa našli stopy po intencionálnom výkone druhej deštrukcie na ostatkoch v hroboch, ale táto interpretácia sa môže vzťahovať aj na viaceré praveké nálezové situácie. Etnografické záznamy o viere v možný negatívny vplyv zo strany mŕtvych sú na východnom Slovensku doložené ešte v polovici 20. storočia, kedy sa fenomén z ideologických dôvodov prakticky prestal skúmať, hoc ako máme možnosť sledovať, sporadicky pretrváva dodnes. Dvadsiate - tridsiate roky 20. storočia v Čechách boli dobou rozkvetu okultistických hnutí, mystiky, hermetizmu, slobodomurárskych lóží, špiritistických seansí, telepatie, hypnózy a tď. Z hľadiska skúmania reziduí vampirizmu a revenantov bol teda Váchal takpovediac na Slovensku na správnej adrese.

Váchal so svojou družkou a psom prešiel počas troch mesiacov časť Zamaguria, Liptov, Horehronie a Hornú Nitru. Dlhšie pobudol vo Veľkej Fatre v osade Bully na Donovaloch. Slovensko vnímal ako exotickú krajinu s nádhernou prírodou, utváranú však predovšetkým ľuďmi, ktorí dodnes zabúdajú, že krásu ktorú vo svojej vlasti majú, sami nestvorili. Aké bolo Slovensko Josefa Váchala? „Slovensko! Země Vítězů! Eldorado lenošících a zimní sporty provádějících zde zbohatlíků na místech již proskribovaných! Země hor a skal, s vodou přitěží Tvému dosádnímu klidu! Země s otvory k žhavému jádru země, vlasti jeskyň, lesů dosud nezplundrovaných a cest neoznačených! Krajino, v níž bída s rozmařilostí ruce si podávají, s osadami bez pohostinnosti a opět těmi, kde plným měšcům žilu zatínají! Zemi zbožná a přec nepřiliš katolická; klerikální a zatemělá, namnoze však s plnou ryzostí víry! Většinou pojem Slovenska kryje se s Tatrami a světovými zde lázněmi; ostatně (jak mi bylo kdysi řečeno) slušný člověk ani nikam jinam na Slovensku nejedzí, všude

jinde prý plno cikánů neb židů a popů. Lid prý hloupý a k Čechům nevraživý - takový jest názor průměrného zbohatlíka, jezdicího pouze do Tater. Tam ovšem, kde dobrým je tonem hýřiti (na Štrbě!) a vyhledávati komfortních hotelů, nemůže o poznání Slovenska býti ani řeči a poznámka o nevraživosti chudého lidu vůči velkoměstské smetánce v horách se roztažující je na místě.“ Hoc sa Váchal snažil zachovávať voči Slovákom úctu, nezriedka možno v jeho poznámkach vytušíť mierny nadhľad a sarkazmus, nakoľko agrárne Slovensko bolo v tomto období oproti Čechám mierne zaostalejšie. „Tu-post a bezcitnost zůstala všednímu davu ve vínku dosud vzdor chvástání se vůdců o dokonalosti škol a pronikání osvěty k nejnižším.“ Poznámka, ktorou komentoval skutočnosť, že obyvatelia Jelenca v r. 1930 ani nevedeli kto je prezidentom 1. ČSR. Pomerne časté a aktuálne nie celkom neoprávnené sú vo Váchalovom cestopise aj narážky o predsudkoch Slovákov voči cudzincom. Z prapodivných príhod spomeňme aspoň zienku o tzv. lokálnej infestácii v príbehu o duši dávno zosnulej cigánky, ktorá strašila v opustenej banskej štôlni pri Balážoch. Tu posadla baníka, ktorému neskôr pre podivné správanie hrozilo upálenie v inkvizičnom procese. Neborák napokon strávil zvyšok života samoväzbou v sute-rene u františkánov v Bratislave. Tiež dolina Dedošová vo Veľkej Fatre má svoje pomenovanie od poľovníka Dedoša, ktorý vedel strieľať nielen rovno, ale aj za roh, čo sa mu stalo napokon osudným, keď ho po parabolickej dráhe zasiahla jeho vlastná guľka, ktorú vystrelil na medvedicu s mladým. Odvtedy vraj, raz za sto rokov je počuť v doline výstrel, ktorým sa odpočítava Dedošovej duši trest za prečiny voči poľovníckej etike.

Z jaskyniarskeho hľadiska prináša Váchal vo svojom cestopise prvú zmienku o Môcovskej jaskyni spolu s prvou kolorovanou ilustráciou vchodu. Spomína tiež dobre známe Túfne jaskyne nad Harmancom a viacero banských štôlní, ktoré je dnes ťažké identifikovať, nakoľko v okolí Starých hôr sú ich stovky.

Váchalova cesta Slovenskom má viacero rovín: od opisov prírody až ku krajine s ľuďmi živými aj mŕtvymi, kde pravda o minulosti bezbolestne splyva s historickou fikciou. Tento paranormálny cestopis po strednom Slovensku môže byť po- učením, že história je vždy myšlienkovým konštruktom a že „krajina“ nie je len súborom prírodných výtvorov na určitom geografickom území, ale predovšetkým to, čo o nej vieme, čo si o nej myslíme, čo si o nej dovoľíme vedieť a myslieť, pretože na tom napokon záleží aj náš prístup k nej.

Peter Laučík

Historicky prvé známe zobrazenie vchodu do dnešnej Môcovskej jaskyne (J. Váchal, 1930)

*Ministerstvo životného prostredia
Slovenskej republiky*

udeľuje

*Cenu ministra životného prostredia
Slovenskej republiky*

*Slovenskému múzeu ochrany prírody a jaskyniarstva
v Liptovskom Mikuláši*

*za mimoriadne výsledky a dlhoročný prínos
v starostlivosti o životné prostredie
a rozvoj environmentalistiky*

*Ing. László Sólymos
minister životného prostredia Slovenskej republiky*